

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА
АУДИТУ**

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з навчальної дисципліни

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

Київ
2023 рік

Опорний конспект з дисципліни «Гроші та кредит» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня / Укладач І. В. Заїчко. Київ: НАСОО, 2023. 105 с.

Укладач: Заїчко І. В, к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування.

Рецензент:

Бондарук Т. Г., д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Затверджено на засіданні кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Протокол від «30» серпня 2023 року № 1

Схвалено Вченою радою фінансово-економічного факультету НАСОО
Протокол від «31» серпня 2023 року № 1

Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Гроші та кредит» спрямований на допомогу здобувачам у засвоєнні необхідних теоретичних знань. Містить основні теоретичні, методичні та практичні аспекти функціонування грошей та кредиту в економіці країни, що орієнтовані на здобуття компетентностей, необхідних в подальшій професійній діяльності.

©Заїчко І. В.

©НАСОО, 2023 рік

ЗМІСТ

Вступ	4
ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ	5
1.1. Походження грошей	5
1.2. Сутність і вартість грошей	7
1.3. Форми грошей і їхня еволюція	8
1.4. Функції грошей	12
ТЕМА 2. ГРОШОВИЙ ОБОРОТ І ГРОШОВА МАСА, ЩО ЙОГО ОБСЛУГОВУЄ	13
2.1. Сутність та економічна основа грошового обороту	14
2.2. Модель грошового обороту	17
2.3. Структура грошового обороту	21
2.4. Маса грошей в обороті. Грошові агрегати і грошова база	23
2.5. Швидкість обігу грошей	26
2.6. Закон грошового обігу	27
2.7. Механізм зміни маси грошей в обороті. Грошово-кредитний мультиплікатор	28
ТЕМА 3. ГРОШОВИЙ РИНОК	30
3.1. Сутність, суб'єкти та особливості механізму функціонування грошового ринку	31
3.2. Структуризація та інструменти грошового ринку	32
3.3. Інституційна модель грошового ринку	33
3.4. Попит на гроші і його чинники. Пропозиція грошей і фактори, що її формують. Рівновага на грошовому ринку.	33
ТЕМА 4. ГРОШОВІ СИСТЕМИ	39
4.1. Сутність, принципи організації, підсистеми, елементи і функції грошової системи держави. Випуск грошей та емісія грошей.	39
4.2. Типи і види грошових систем. Характерні риси сучасної грошової системи.	42
4.3. Особливості становлення і розвитку грошової системи України.	44
4.4. Методи регулювання грошового обороту і грошового ринку. Грошово-кредитна політика центрального банку	46
ТЕМА 5. ІНФЛЯЦІЯ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ	48
5.1. Сутність та закономірності розвитку інфляції	49
5.2. Види і показники вимірювання інфляції	52
5.3. Економічні та соціальні наслідки інфляції	56
5.4. Методи оцінки інфляції.	59
5.5. Сутність та види грошових реформ	59
5.6. Особливості проведення грошової реформи в Україні	62
ТЕМА 6. НЕОБХІДНІСТЬ І СУТНІСТЬ КРЕДИТУ	63
6.1. Передумови та економічні причини виникнення кредиту	64
6.2. Сутність кредиту	64
6.3. Стадії та закономірності руху кредиту	68
6.4. Функції кредиту	70
ТЕМА 7. КРЕДИТ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	71
7.1. Класифікація форм та видів кредиту	72
7.2. Характеристика основних видів кредиту	74
7.3. Межі кредиту	82
7.4. Позичковий відсоток і його види. Норма позичкового відсотка	83
Тема 8. ВАЛЮТНИЙ РИНОК. МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФОРМИ ЇХНЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З УКРАЇНОЮ	86
8.1. Поняття та види валют. Валютна система	87
8.2. Валютний ринок. Види операцій на валютному ринку	88
8.3. Валютний курс	89
8.4. Міжнародні валютно-кредитні організації та форми їхнього співробітництва з Україною	91
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	99

Вступ

Неодмінний розвиток ринкових відносин визначає підвищення ролі грошей та кредиту у стабілізації економіки держави. Оскільки гроші забезпечують діяльність всієї системи, то в умовах частих змін грошова система може впливати на розбалансованість виробничих процесів, різкі коливання рівня цін, інші негативні явища. Кредит, може допомагати у підвищенні ділової активності економічних суб'єктів, але також він може стимулювати кризові явища. Тому необхідно вміти визначатися з межами та обсягами кредитних ресурсів, що породжує необхідність у вивченні дисципліни «Гроші та кредит» майбутніми фахівцями сфери фінансів.

Курс «Гроші та кредит» є базовим в навчальному процесі, оскільки дає чіткіше уявлення про сукупний грошовий оборот та специфічні закони функціонування і розвитку сучасних форм грошей. Важливість категорій, їх своєрідні ознаки при організації грошових відносин на національному і світовому рівнях, формують зміст і призначення навчального курсу «Гроші та кредит».

Навчальна дисципліна «Гроші та кредит» є теоретичним та практичним базисом сукупності знань та вмінь, що формують профіль фахівців в галузі «Управління та адміністрування». Опорний конспект лекцій розрахований на самостійне опрацювання здобувачами теоретичного матеріалу з дисципліни. Його метою є доступне викладення матеріалу, задля полегшення засвоєння студентами основних тем курсу та отримання ними базових знань з навчальної дисципліни.

Мета вивчення навчальної дисципліни – набуття здобувачами вищої освіти теоретичних та практичних знань про економічну природу, сутність грошей, кредиту і їхньої ролі у відтворювальних соціально-економічних процесах в країні та у світовій економіці на різних етапах суспільного розвитку.

Завдання вивчення навчальної дисципліни сфокусовано на вивчення теоретичних основ функціонування грошової та кредитної систем та шляхів розв'язання завдань, що стоять перед відповідними державними установами в ході регулювання грошового обігу та кредитних відносин.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Гроші та кредит» є: грошова та кредитна система як центральні ланки інфраструктури грошового ринку.

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ТА ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

Мета лекції: формування теоретичних знань у здобувачів щодо походження грошей та неминучості появи грошей у процесі розвитку суспільного виробництва та обміну; з'ясування підходів до розуміння суті грошей як економічної категорії та визначення змісту основних функцій грошей через проявів їх суті.

План лекційного заняття:

- 1.1. Походження грошей
- 1.2. Сутність і вартість грошей
- 1.3. Форми грошей і їхня еволюція
- 1.4. Функції грошей

Ключові слова і терміни: загальний еквівалент, еволюційна концепція походження грошей, раціоналістична концепція походження грошей, гроші як гроші, гроші як капітал, повноцінні гроші, неповноцінні гроші, товарні гроші, металеві гроші, монета, банкнота, депозитні гроші, кредитні гроші, електронні гроші, квазігроші, функція міри вартості, функція засобу обігу, функція засобу платежу, функція засобу нагромадження, функція світових грошей.

Література:

Базова: [1, 2, 4, 7]

Допоміжна: [37, 38, 42]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 4, 6, 7, 8, 15, 16]

1.1. Походження грошей

Однією з ознак державності є власна грошова одиниця.

Гроші є ознакою забезпечення життєдіяльності, здоров'я, сили, слави, щедрості та краси. Гроші матеріалізують почуття та енергію, якими люди обмінюються між собою, відіграють досить важливу роль в економічному і соціальному розвитку суспільства. З даною категорією безпосередньо пов'язані всі події, що відбуваються у суспільстві: економічні та фінансові, комічні та трагічні, радісні та сумні.

З питання походження грошей існує дві концепції, а саме раціоналістична та еволюційна.

Раціоналістична

Гроші виникли як результат певної раціональної угоди між людьми через необхідність виділення спеціального інструменту для обслуговування сфери товарного обігу і підвищення ефективності її функціонування

Еволюційна

Гроші виділяються із загальної товарної маси у результаті розвитку товарного виробництва та обміну, оскільки вони найбільш придатні для виконання функціональної ролі грошового товару.

Починаючи з Аристотеля і до XVIII ст. у теорії грошей досить поширеною була думка, що гроші виникли внаслідок угоди між людьми або запроваджені законодавчими актами держави задля полегшення обміну товарів. Таке трактування походження грошей дістало назву **раціоналістичної концепції**. Проте науковий аналіз походження та природи грошей, зроблений класиками політичної економії А. Смітом, Д. Рікардо, К. Марксом, довів безпідставність раціоналістичної концепції. Адже гроші в їх найпростіших проявах виникли на ранніх ступенях розвитку суспільства, коли ні фактор взаємної домовленості, ні державна влада просто не могли відігравати істотної ролі у формуванні економічних відносин.

Еволюційна теорія походження грошей заснована на наукових розробках представників класичної політичної економії і подальшому їхньому розвитку в працях марксистів. Відомо, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс на основі наукових досліджень довели неспроможність положень раціоналістичної теорії, аргументуючи свою думку тим, що гроші виникли на ранніх ступенях розвитку суспільств, коли ні фактор взаємної домовленості, ні державна влада не могли відігравати істотної ролі у формуванні економічних відносин. Відповідно до цієї концепції гроші виникли як результат еволюційного процесу розвитку товарного виробництва і товарного обігу. На основі аналізу розвитку форм вартості К. Маркс довів, що на певному етапі суспільного розвитку із загальної маси товарів виділився один товар, за яким закріпилася роль загального еквівалента.

Еволюція форм вартості:

1. Проста, одинична або випадкова форма вартості характерна для ранніх стадій розвитку суспільства, на яких обмін носив випадковий характер (у одних громад в надлишку виявлялися одні споживні вартості, в інших – інші, як саме в одному товарі ця форма вартості виразиться вартість іншого товару – справа випадку, тому називається випадковою).

2. Повна або розгорнута форма вартості виникла після першого великого суспільного поділу праці (відокремлення скотарства від землеробства), коли обмін між громадами став носити регулярний характер.

3. Сутність загальної форми вартості полягає в тому, що вартість усіх товарів в кожній окремій місцевості виражається в одному загальному товарі-еквіваленті. Специфікою цієї форми вартості є те, що роль загального еквівалента в одній і тій самій місцевості могла переходити від одного товару до іншого і в різних місцевостях одночасно роль загального еквівалента виконували різні товари. У міру розвитку відносин обміну, коли вони стали виходити за межі кожної окремої місцевості, учасники обмінних відносин стикнулися з проблемою, коли в різних місцевостях як загальний еквівалент використовувалися різні товари. Історично така роль закріпилася на золотом, а на зміну загальній прийшла грошова форма вартості.

4. Грошова форма вартості, за якої загальним еквівалентом стають гроші. Після другого великого суспільного поділу праці (відокремлення ремесла від землеробства) роль загального еквівалента стали виконувати метали: спочатку – мідь, бронза, срібло, пізніше – золото (внаслідок своїх фізичних властивостей).

Властивості грошей

1. *Портативність* - як засіб обігу гроші мають бути зручними для транспортування та обміну
2. *Легкоподільність* - як засіб обігу гроші мають бути зручними під час розрахунків за придбані товари
3. *Довговічність* - гроші повинні мати довгий строк існування у тій формі, в якій вони були емітовані
4. *Однорідність* - гроші не повинні втрачати своїх властивостей у процесі обігу
5. *Ідентифікованість* - гроші повинні легко і швидко ідентифікуватись у процесі обігу
6. *Загально визначеність* - гроші є законним платіжним засобом на території країни
7. *Стабільність купівельної спроможності грошей* - гроші повинні на протязі тривалого періоду зберігати однакову купівельну силу.

Таблиця 1.1.

Основні етапи розвитку грошей.

<i>Основні етапи розвитку грошей</i>	
<i>1-й</i>	Поява грошей з виконанням їх функцій звичайними товарами
<i>2-й</i>	Закріплення за дорогоцінними металами ролі загального
<i>3-й</i>	Перехід до паперових та кредитних грошей
<i>4-й</i>	Перехід до депозитних та електронних грошей

Аргументами об'єктивності походження грошей є те, що:

- 1) саме ринок спричиняє об'єктивну потребу в грошах, з якою держава повинна рахуватися;
- 2) ринок висуває жорсткі вимоги до носія грошових функцій і держава повинна вибрати носія, який здатний найповніше задовольнити ці вимоги;
- 3) кількість грошей в обігу визначається об'єктивними закономірностями, які повинні враховуватись державою в її регулятивних діях.

1.2. Сутність і вартість грошей

Як економічна категорія гроші – загальний еквівалент вартості усіх інших товарів.

З питання сутності грошей думки розходяться, але більшість визнають товарну їх природу. Найчіткіше товарна природа грошей виявляється під час обернення повноцінних (золотих) грошей.

У цих умовах золото набуває **двох якостей**: 1 - як звичайний товар воно є носієм конкретної споживчої вартості; 2 - як грошовий товар золото є носієм мінової вартості.

Обсяги споживання золота в цих двох якостях тісно взаємопов'язані.

Гроші в процесі обігу набувають особливої вартості, яка може існувати відокремлено і паралельно з внутрішньою вартістю того матеріалу, з якого вони виготовлені. Гроші стають абсолютним уособленням мінової вартості, що має вирішальне значення в метаморфозі **Товар-Гроші**.

Застосування грошей для обслуговування процесів нагромадження вартості та її продуктивного використання (інвестування) істотно змінило їх суспільне призначення. З простого засобу обігу, що обслуговував обмін товарів, вони перетворилися в носія самозростаючої вартості, тобто у форму капіталу.

При застосуванні у сфері інвестування гроші стають носієм капіталу, у зв'язку з чим виникає необхідність розрізняти *гроші як гроші* і *гроші як капітал*.

Гроші як гроші використовуються переважно для реалізації наявної споживної вартості, тобто їх цільове призначення обмежується посередництвом в обміні.

Вартість грошей як звичайних грошей. Вартість грошей як грошей формується у сфері обігу та виступає у формі споживчої вартості, тобто вимірюється кількістю товару, який можна придбати за одну грошову одиницю. Реальна вартість грошей – це вартість товару або матеріалу, з якого виготовлені гроші. Мінова вартість грошей – це вартість товарів, які протистоять грошам в обороті.

Гроші як капітал використовуються для забезпечення зростання наявної вартості. Для цього виготовлену вартість потрібно реалізувати, нагромадити та використати так, щоб її не тільки зберегти, а й збільшити. Це можливо лише за умови, що гроші використовуються для формування промислового чи торговельного капіталу або як позичковий капітал.

Така вартість грошей формується на грошовому ринку під впливом попиту та пропозиції, форма її вираження – відсоток.

Виокремлюють такі види вартості грошей:

1. **Власна, внутрішня або реальна вартість грошей** – це суспільно необхідні витрати праці на виробництво грошей.

2. **Абсолютна мінова вартість або купівельна спроможність грошей** – відносний товарний вираз грошей. Відносно іншої валюти мінову вартість грошей називають валютним курсом.

3. **Загальна споживча вартість грошей** – здатність задовольняти потребу в обміні на будь-який товар, що задовольняє будь-яку конкретну людську потребу (тільки за гроші можна купити будь-який товар).

4. **Номінальна вартість грошей** – офіційно зазначена на грошах (позначена / існуюча виключно на папері).

1.3. Форми грошей і їхня еволюція

Форми грошей характеризуються їхньою еволюцією за низкою ознак:

1) за зовнішніми ознаками.

Еволюція грошей характеризується такою зміною їхніх форм: товарна → злитки → монети → паперові → депозитні → електронні;

- *товарна* – це найбільш ходові товари (переважно, предмети розкоші);
- *злитки* – це злитки металів, які в обігу виконують роль загального еквівалента;
- *монети* – це повноцінні (золоті, срібні, золоті) гроші. Для здешевлення витрат з обслуговування грошового обігу та вимірювання малих вартостей використовується біллонна монета – це неповноцінні гроші, що

виготовляються зі сплаву неблагородних металів. Білонна монета використовується і зараз;

- *паперові* – це знаки вартості, виготовлені з паперу (гроші, виготовлені на паперовому носії). Вони обслуговують готівково-грошові платежі;
- *депозитні* – це грошові знаки, які не мають матеріального носія і існують у вигляді запису на рахунках у банках. Потрібні для безготівкових платежів. Введення їх в обіг забезпечує ряд переваг:
 - * спрощення та прискорення розрахунків;
 - * економія витрат обігу;
 - * збереження;
- *електронні* – це різновид депозитних грошей, вони з'явилися внаслідок розвитку банківських технологій.

2) за зв'язком з вартістю матеріалу, з якого виготовлені:

- *повноцінні гроші* – це гроші, вартість яких вимірюється вартістю того товару, який виконує роль загального еквівалента, або вартістю матеріалу, з якого вони виготовлені (товарна, злитки і золоті та срібні монети);
- *неповноцінні гроші* – це гроші, номінальна вартість яких перевищує їхню реальну вартість.

3) залежно від емітента:

- *казначейські гроші*. Емітентом таких грошей є Казначейство або Міністерство фінансів країни;
- *банківські гроші (банкноти)*. Емітентом таких грошей є центральний банк держави, в Україні – це Національний банк України;
- *вексель*. Емітентом таких грошей виступає одна зі сторін кредитної угоди, оформленої векселем;
- *чек*. Емітентом таких грошей виступає юридична або фізична особа, яка є власником рахунку в банку;

4) за економічним призначенням, умовами випуску і закономірностями обігу:

- *паперові гроші*. Паперові гроші у вузькому сенсі – це всі грошові знаки на паперовому носії. Паперові гроші в широкому тлумаченні – це грошові знаки, що емітуються (випускаються) в обіг країною для покриття несбалансованих державних витрат і наділяються нею примусовим курсом.
- *кредитні гроші* – це гроші, що емітуються обігу на кредитній основі. Сутнісною ознакою кредиту є терміновість і повернення. На основі цього формуються економічна основа забезпечення вилучення грошей з обігу, що дає змогу підтримувати їхню кількість відповідно до потреб товарного обороту.

Види кредитних грошей:

- вексель – це письмове боргове зобов'язання суворо встановленої форми, що дає право його власнику вимагати отримання суми боргу, зазначеного в ньому, у встановлений термін. Розрізняють: простий вексель (випускається боржником за кредитною угодою і містить зобов'язання боржника погасити заборгованість у певний термін) та переказний вексель (випускається

кредитором і є наказом кредитора позичальникові сплатити зазначену суму).

- банкнота – це вексель на банкіра, емітований емісійним банком.
- чек – це наказ власника рахунку банку про виплату певної грошової суми його держателю або перерахування вказаної в ньому суми на рахунок чекодержателя. Чек стає кредитним знаряддям обігу, якщо вільно може передаватися одним учасником іншому.
 - * Чеки і векселі – це квазігроші (майже гроші).
 - * *Квазігроші* – це специфічна грошова форма, в якій грошова сутність істотно послаблена і відхиляється від загальновизнаних стандартних форм.
- *електронні гроші*. Люди у ХХІ ст. вже не уявляють свого життя без сучасних технологій, тому використання електронних грошей є досить поширеним явищем на сьогодні.
- *електронні гроші* – це різновид депозитних грошей, які існують у пам'яті комп'ютерів і здійснюють свій рух автоматично за допомогою комп'ютерних систем за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків.

Як синоніми до поняття «**електронні гроші**» використовуються терміни:

- цифрові гроші («digital money»);
- е-гроші («electronic money»);
- електронна валюта («electronic currency»).

Електронна валюта поділяється на певні види: криптовалюта, інтернет-гроші, гроші на цифровій основі, віртуальна валюта центробанку.

Основні **ознаки електронних грошей:**

- Мають здатність до накопичення, виражені в певній валюті
- Приймаються як засіб платежу між особами
- Є зобов'язанням емітента, надходять в обіг лише після обміну на традиційні гроші (емітент зобов'язаний здійснити погашення за першою вимогою).

Електронними грошима не вважаються:

- транзакції Інтернет-банкінгу зі звичайними рахунками та коштами в звичайних державних валютах;
- звичайні грошові перекази за допомогою інтернетпорталів;
- віртуальні локальні валюти, що діють всередині окремих інтернет-порталів (це псевдомонетарна форма приватного обміну, незалежно від способу їхнього придбання і погашення).

У сучасному світі є велика кількість видів е-грошей.

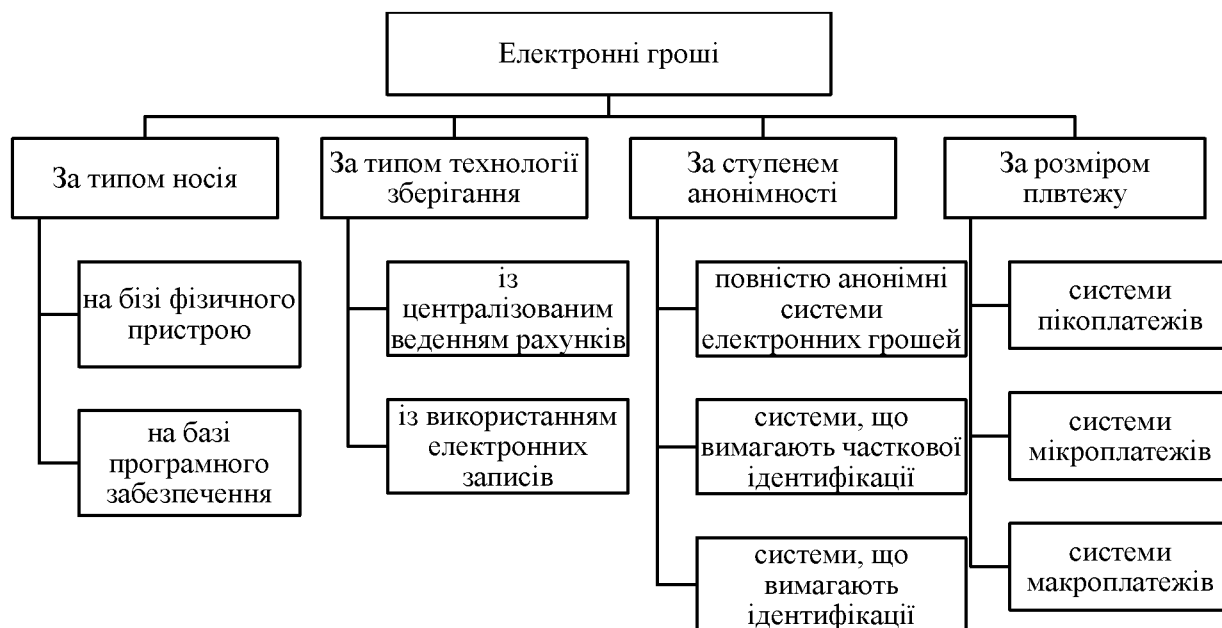

Рис. 1.1. Класифікація систем електронних грошей
Причини, через які впровадження електронних платежів сприяє розвитку економіки країни

1. Поширення електронних платежів під час розрахунків за інших рівних умов стимулює споживання домогосподарств
2. Розвиток електронних платежів позитивно впливає на фінансову систему та монетизацію економіки
3. Запровадження електронних платежів означає скорочення операційних витрат економіки та держави загалом

Електронні гроші – це інноваційна форма розрахунку, що часто використовується у суспільному житті, оскільки має досить зручне використання. Але потрібно правильно розуміти поняття електронних грошей, щоб відрізнити платіжні системи, що використовують електронні гроші, від інших систем, і виділяти електронні гроші із усього набору фінансових продуктів.

Найбільш популярним видом електронної валюти є **криптовалюта**.

Bitcoin є децентралізованою електронною валютою, яка не має ніякого реального еквівалента, і тому жоден банк не може її контролювати. Емісія Біткоїн можлива лише у віртуальному світі.

Враховуючи «незалежність» біткоїн від світових фінансових систем, ставлення до нього неоднозначне, а в багатьох країнах статус криптовалюти досі не визначений.

Таблиця 1.2.

Правове регулювання криптовалюти у різних країнах світу.

Країна	Сутність правового регулювання криптовалюти
США	Законний платіжний засіб
Японія	Об'єкт права власності
Канада	Засіб оплати
Німеччина	Визначається як товар
Китай	Уряд намагається запуснути обмеження для використання криптовалюти
Пакистан	Законодавство має обмеження з її використання
Туреччина	Законодавство допускає операції з криптовалютою
Україна	Визначається як об'єкт права власності

В Україні немає закону, який би прямо врегулював або заборонив обіг криптовалюти, тому населення користується нею на власний страх та ризик.

Національний банк здійснює дослідження цифрових валют центральних банків та працює над створенням власної цифрової форми гривні – **е-гривні** (електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є Національний банк).

Розробка та впровадження е-гривні в Україні сприятиме:

- ✓ еволюції платіжної інфраструктури України;
- ✓ цифровізації економіки;
- ✓ подальшому поширенню безготівкових розрахунків, зменшенню їх вартості;
- ✓ зростанню рівня прозорості розрахунків;
- ✓ підвищенню довіри до національної валюти загалом.

Е-гривня може позитивно вплинути на забезпечення економічної безпеки держави, посилення монетарного суверенітету держави та спроможності Національного банку підтримувати цінову та фінансову стабільність як запоруку стійкого економічного зростання.

1.4. Функції грошей

Функція грошей - це певна дія чи "робота" грошей щодо обслуговування руху вартості в процесі відтворення.

Функції грошей
• Міра вартості - це функція, в якій гроші забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни. • Засіб обігу - це функція, в якій гроші виступають як посередник в обміні товарів і забезпечують їх обіг. • Засіб платежу - це функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин. • Засіб нагромадження - це функція, в якій гроші обслуговують нагромадження вартості в її загальній абстрактній формі. • Світові гроші - це функція, в якій гроші обслуговують, рух вартості в міжнародному економічному обороті та забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами.

Рис. 1. 2. Функції грошей

З розвитком товарного виробництва і грошових відносин урізноманітнювалися цілі нагромадження скарбу. Чим більшою була роль грошей у суспільстві, тим сильнішим ставало бажання продемонструвати багатство. Під його впливом примітивним формам скарбу стали надавати форми предметів розкоші. Виникла *естетична форма скарбу*, який перестав бути просто мертвим багатством і набув певного споживчого сенсу. Згодом сформувалася ще одна мета нагромадження скарбу - створення *резерву платіжних засобів*, що надало йому відтворювального характеру і зорієнтувало на забезпечення зростання прибутку.

План самостійної роботи здобувачів вищої освіти

1. Виникнення грошей як об'єктивного наслідку розвитку товарного виробництва та обміну.

2. Недоліки бартеру як передумова виникнення грошей.
3. Гроші як загальний вартісний еквівалент.
4. Гроші як технічний інструмент обігу.
5. Розгляд грошей як товару і як нетовару: порівняльна характеристика.
6. Якісний і кількісний аспекти впливу грошей на економічні і соціальні процеси.
7. Особливості реалізації функцій грошей в сучасних умовах.
8. Взаємозв'язок і взаємозалежність між функціями грошей.

Питання для самоконтролю знань до теми 1.

1. Назвати концепції походження грошей.
2. Використання грошей як гроші і як капітал.
3. Переваги функціонування неповноцінних грошей.
4. Натурально-речові форми грошей.
5. Функції грошей.
6. Повноцінні гроші та особливості їх еволюції.
7. Кількісні, вагові та монетні форми грошей.
8. Властивості благородних металів як грошей.
9. Неповноцінні гроші, їхні відмінності від повноцінних грошей.
10. Паперові та кредитні гроші: порівняльна характеристика.
11. Основні форми сучасних кредитних грошей.
12. Спільні та відмінні риси між векселем, банкнотою і чеком.
13. Зміст сучасних електронних грошей як основи платіжної системи.
14. Причини та механізм демонетизації грошових металів.
15. Економічні наслідки демонетизації.
16. Еволюція вартості грошей.
17. Вартість повноцінних і неповноцінних грошей.
18. Ціна грошей та способи її оцінки.
19. Роль грошей в економічному розвитку суспільства.
20. Функція грошей як міра вартості. Поняття масштабу цін.
21. Функція грошей як засіб обігу.
22. Функція грошей як засіб платежу.
23. Функція грошей як засіб нагромадження.
24. Світові гроші. Умови функціонування світових грошей.

ТЕМА 2. ГРОШОВИЙ ОБОРОТ І ГРОШОВА МАСА, ЩО ЙОГО ОБСЛУГОВУЄ

Мета лекції: надання знань здобувачам щодо сутності грошового обігу, грошових потоків з вивченням схеми руху грошових потоків в економіці та структури грошового обігу; набуття теоретичних знань щодо поняття грошової маси та її структури, з'ясування порядку визначення швидкості обігу грошей та факторів, що впливають на швидкість обігу грошей; засвоєння змісту закону грошового обігу та вивчення механізмів первинної та вторинної емісії грошей.

План лекційного заняття:

- 2.1. Сутність та економічна основа грошового обороту
- 2.2. Модель грошового обороту
- 2.3. Структура грошового обороту.
- 2.4. Маса грошей в обороті. Грошові агрегати та грошова база
- 2.5. Швидкість обігу грошей
- 2.6. Закон грошового обігу
- 2.7. Механізм зміни маси грошей в обороті. Грошово-кредитний мультиплікатор

Ключові слова і терміни: грошовий оборот, сектор грошового обігу, фіскально-бюджетний сектор, фінансово-кредитний сектор, грошова маса, грошова база, грошовий агрегат, ліквідність, швидкість обороту грошей, закон кількості грошей.

Література:

Базова: [2, 3, 4, 6]

Допоміжна: [6, 7, 9, 15, 19, 26, 27, 40, 47]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 16]

2.1. Сутність та економічна основа грошового обороту

Серед понять, що характеризують грошові відносини в суспільстві, провідне місце займають *грошовий оборот, грошовий обіг, фінанси, кредит, маса грошей, швидкість обігу грошей*.

Грошовий оборот – процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні.

У ринковій економіці суспільне виробництво має товарну форму, що зумовлює двоякий вираз руху валового сукупного продукту — товарний та грошовий. У процесі відтворення рух вартості в цих двох виразах проявляється як два самостійні процеси — як рух продуктів і як рух грошей чи грошових доходів. Проте вони нерозривно пов'язані, у них спільна субстанція — вартість сукупного продукту.

Варто розрізняти грошовий оборот на мікрорівні і грошовий оборот на макрорівні. На мікрорівні грошовий оборот виникає в процесі обслуговування грошима кругообігу індивідуального капіталу. Формула кругообігу індивідуального капіталу має вигляд:

$$Г - Т - П \dots Т' - Г'$$

Кругообіг капіталу – рух капіталу, що охоплює послідовне перетворення капіталу з однієї форми (**грошова, товарна, продуктивна і знову грошова**). Отже, кругообіг капіталу починається і завершується грошима.

Процес суспільного відтворення відбувається безперервно, тому безперервним є і рух грошей, що його обслуговує.

Грошовий оборот обслуговує кругооборот усього сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного відтворення: у виробництві, розподілі,

обміні і споживанні. Тому нерідко його називають **сукупним грошовим оборотом**.

Грошовий оборот як макроекономічне явище слід відрізнити від обороту грошей у межах кругообороту окремого індивідуального капіталу, тобто на мікрорівні. В останньому випадку гроші є однією з функціональних форм капіталу, його складовою та елементом багатства, яким володіє власник цього індивідуального капіталу.

Зовсім іншу роль відіграють гроші в сукупному грошовому обороті. Тут вони функціонують виключно як гроші і не є функціональною формою капіталу. Тому їх масу в обороті не можна вважати частиною багатства країни, тобто її зростання не збільшує сукупного капіталу суспільства подібно до капіталу окремого індивіда.

Відмінні характеристики грошового обороту на мікрорівні:

- у сфері грошового обороту гроші функціонують і як звичайні гроші і як капітал;
- грошова маса, що обслуговує кругообіг індивідуального капіталу, формується за рахунок власних коштів підприємств, а за їхньої недостатності запозичується на грошовому ринку (у формі кредиту або облігаційної позики);
- гроші повертаються до вихідного пункту свого руху, обслуговуючи новий акт кругообігу капіталу;
- гроші починають і завершують свій рух на грошовому ринку.

На макрорівні грошовий оборот характеризується:

- виникає як наслідок обслуговування грошима кругообігу всього сукупного капіталу на всіх стадіях суспільного відтворення: виробництво, розподіл, обмін і споживання;
- гроші функціонують виключно як гроші і не є функціональною формою капіталу;
- формування грошової маси, необхідної для обслуговування сукупного грошового обороту, відбувається за рахунок наявної в обороті грошової маси, тобто тих грошей, які є в розпорядженні окремих економічних суб'єктів;
- на відміну від кругообігу індивідуального капіталу, потреби в поповненні грошової маси на макрорівні можуть бути задоволені лише за рахунок додаткової емісії.

Звідси висновок: сукупний грошовий оборот не є механічною сумою оборотів грошей у межах індивідуальних капіталів, а являє собою самостійне економічне явище, безпосередньо пов'язане з процесом суспільного відтворення загалом та є одним з найбільш широких, абстрактних і узагальнених явищ економічного життя суспільства.

Сукупний грошовий оборот і оборот грошей у межах індивідуального капіталу істотно відрізняються також механізмами формування грошової маси, необхідної для їх обслуговування.

Грошові кошти, необхідні для обслуговування кругообороту індивідуального капіталу, значною мірою вже є в розпорядженні відповідного власника, тобто це його власні кошти.

Сукупний грошовий оборот обслуговується переважно теж за рахунок наявної в обороті грошової маси, тобто тих грошей, які є в розпорядженні окремих економічних суб'єктів. Проте вказані можливості грошового ринку не безмежні, і неминуче виникають потреби в поповненні обороту додатковою масою грошей. На відміну від кругообороту індивідуального капіталу, ці потреби можуть бути задоволені лише за рахунок додаткової емісії грошей.

Потреби в додатковій емісії можуть бути зумовлені кількома факторами:

- зростанням обсягів валового національного продукту, для реалізації яких банківська система повинна розширювати кредитування суб'єктів обороту;
- зростанням чистого імпорту (перевищенням імпорту над експортом);
- зниженням перерозподільної функції грошового ринку, внаслідок чого наявна грошова маса буде повільніше обертатися і не зможе забезпечити всі потреби обороту;
- іншими чинниками, що можуть уповільнити швидкість руху грошей по каналах обороту.

В усіх цих випадках додатково випущені гроші надходять у сукупний оборот через грошовий ринок, що відповідає їх кредитній природі та забезпечує відповідність емісії потребам обороту.

Суб'єктами грошового обороту є всі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні валового суспільного продукту.

Якщо абстрагуватися від відтворювального аспекту, то грошовий оборот можна уявити просто як безперервний процес переміщення грошей у функціях засобів обігу і платежу між окремими його суб'єктами. Це, зокрема, переміщення грошей між:

- окремими підприємствами та організаціями;
- підприємствами та організаціями і населенням;
- окремими фізичними особами;
- комерційними банками і підприємствами та організаціями;
- комерційними банками і населенням;
- окремими комерційними банками;
- комерційними банками і центральним банком;
- небанківськими фінансово-кредитними установами різного призначення, з одного боку, і підприємствами, організаціями та установами — з іншого;
- небанківськими фінансово-кредитними установами різного призначення і банками;
- окремими небанківськими фінансово-кредитними установами різного призначення.

На кожній із цих ділянок можуть мати місце зустрічні грошові вимоги між суб'єктами обороту, що створює можливість їх взаємного погашення.

Економічною основою грошового обороту є процес суспільного відтворення. Суб'єкти цього процесу постійно одержують грошові доходи від реалізації належних їм ресурсів чи виготовлених ними продуктів, що спричинює відповідні грошові потоки. Водночас потоки руху грошей є не тільки

результатом відтворювального процесу, а й важливою передумовою його успішного здійснення. Надмірні затримки в русі грошей неминуче викликають гальмування товарних потоків, погіршення кон'юнктури ринків, посилення стагнації виробництва.

Внутрішня обумовленість грошового обороту процесом суспільного відтворення визначає його сутнісну *єдність і безперервність*, які можна назвати конституційними ознаками грошового обороту.

2.2. Модель грошового обороту

Для з'ясування закономірностей та особливостей руху грошей у процесі суспільного відтворення будується умовна модель грошового обороту. Для спрощення побудови моделі грошового обороту групуються його суб'єкти у чотири укрупнені групи: фірми, сімейні господарства, уряд, фінансові посередники.

Оскільки більшість відносин між економічними суб'єктами здійснюється через ринки, в моделі виділяється чотири види ринків:

ринок продуктів, на якому реалізується створений фірмами національний продукт,

ринок ресурсів, на якому фірми купують необхідні для забезпечення виробництва ресурси (робочу силу, земельні ділянки, будівлі тощо);

грошовий ринок, на якому реалізуються вільні грошові кошти;
світовий ринок.

Грошові потоки пов'язують між собою не тільки всі групи економічних суб'єктів, а й усі види ринків, забезпечуючи тим самим функціонування єдиного ринкового простору країни.

З метою спрощення схеми грошових потоків при побудові моделі грошового обороту зроблено кілька умовних припущень, які не відповідають реальним умовам України. Найістотнішими з них є:

1) *в економічній системі панує приватна власність, тому всі виробничі ресурси є власністю сімейних господарств, які продають їх через ринок ресурсів фірмам;*

2) *з тієї ж причини самі фірми перебувають у власності сімейних господарств і тому весь прибуток фірм надходить останнім у вигляді дивідендів як плата за ресурси;*

3) *у зв'язку з припущенням 2) уряд одержує всі податкові надходження тільки від сімейних господарств і в моделі врахована тільки їх чиста сума (чисті податки), тобто за винятком трансфертних виплат їм з державного бюджету;*

4) *уряд має можливість усі свої витрати, які не покриваються надходженнями чистих податків, забезпечити за рахунок коштів, які можна позичити на внутрішньому грошовому ринку, тобто не вдаватися до емісійних кредитів центрального банку чи запозичень на світовому ринку;*

5) *у зв'язку з припущенням 2) фірми всі свої інвестиційні потреби, пов'язані з розширенням виробництва, задовольняють за рахунок мобілізації коштів на внутрішньому грошовому ринку;*

б) у потоках, що відображають рух заощаджень сімейних господарств, ураховані чисті заощадження та кредити, тобто за винятком зустрічних потоків, пов'язаних з поверненням позичок та вкладів, а також зі сплатою процентів;

7) у потоках, що пов'язують внутрішній ринок зі світовим, відображені тільки платежі, що опосередковують чистий експорт чи чистий імпорт.

З урахуванням названих семи припущень модель сукупного грошового обороту можна побудувати у вигляді кругообороту доходів і витрат (рис. 2.1).

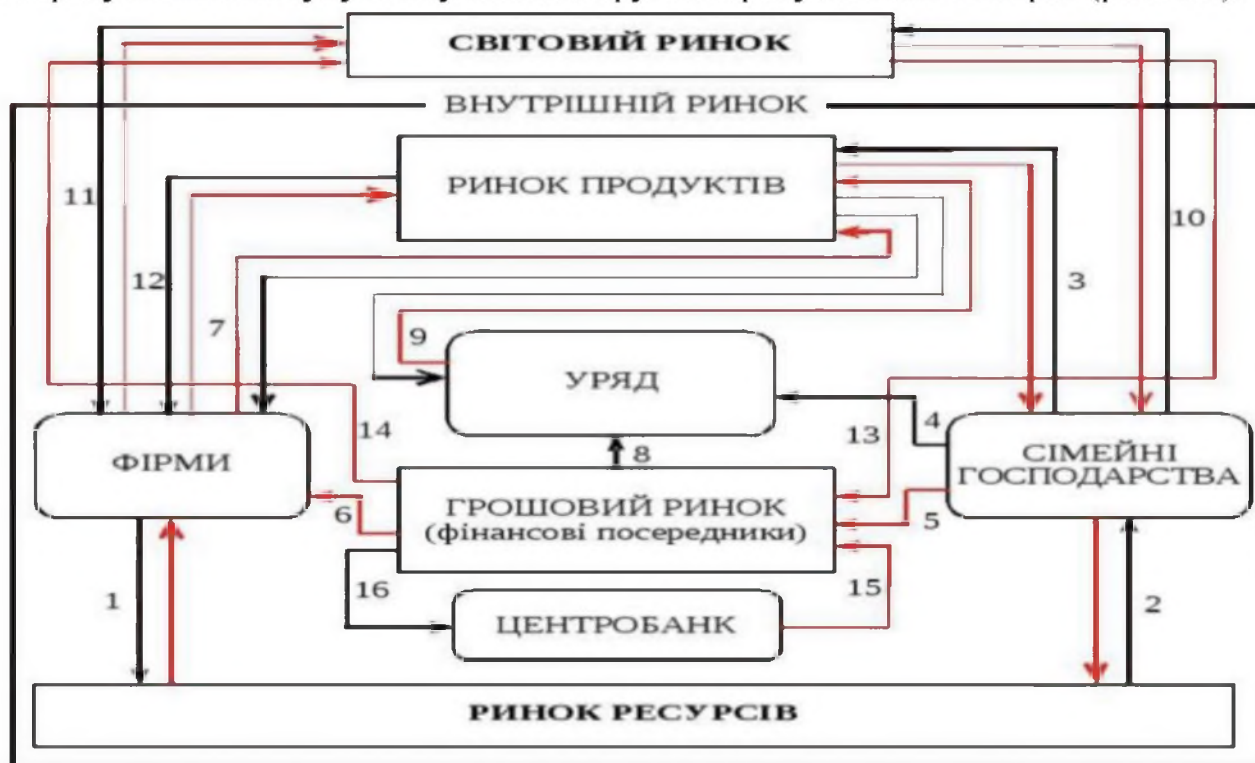

Рис. 2.1. Модель сукупного грошового обороту

У наведеній моделі сукупного грошового обороту виділено 16 окремих грошових потоків. Першим (під номером 1) визначено сукупність платежів (витрат) фірм, пов'язаних з купівлею виробничих ресурсів, насамперед робочої сили, земельних ділянок, споруд, інших засобів виробництва. Назустріч цьому потоку грошей рухаються в напрямку фірм куплені ресурси. У результаті грошового потоку 1 відбудеться реалізація ресурсів, запропонованих на ринок сімейними господарствами, та сформується грошові доходи останніх, які відображені в моделі як потік 2. У цьому потоці враховані такі види доходів сімейних господарств: заробітна плата, гонорари, виручка від продажу матеріальних цінностей (сільськогосподарської продукції, земельних ділянок, будівель тощо), рента, доходи за акціями, паями та ін. У сукупності вони складають *національний дохід країни*.

У подальшому національний дохід розподіляється на три частини, кожна з яких породжує окремий грошовий потік. Більша його частина витрачається сімейними господарствами на споживання, у зв'язку з чим оплачується закупівля продуктів на внутрішньому ринку продуктів і на світовому ринку. Ці платежі створюють потоки 3 та 10. Певна частина національного доходу сплачується сімейними господарствами уряду у вигляді податків, що створює потік 4. Цей

потік не супроводжується зустрічним переміщенням реальних цінностей, тобто він належить до групи суто фінансових потоків. Не витрачена на споживання та сплату податків частина національного доходу становить заощадження сімейних господарств, які надходять на грошовий ринок і створюють потік 5.

Заощадження населення в даній моделі виступають узагальнюючим джерелом надходження коштів на грошовий ринок, а отже — узагальнюючим джерелом інвестування розширення виробництва у секторі «фірми». У зв'язку з цим формується грошовий потік 6, в якому враховані кредити, одержані фірмами у фінансових посередників, доходи від емісії цінних паперів (акцій та облігацій). Мобілізовані на грошовому ринку кошти фірми інвестують на розширення виробництва, для чого витрачають їх на закупівлю необхідних матеріальних цінностей (будівельних матеріалів, обладнання, пристроїв тощо). У зв'язку з їх оплатою формується новий грошовий потік 7. До послуг грошового ринку, крім фірм, звертається також уряд, коли йому недостатньо податкових надходжень для покриття своїх витрат. Розміщуючи на грошовому ринку свої зобов'язання (облігації, казначейські векселі тощо), уряд позичає гроші для оплати покупок на ринку продуктів. Мобілізація урядом коштів на грошовому ринку спричинює появу грошового потоку 8, а витрачання цих коштів для оплати державних закупівель зумовлює формування грошового потоку 9.

Таким чином, грошові кошти, які одержали сімейні господарства за потоком національного доходу, після розподілу і певних трансформацій, надійшли на ринок продуктів за потоками 3, 7, 9, сформувавши там відповідний обсяг попиту. Якби сімейні господарства всі закупівлі, пов'язані з їх споживанням, здійснили на внутрішньому ринку продуктів, то грошових коштів, що надійдуть на цей ринок за вказаними трьома потоками, було б достатньо, щоб реалізувати весь обсяг національного продукту, запропонованого фірмами на цьому ринку. Одержана фірмами виручка сформувала б останній грошовий потік (на схемі він позначений номером 12), який «замкнув» би кругообіг грошових коштів. Обсяг цього потоку визначається обсягом реалізованого валового національного продукту і дорівнює обсягу національного доходу, відображеного в потоці 2. Балансування вказаних потоків — доходів фірм від реалізації національного продукту (12) та національного доходу, одержаного сімейними господарствами (2) — має вирішальне значення для нормального функціонування грошового обороту і всієї економічної системи, для забезпечення сталості грошей і кон'юнктури ринку.

Оскільки економіка України відкрита і її зв'язки зі світовим ринком інтенсивно розвиваються, в модель уведено грошові потоки, які зв'язують внутрішній оборот зі світовим ринком. Вище вже був названий один із таких потоків (10), який обслуговує споживання сімейних господарств за рахунок імпорту. В обсязі цього потоку сімейні господарства зменшують попит на внутрішньому ринку продуктів і переключають його на зовнішній ринок. Частина грошей залишає сферу внутрішнього обороту і не надійде на внутрішній ринок продуктів. Зв'язок національної економіки зі світовим ринком не обмежується імпортом, а неминуче включає й експорт, завдяки якому частина виробленого національного продукту надходить на світовий ринок, минаючи

внутрішній. Оплата іноземними покупцями експортних поставок фірм створює новий грошовий потік 11, за яким у внутрішній оборот надходить додаткова маса грошей. Ці гроші можуть бути у формі національної валюти, якщо вона вільно конвертована і широко застосовується у міжнародних розрахунках, або ж у формі іноземної валюти. В останньому випадку фірми продадуть цю валюту на валютному ринку за національні гроші, внаслідок чого й збільшиться їх маса в обороті завдяки потоку 11.

Якби обсяги імпорту й експорту в країні балансувалися, то балансувалися б грошові потоки 10 і 11, тобто у внутрішній оборот каналами експорту повернулося б грошей стільки, скільки їх вибуло по каналах імпорту. Проте така рівність можлива тільки випадково. Якщо обсяг імпорту перевищує обсяг експорту, то в сумі чистого імпорту відтік грошей з внутрішнього ринку за потоком 10 перевищить їх надходження зі світового ринку за потоком 11. У цьому обсязі бракуватиме грошового попиту на ринку продуктів, виникнуть ускладнення з реалізацією відповідної маси національного продукту, виготовленого в країні. Ліквідувати вказаний дефіцит платоспроможного попиту на ринку продуктів можна двома способами:

1) додатковою кредитною емісією, завдяки якій фірми та уряд зможуть мобілізувати на грошовому ринку (потоки 6 та 8) більше грошей, ніж туди надійде за потоком заощаджень сімейних господарств (потік 5);

2) залученням грошових коштів у внутрішній оборот зі світового ринку.

В усіх випадках формується новий грошовий потік 13, за яким зі світового ринку на внутрішній грошовий ринок надходить додатковий капітал. На суму цих надходжень фірми та уряд зможуть мобілізувати на грошовому ринку коштів більше, ніж туди надійшло заощаджень сімейних господарств, і збільшити свої закупівлі на ринку продуктів до рівня пропозиції, що забезпечить реалізацію всього національного продукту.

Якщо обсяг експорту перевищує обсяг імпорту, тобто виникає чистий експорт, то у величині останнього на внутрішній грошовий ринок за потоком 11 надійде грошових коштів зі світового ринку більше, ніж було спрямовано туди у зв'язку з оплатою імпорту (потік 10). У зв'язку з цим у внутрішньому обороті виявиться грошей більше, ніж потрібно, щоб сформувати платоспроможний попит на ринку продуктів, достатній для реалізації тієї частини національного продукту, яка надійде на внутрішній ринок. Виникне загроза розбалансування попиту і пропозиції на ринку продуктів і зростання цін. Уникнути цієї загрози можливо двома способами:

1) уповільненням руху грошей по каналах обороту;

2) спрямуванням частини грошових коштів із внутрішнього грошового ринку на світовий.

Через механізм урівноваження чистого імпорту притоком грошових коштів із зовні і чистого експорту впливом грошових коштів за межі внутрішнього ринку досягається збалансування грошових потоків, які зв'язують національну економіку зі світовим ринком і, врешті-решт, збалансування всього грошового обороту країни. *Урівноваженість потоків відпливу і припливу грошей автоматично не забезпечується. Вона може бути досягнута тільки через механізм грошового ринку.*

Завдяки цим двом функціям грошовий ринок забезпечує збалансування національного доходу і національного продукту як необхідну передумову його успішної реалізації. Якщо грошовий ринок не розвинутий і не виконує зазначених функцій, або виконує не повністю, то в процес балансування грошового обороту змушений втручатися центральний банк. Йому доводиться забезпечувати регулювання обороту «вручну» — шляхом додаткової емісії грошей чи вилучення зайвої маси грошей з обороту надзвичайними заходами, зокрема валютною інтервенцією. У такій ситуації в моделі грошового обороту з'являється ще один суб'єкт — центральний банк, та ще один грошовий потік — або поповнення обороту додатковою масою грошей шляхом збільшення кредитування центральним банком комерційних банків (потік 15), або вилучення надлишку грошових коштів шляхом скорочення кредитування (потік 16).

2.3. Структура грошового обороту

Грошовий оборот можна структурувати на основі таких характеристик і ознак.

Залежно від характеру економічних відносин між суб'єктами грошового обороту (цілей і завдань окремих стадій суспільного відтворення)

» *фінансову* сферу – це частина грошового обороту, де відбувається розподіл і перерозподіл внутрішнього валового продукту.

» *грошовий* обіг – це та частина грошового обороту, яка пов'язана з обслуговуванням сфери обміну (відносинами обміну), з рухом грошей з огляду на оплату товарів, робіт і послуг.

Будучи складовою частиною грошового обороту, грошовий обіг відрізняється від нього, оскільки:

- у сфері грошового обороту гроші постійно повертаються до вихідного пункту свого руху, а у сфері грошового обігу гроші постійно віддаляються від початкового пункту свого руху, переходячи від покупця до продавця;
- якщо у сфері грошового обороту на мікрорівні гроші функціонують тільки як прості гроші і як капітал, то у сфері грошового обігу вони виступають тільки як звичайні гроші.

Виникаючи на основі товарного обігу, грошовий обіг відрізняється і від товарного обігу, оскільки:

- після кожного акта купівлі-продажу товари йдуть з обігу, а гроші залишаються в обігу і обслуговують нові відносини обміну. А тому за певний період часу товарна маса в обігу перевищує грошову масу;
- поза сферою обігу товари втрачають свою економічну природу, а гроші – ні.

Грошовий обіг відрізняється також від фінансової сфери, оскільки

- у сфері фінансів гроші обслуговують відносини розподілу і перерозподілу, а у сфері грошового обігу – відносини обміну;
- *кредитний оборот*, який виникає тому, що певна частина грошей залишається тимчасово вільною як у сфері фінансів, так і у сфері грошового обігу і перерозподіляється між тими суб'єктами ринку, хто має потребу в них. Його особливістю є те, що в кредитному

обороті має місце рух тимчасово вільних грошей, що передбачає їхнє повернення до власника.

За зв'язком з виробництвом ВВП:

- » **товарний грошовий оборот;**
- » **оборот, який обслуговує платежі нетоварного характеру.**

На співвідношення між цими двома складовими грошового обороту впливають такі чинники:

- масштаби виробництва товарів і послуг;
- сформовані системи розподільчих відносин;
- системи оподаткування;
- ступінь розвитку ринку фінансових послуг загалом та окремих його сегментів;
- стан кредитних відносин у країні тощо.

Залежно від форми грошей, які обслуговують грошовий оборот, він поділяється на:

- » **готівково-грошовий** (обслуговується рухом грошей у готівковій формі);
- » **безготівковий** (частина грошового обороту, яка виникла на основі руху грошей по рахунках в кредитних установах).

Спільні риси готівкового і безготівкового грошового обороту:

- обслуговують єдиний процес суспільного відтворення;
- у готівковому і безготівковому грошовому обороті гроші виконують одні й ті самі функції;
- в обох частинах використовується одна і та сама грошова одиниця;
- в умовах розвинених ринкових відносин гроші мають єдину сферу використання.

Відмінності між готівковим і безготівковим грошовим оборотом:

- у сфері безготівкового грошового обороту рух грошей пов'язаний з їхнім проходженням через рахунки в банках, а рух готівки може здійснюватися як через банки, так і поза банками;
- готівковий і безготівковий грошовий оборот мають різну систему організації руху грошей;
- рух грошей у готівковій формі пов'язаний з формуванням і витрачанням грошових доходів населення, а в безготівковій формі – з формуванням і витрачанням грошових доходів, переважно підприємств, організацій, та установ.

Залежно від складу суб'єктів грошових відносин сукупний грошовий оборот поділяється на:

- » **міжбанківський** (між комерційними банками, між комерційними банками і центральним банком);
- » **внутрішньобанківський** (між філіями (відділеннями) усередині системи одного банку);
- » **між комерційними банками і фізичними та юридичними особами;**
- » **між юридичними та фізичними особами;**
- » **між фізичними особами;**

- » між юридичними особами;
- » між небанківськими фінансово-кредитними інститутами та фізичними особами;
- » між різними небанківськими фінансово-кредитними інститутами;
- » між небанківськими фінансово-кредитними інститутами та підприємствами.

2.4. Маса грошей в обороті. Грошові агрегати і грошова база

Маса грошей – сукупність залишку грошей в усіх їхніх формах, що знаходяться в розпорядженні суб'єктів грошового обороту в кожен даний момент. Існує інше визначення грошової маси. **Грошова маса** є сукупністю купівельних, платіжних і заощаджених грошей, обслуговує економічні зв'язки і належить фізичним, юридичним особам і державі.

Грошова маса є важливим кількісним показником руху грошей. Склад і структура грошової маси змінюються з розвитком форм товарного обміну і платіжно-розрахункових відносин.

До грошової маси належать:

- всі готівкові грошові знаки, що перебувають на руках фізичних осіб та у касових залишках юридичних осіб;
- всі депозитні гроші короткострокового характеру;
- будь-які активи, яким властива ліквідність (облігації державних позик, векселі, страхові поліси тощо) і вони здатні замінювати гроші в процесі реалізації грошового обороту.

Грошова маса може бути оцінена кількісно і якісно на основі її структурної характеристики:

Рис. 2.2. Структурні характеристики грошової маси

Грошовими агрегатами називаються види грошей і грошових коштів, що відрізняються один від одного ступенем ліквідності.

Ліквідність грошей – здатність окремих елементів грошової маси швидко і з мінімальними витратами трансформуватися в готівку.

Склад і кількість грошових агрегатів відрізняється по країнах, проте система грошових агрегатів будується однаково: кожен наступний агрегат включає попередній. В Україні нині визначають і використовують чотири грошові агрегати: M_0 , M_1 , M_2 , M_3 .

Першим видом активів є гроші у вузькому сенсі слова, або готівка.

Готівкові гроші – це сума паперових і металевих грошей, що обертаються в країні. Грошовий агрегат, який включає готівку, що знаходиться на руках в економічних агентів, називається **M_0** .

У поняття вузьких грошей також входять і поточні депозити (рахунки в банках, гроші з яких видаються на першу вимогу вкладника). Під час підсумовування готівки в обігу (M_0) і поточних депозитів виходить другий грошовий агрегат, який називається **M_1** .

Гроші у вузькому сенсі слова = $M_1 = M_0 + \text{поточні депозити}$.

Наступний грошовий агрегат є вже грошима в широкому сенсі слова. Він позначається **M_2** і включає фінансові активи M_1 і ощадні рахунки, на які не виписуються чеки, дрібні строкові вклади (в США до \$ 100 000):

Гроші в широкому сенсі слова = $M_2 = M_1 + \text{дрібні строкові вклади} + \text{ощадні депозити}$.

Третій грошовий агрегат називається «майже гроші» (*near money*). Він позначається **M_3** і включає, крім M_2 , ще й великі строкові депозити (в США понад \$ 100 000), депозитні сертифікати (угоди на певний строк про покупку цінних паперів):

«Майже гроші» = $M_3 = M_2 + \text{депозитні сертифікати} + \text{великі строкові депозити}$.

Ієрархія грошових агрегатів у всіх країнах відповідає одному і тому самому критерію, а саме ліквідності.

Ліквідність грошових агрегатів збільшується знизу вгору, а прибутковість – зверху вниз.

За класифікацією НБУ в Україні виділяють такі грошові агрегати:

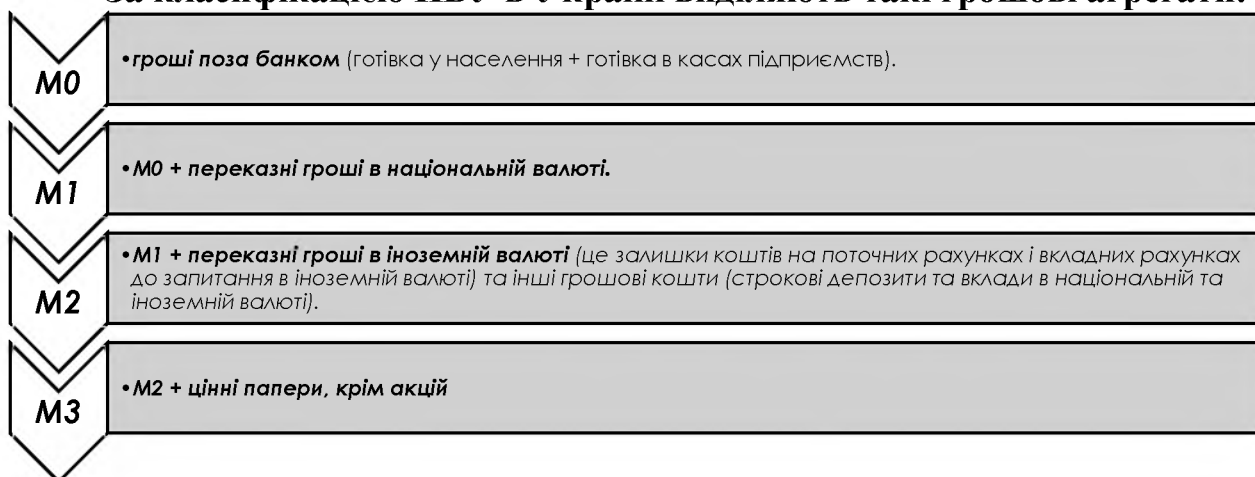

Рис. 2.3. Грошові агрегати класифікацією НБУ в Україні

Показник грошової маси як всієї сукупності випущених в обіг паперових грошей і монет та депозитів потрібно відрізнити від показника «грошова база».

Грошова база – макроекономічний індикатор, який показує кількість грошових коштів, що знаходяться в обігу.

Грошова база – це сукупність готівкових коштів, випущених в обіг НБУ, коштів обов’язкових резервів, коштів на кореспондентських рахунках та інших коштів інших депозитних корпорацій (банків), коштів державних нефінансових корпорацій і домашніх господарств (працівників Національного банку України), в НБУ.

Якщо грошова маса у своєму складі має всі елементи - від найвужчого показника - M_0 до найширшого агрегату - M_3 , то грошова база охоплює лише сукупність готівки, емітованої національним банком, та залишки коштів комерційних банків на їх рахунках у національному банку. Емітовані національним банком гроші називають *базовими грошима*, бо вони не приймають участі у кредитному банківському обороті і додатково не збільшують масу грошей в обігу. Водночас вони слугують базою для її зростання.

Грошова база включає запаси всієї готівки, яка перебуває в обороті поза банківською системою та в касах банків, а також суму резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у центральному банку.

Величину грошової бази G_b можна визначити за формулою:

$$G_b = M_0 + M_k + M_{рез}, \quad (2.1.)$$

де M_0 — сума готівки, що перебуває поза банками;

M_k — сума готівки в касах банків;

$M_{рез}$ — сума грошових коштів (резервів), які перебувають на кореспондентських рахунках банків у центральному банку.

Вказані елементи грошової бази, з одного боку, в сукупності складають більшу суму, ніж розмір агрегату M_0 , на суму готівки у касах банків, а з іншого - охоплюють якісно та кількісно інші гроші, ніж безготівкові кошти агрегатів M_1 , M_2 , M_3 .

Рівень перевищення обсягів грошової маси над грошовою базою відображає величину грошово-кредитного мультиплікатора на рівні комерційних банків.

Отже, показник грошової бази не може вважатися ще одним елементом готівкової маси грошей в обігу, а є якісно іншим показником фінансової статистики, що характеризує масу грошей з боку її прояву на балансі національного банку.

Для характеристики відносної забезпеченості обороту грошовою масою використовують показник, який називається коефіцієнтом монетизації ВВП.

Монетизація економіки – макроекономічний показник, що характеризує ступінь забезпеченості економіки грошима, необхідними для здійснення платежів і розрахунків, та відображає забезпеченість процесів виробництва та споживання відповідною грошовою масою.

Монетизація економіки розраховується як відношення грошового агрегату M_2 до ВВП у відсотках. Інколи для розрахунку коефіцієнта монетизації (monetization ratio) використовують агрегат M_3 – показник «широких грошей».

$$K_M = \frac{M}{\text{ВВП}} \quad (2.2.)$$

де:

K_M - рівень монетизації;

M – маса грошей на кінець року, взята за агрегатом $M3$;

ВВП - річний номінальний обсяг валового внутрішнього продукту

Ще одним якісним показником, який впливає на структуру грошової маси є показник *доларизації економіки*.

Доларизація – економічне явище, яке характеризується широким використанням іноземної валюти в державі та відображає процес витіснення національної грошової одиниці, внаслідок невиконання нею функцій грошей, більш стабільною іноземною валютою (переважно доларами США).

2.5. Швидкість обігу грошей

Важливою характеристикою грошового обороту є швидкість обігу грошей.

Швидкість обігу грошей – частота переміщення грошей між учасниками грошового обороту за певний період часу. Виходячи з відомого рівняння обміну І. Фішера, величину швидкості обігу грошей можна визначити за формулою:

$$V = \frac{P \times Q}{M} \quad (2.3.)$$

де: V – швидкість обігу грошей;

P – середній рівень цін на товари та послуги;

Q – фізичний обсяг товарів і послуг, які реалізовані в звітному періоді;

M – середня маса грошей, що перебуває в обороті у звітний період.

Швидкість обороту грошей

$$\bullet V = \frac{\text{ВВП}}{M}; \quad V = \frac{\text{НД}}{M}$$

•де:

•ВВП – валовий внутрішній продукт; M – середня маса грошей, що перебуває в обороті у звітний період; НД – національний дохід.

Швидкість обігу грошей

$$\bullet V = \frac{\text{ГО}}{M}$$

•де:

•ГО – грошовий оборот.

Тривалість обороту грошей

$$\bullet \text{Тр. об} = \frac{T}{V}$$

•де:

• T – кількість днів у розрахунковому періоді; V – швидкість обороту.

Рис. 2.4. Методи визначення показників обороту грошей

Зміна швидкості обігу грошей має велике економічне значення, оскільки:

- швидкість обороту грошей впливає на витрати, пов'язані з обігом маси грошей;
- швидкість обігу грошей ускладнює, інколи спрощує регулювання грошового обігу; на основі аналізу швидкості грошового обігу складається загальне відбиття інтенсивності економічних процесів у суспільстві

Швидкість обігу грошей, як і їхня маса, впливає на економічні процеси не своєю абсолютною величиною, а її зміною протягом певного періоду – *прискоренням або уповільненням*.

Прискорення грошей не завжди є результатом зростання суспільного виробництва. В умовах інфляції прискорення оборотності грошей є наслідком «втечі» від грошей (в умовах вільного ціноутворення споживачі починають прискорювати купівлю, щоб обігнати зростання цін й уникнути втрат від знецінення грошей).

Уповільнення грошового обігу розширює місткість його сфери, тобто збільшує попит на гроші і зменшує платоспроможний попит, який позитивно впливає на його стан навіть за незмінного обсягу товарообігу.

Фактори, які впливають на швидкість обігу грошей, можна розподілити на дві групи.

Рис. 2.5. Фактори, які впливають на швидкість обігу грошей.

2.6. Закон грошового обігу

Розмір грошової маси, необхідної для обслуговування господарського обороту, залежить від цілого ряду факторів, причинно-наслідковий зв'язок між якими була встановлена К. Марксом, що сформулював закон грошового обігу: **Кількість грошей, необхідних для обігу, змінюється прямо пропорційно сумі цін товарів, у тому числі проданих у кредит, а також наступним платежам за винятком взаємних зобов'язань, і обернено пропорційно швидкості обігу грошей.**

Сутність закону грошового обігу полягає в тому, що в кожен даний момент фактична кількість грошей в обігу має відповідати його необхідній кількості:

$$K_f = K_n. \quad (2.4.)$$

2.7. Механізм зміни маси грошей в обороті. Грошово-кредитний мультиплікатор

Держава повністю контролює емісію грошей в обігу, але не грошову масу, яка суттєво збільшується в результаті професійної діяльності банків.

Банківський, грошовий, грошово-кредитний або депозитний мультиплікатор – показник, що характеризує рівень багаторазового розширення депозитів у кредитній системі.

Грошовий мультиплікатор (від англ. *Money multiplier*, від латин. *Multiplisco* – множу) – числовий коефіцієнт, який відбиває, наскільки виросте або зменшиться пропозиція грошей за збільшення або зменшення грошової маси на од-ну грошову одиницю.

Грошово-кредитний мультиплікатор відбиває кількість нових банківських депозитів, яка може бути створена в банківській системі кожною грошовою одиницею первинних надлишкових (додаткових вільних) резервів, що надійшли в банк ззовні (інакше кажучи, це збільшення / скорочення грошей в ритмі дії певного коефіцієнта). Він показує, на скільки гривень зросте грошова пропозиція на кожну додаткову гривню надлишкового резерву.

Оскільки процес мультиплікації безперервний, коефіцієнт мультиплікації розраховується за певний період часу (рік) і характеризує, наскільки за цей період часу збільшилася грошова маса в обороті. Коефіцієнт мультиплікації (K_m) розраховується за формулою:

$$K_m = 1 : r, \quad (2.5.)$$

де r – норма обов'язкових резервів.

У процесі розрахунку коефіцієнта мультиплікації варто розрізняти:

- загальний резерв банку (ЗБР), що є всією сумою грошових коштів, які є в даний момент у розпорядженні банку і не задіяні ним для здійснення активних операцій.
- обов'язковий резерв (ОР) – сума грошових коштів, що розраховується за нормативами, встановленими центральним банком країни для комерційних банків, і не підлягає використанню останніми для здійснення їхніх активних операцій;
- вільний резерв (ВР) – сукупність грошових коштів комерційного банку, що є в даний момент в його розпорядженні, які він може використати для здійснення активних.

Коефіцієнт мультиплікації відбиває збільшення грошової маси (мультиплікацію грошей) як наслідок депозитно-позичкових (кредитних) операцій комерційних банків. Цей процес регулюється центральними банками в рамках грошово-кредитної політики за допомогою нормативів обов'язкового резервування комерційних банків.

Відповідно до законодавства банки зобов'язані зберігати в центральному банку (в Україні – в НБУ) *обов'язкові резерви – певний відсоток від загальної суми депозитних зобов'язань банку*. Якщо фактичні залишки коштів банку на коррахунку в центральному банку перевищують обов'язкові резерви, то різниця становить надлишкові (вільні) резерви, які банк може надати в кредит. У результаті здійснення кредитної операції збільшуються залишки коштів на рахунку позичальника і збільшується, у такий спосіб, кількість грошей в обігу. На цьому побудована дія механізму грошового, банківського мультиплікатора.

Незважаючи на різні назви (банківський, грошовий, кредитний, депозитний) мультиплікатор відбиває суть одного і того самого процесу з різних позицій.

Банківський мультиплікатор характеризує процес збільшення (мультиплікації) грошей на депозитних рахунках комерційних банків у період їхнього руху від одного комерційного банку до іншого з позиції суб'єктів мультиплікації, тобто комерційних банків.

Один комерційний банк не може мультиплікувати гроші, їх мультиплікує система комерційних банків.

Кредитний мультиплікатор – це відношення динаміки обсягу кредитування, який здійснюється групою однорідних кредитних організацій, до динаміки резервних активів, що викликала зміна обсягу кредитів. Простий кредитний мультиплікатор визначається за такою формулою:

$$D = (1 / (c + r)) R, \quad (2.6.)$$

де D – результуюче зростання банківських депозитів;

R – початкове зростання банківських депозитів;

C – сума готівки, яку бажає мати позичальник в структурі кредитів, що на-даються;

r – норма обов'язкових резервів конкретної банківської установи.

Депозитний мультиплікатор відбиває об'єкт мультиплікації – гроші на депозитних рахунках комерційних банків (саме вони збільшуються в процесі мультиплікації).

Чим більш розвиненою є економіка, тим вищим буде значення грошового мультиплікатора. Для розвинених країн його значення, переважно, знаходиться в межах 5–8, буває, що воно досягає значення 10–11. Це пояснюється незначною часткою готівки в обігу і низькими резервними вимогами до комерційних банків. У країнах з економікою, що розвивається, середнє значення грошового мультиплікатора становить 2–3, оскільки відносно великою є частка готівкового компонента грошової маси.

План самостійної роботи здобувачів вищої освіти

1. Грошовий обіг як основа балансування національного продукту і національного доходу.
2. Характеристика основних ринків, їх взаємозв'язок з грошовим обігом.
3. Поняття та критерії класифікації грошових потоків.
4. Особливості прояву закону грошового обігу в Україні.
5. Монетизація валового внутрішнього продукту і поняття емісії.

6. Первинна емісія центрального банку.
7. Готівковий сектор грошового обігу.
8. Безготівковий сектор грошового обігу.
9. Особливості фінансового, товарного та кредитного секторів грошового обігу.
10. Порівняльна оцінка розрахунку грошових агрегатів в Україні і розвинутих країнах.
11. Роль емісійного механізму у забезпеченні гнучкості грошового обігу

Питання для самоконтролю знань до теми 2.

1. Суть грошового обороту.
2. Основні суб'єкти грошового обігу.
3. Структура грошового обігу.
4. Групи суб'єктів, що є учасниками грошового обороту.
5. Схема руху грошових потоків в економіці.
6. Суть поняття «грошова маса».
7. Роль грошової маси в економіці.
8. Грошові агрегати, їх зміст та критерії класифікації.
9. Закон грошового обігу.
10. Суть закону кількості грошей.
11. Економічна характеристика грошової бази.
12. Швидкість обігу грошей, порядок її визначення.
13. Фактори, що впливають на швидкість обігу грошей.
14. Характеристика основних каналів надходження грошей в обіг.
15. Вторинна емісія депозитних грошей та грошово-кредитний мультиплікатор.

ТЕМА 3. ГРОШОВИЙ РИНОК

Мета лекції: набуття знань щодо суті, структури та суб'єктів грошового ринку в процесі з'ясування поняття, цілей, та мотивів попиту на гроші із засвоєнням графічного відображення попиту на гроші та вивчення чинників формування пропозиції грошей та особливостей встановлення рівноваги на грошовому ринку.

План лекційного заняття:

- 3.1. Сутність, суб'єкти та особливості механізму функціонування грошового ринку.
- 3.2. Структуризація та інструменти грошового ринку.
- 3.3. Інституційна модель грошового ринку
- 3.4. Попит на гроші і його чинники. Пропозиція грошей і фактори, що її формують. Рівновага на грошовому ринку.

Ключові слова і терміни: грошовий ринок, суб'єкти грошового ринку, канал прямого фінансування, канал опосередкованого фінансування, ринок грошей, ринок капіталів, валютний ринок, фондовий ринок, попит на гроші,

трансакційний мотив попиту на гроші, спекулятивний мотив попиту на гроші, мотив завбачливості, пропозиція грошей.

Література:

Базова: [1, 2, 5, 7]

Допоміжна: [6, 7, 8, 10, 11, 19, 23, 25, 31, 39, 45]

Інформаційні ресурси: [1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 16]

3.1. Сутність, суб'єкти та особливості механізму функціонування грошового ринку

Грошовий ринок є особливим сектором ринкового простору (ринку), в рамках якого відбувається купівля і продаж грошей як специфічного товару, формуються попит, пропозиція і, як наслідок, ціна на цей товар.

Грошовий ринок є сукупністю всіх грошових ресурсів країни, що постійно переміщуються, розподіляються та перерозподіляються під впливом попиту та пропозиції зі сторони різних суб'єктів економіки.

Грошовий ринок – частина фінансового ринку, де здійснюються переважно короткострокові депозитно-позикові операції, що обслуговують головним чином рух оборотного капіталу фірм, короткострокових ресурсів банків, установ, держави і приватних осіб.

Інструментами цього ринку є казначейські векселі і короткострокові комерційні векселі.

Канали грошового ринку, якими грошові кошти рухаються від власників заощаджень до позичальників, поділяються на дві основні групи: канали прямого та непрямого фінансування.

Суб'єктами грошового ринку виступають: банки; держава (міністерство фінансів та центральний банк), спеціалізовані фінансово-кредитні установи та інші посередницькі організації комерційні банки та інші фінансові посередники

За характером діяльності учасників грошового ринку поділяють на три групи.

Таблиця 3.1.

Учасники грошового ринку.

<i>1-а група</i> Продавці	<i>2-а група</i> Покупці	<i>3-я група</i> Фінансові посередники
Базові суб'єкти (переважно суб'єкти реального сектора економіки)		
Продавці та покупці – це суб'єкти економічних відносин		банки; НФКУ

Механізм функціонування грошового ринку характеризується низкою особливостей, серед яких:

1. Передача грошей одним суб'єктом іншому здійснюється у формі надання позики чи покупки фінансових інструментів і вимагає особливих умов.
2. Передача грошей на грошовому ринку може бути розглянута як купівля-продаж лише умовно.
3. Мета, тобто бажаний кінцевий результат покупця і продавця грошей на ринку різна.

3.2. Структуризація та інструменти грошового ринку

Структуризація (сегментація) грошового ринку відбиває його внутрішній устрій і припускає розмежування на сектори за певними критеріями, а також встановлення зв'язків між окремими секторами.

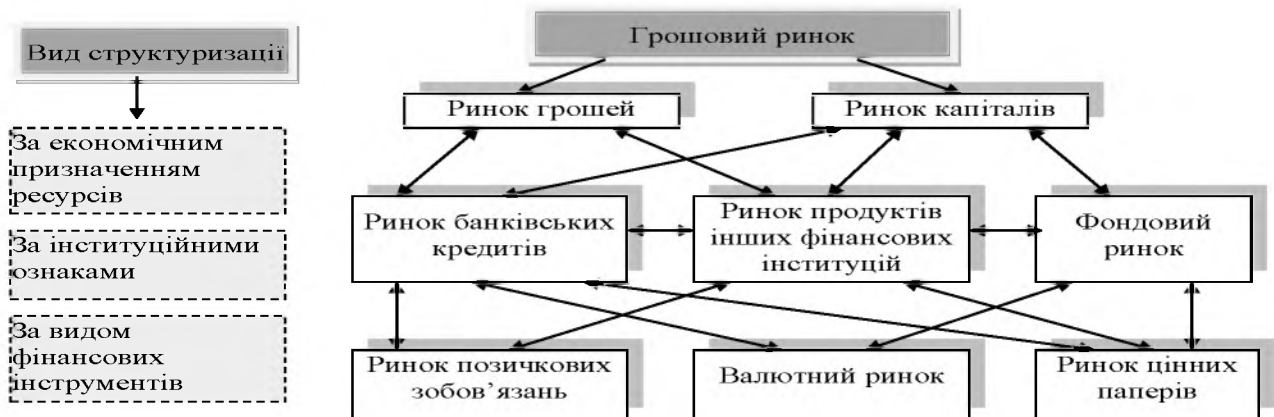

Рис. 3.1. Структуризація грошового ринку.

Таблиця 3.2.

Структуризація грошового ринку.

1. За економічним призначенням купівлі грошей на грошовому ринку і ступеня ліквідності фінансових активів		
<i>Ринок грошей</i> – сегмент грошового ринку, де відбуваються операції купівлі-продажу «коротких» грошей	<i>Ринок капіталів</i> – сегмент грошового ринку, де відбуваються операції купівлі-продажу «довгих» грошей для використання їх як капіталу	
2. За інституціональним принципом грошових потоків		
<i>2.1. Перший варіант структуризації</i>		
<i>Фондовий ринок</i>	<i>Ринок банківських послуг (кредитів)</i>	<i>Ринок послуг небанківських фінансово-кредитних інститутів</i>
<i>2.2. Другий варіант структуризації</i>		
<i>Сектор прямого фінансування</i> – де припускається участь базових суб'єктів і технічних посередників	<i>Сектор опосередкованого / непрямого фінансування</i> – створюється механізм зв'язків, встановлення яких не може бути реалізовано через сектор прямого фінансування	
3. За видами фінансових інструментів		
<i>Ринок позичених капіталів</i> охоплює відносини, що виникають з приводу акумуляції кредитними установами грошових коштів фізичних та юридичних осіб і їх надання у вигляді позик на умовах поворотності, строковості та платності.	<i>Ринок кредитних ресурсів</i> – сегмент грошового ринку, де відбувається акумуляція вільних грошових коштів, перетворення їх на позичковий капітал і перерозподіл між учасниками суспільного відтворення	<i>Валютний ринок</i> – сегмент грошового ринку, де врівноважується попит і пропозиція на валюту як специфічний товар.
4. За функціональним призначенням		
<i>Міжбанківський ринок («міжбанк»)</i> – сегмент грошового ринку, де тимчасово вільні грошові ресурси банків залучаються і розміщуються ними між собою переважно у формі міжбанківських депозитів	<i>Обліковий ринок</i> – сегмент грошового ринку, де здійснюються облікові і переоблікові операції	<i>Відкритий ринок</i> – сегмент грошового ринку, де відбувається продаж і купівля центральним банком урядових цінних паперів для впливу на масу грошей в обігу і обсяг кредитних ресурсів

3.3. Інституційна модель грошового ринку

Інституційна модель грошового ринку – схема потоків грошей та інструментів між трьома групами суб'єктів

Перевагою сектора прямого фінансування є те, що безпосередній характер взаємовідносин між продавцями (кредиторами) і покупцями (позичальниками) істотно прискорює рух грошей від продавця до покупця. Перевагою сектора опосередкованого фінансування є те, що завдяки фінансовим посередникам істотно знижуються ризики, пов'язані з розміщенням грошових коштів.

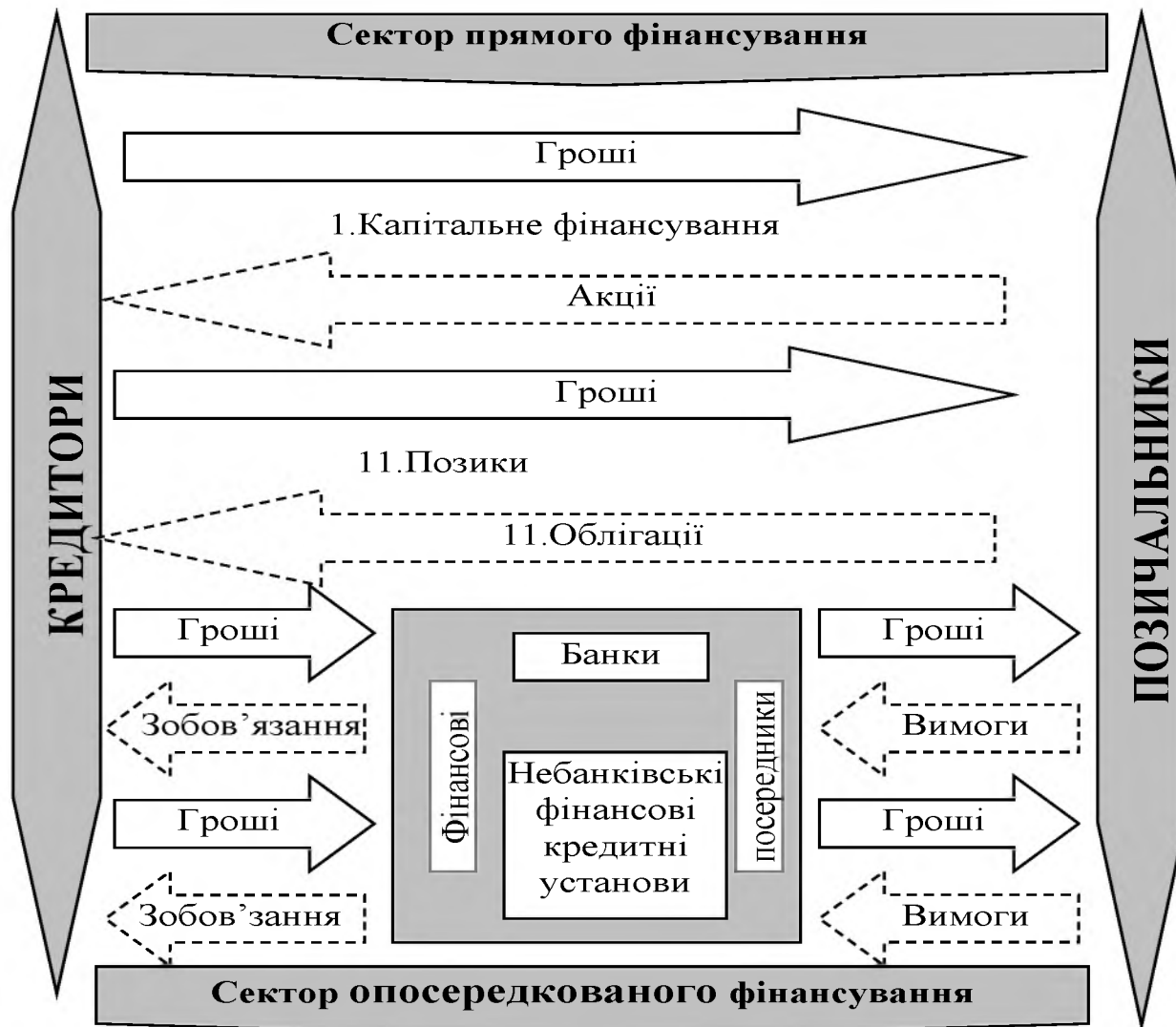

Рис. 3.2. Інституційна модель грошового ринку.

3.4. Попит на гроші і його чинники. Пропозиція грошей і фактори, що її формують. Рівновага на грошовому ринку.

Основними елементами грошового ринку є попит на гроші і пропозиція грошей, в результаті взаємодії яких встановлюється рівноважна ціна грошей (ставка відсотка).

Попит на гроші – запас (кількість / сума) грошей, яким економічні (господарювання) суб'єкти (люди, фірми) прагнуть володіти на певний момент. Розрізняють:

- **номінальний попит на гроші** – абсолютна кількість грошей, яка здатна забезпечити в даний момент здійснення операцій за всіма угодами;
- **реальний попит на гроші** – скоригований на рівень інфляції номінальний попит (відбиває реальну купівельну спроможність грошей).

Цілі і мотиви формування попиту на гроші взаємопов'язані, але не ідентичні.

Цілі формування попиту на гроші впливають із функцій грошей і полягають у використанні грошей як:

- купівельного і платіжного засобу;
- засобу збереження вартості і засобу накопичення (спекулятивний попит).

Таблиця 3.3.

Мотиви формування попиту на гроші

Мотив	Суть мотиву
Трансакційний мотив	Постійне відчуття економічними суб'єктами потреби у грошах для здійснення поточних платежів, щоб підтримати на належному рівні своє особисте та виробниче споживання
Мотив завбачливості	Бажання юридичних і фізичних осіб мати запас грошей як ресурсу купівельної спроможності, з тим щоб у будь-який час мати можливість задовольнити свої непередбачені потреби чи скористатися перевагами несподіваних можливостей
Спекулятивний мотив	Бажання економічних суб'єктів мати у своєму розпорядженні певний запас грошей, з тим щоб за сприятливих умов перетворити їх у високодохідні фінансові інструменти
Мотив капіталізації	Визначення альтернативної вартості зберігання грошей, її вплив на бажання мати такий запас грошей і на попит на гроші в цілому

Величина попиту на гроші залежить від:

- процентної ставки (це ціновий фактор: чим вищою є процентна ставка, тим меншою є величина попиту на гроші);
- рівня доходу (це неціновий фактор: чим більшим є дохід, тим більшою є величина попиту на гроші за будь-якого рівня процентної ставки).

Пропозиція грошей регулюється державою, оскільки держава – єдиний емітент готівки.

Зміна обсягів виробництва (обсягів національного доходу)	• Чим більший обсяг виробництва, тим більшим може бути обсяг операцій щодо реалізації і тим більшим має бути запас грошей для виконання цих операцій
Швидкість обігу грошей	• Чим вища швидкість обігу грошей, тим меншим буде попит на гроші, і навпаки.
Зміна норми процента	• Зростання альтернативної вартості зберігання грошей зменшує попит на реальні грошові залишки.
Накопичення багатства	• В міру збільшення маси багатства зростатиме і попит на гроші
Інфляція	• Інфляційне зростання цін підштовхує вгору ставку процента і всі інші очікувані доходи на альтернативні грошам види активів. Унаслідок цього буде зростати альтернативна вартість грошових запасів і скорочуватися попит на гроші
Очікування погіршення кон'юнктури ринків	• Економічні суб'єкти віддають перевагу накопиченню багатства у товарній формі, а не в грошовій, і попит на гроші скоротиться

Рис. 3.3. Чинники впливу на попит на гроші.

З урахування новітніх чинників впливу на попит формулу його можна записати у такому вигляді:

$$MG = \left(Y^+, P^+, R^-, B^+, I^-, O^- \right) \quad (3.1.)$$

де Y – реальний обсяг ВВП;

P – середній рівень цін;

R – рівень очікуваного доходу на альтернативні грошам активи;

B – обсяг багатства;

I – рівень інфляції;

O – очікування змін ринкової кон'юнктури.

Пропозиція грошей (кількість грошей в обігу, грошовий агрегат $M1$) – друга сила, що визначає кон'юнктуру ринку

Пропозиція грошей – явище запасу екзогенного характеру, сформоване, насамперед, банківською системою.

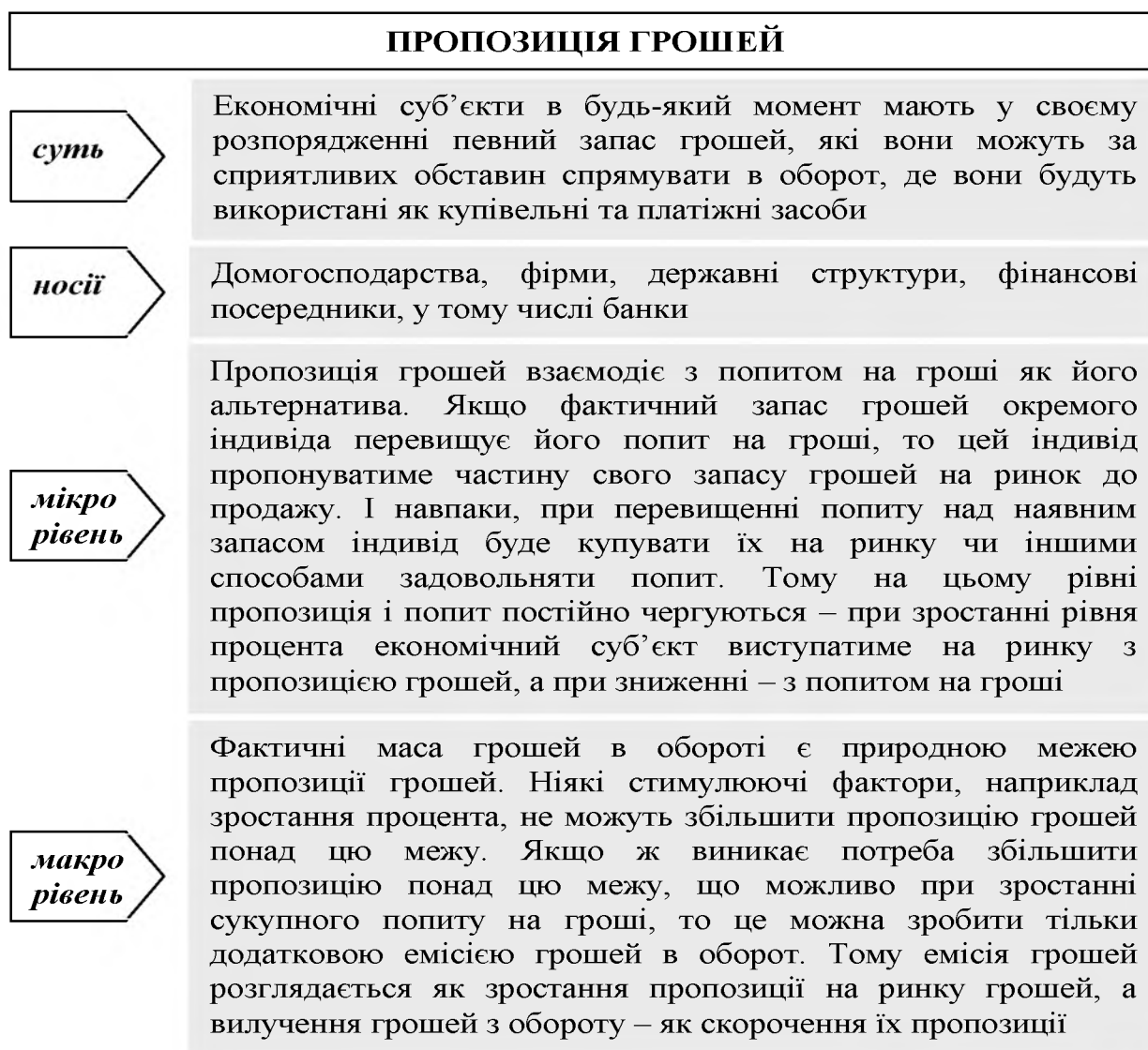

Рис. 3.2. Пропозиція грошей

Фактори, що впливають на пропозицію грошей:

- розмір грошової бази (пряма залежність, грошова база – це та частина грошової пропозиції, яку безпосередньо створює центральний банк);
- співвідношення «резерви–депозити» (резерви – сума коштів, внесених на банківські рахунки і не виданих як кредитів; депозити – вклади фізичних і юридичних осіб у комерційних банках);
- співвідношення «готівка–депозити».

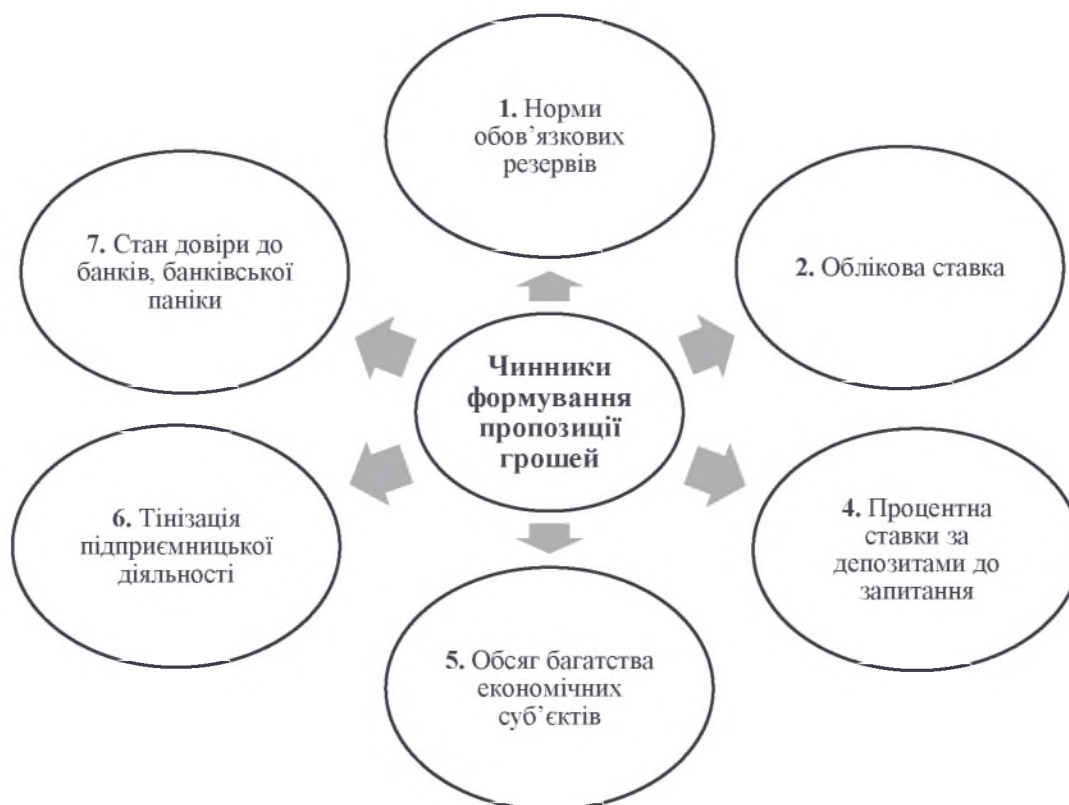

Рис. 3.3. Чинники формування пропозиції грошей

Принципово важливою функцією грошового ринку є забезпечення рівноваги між попитом і пропозицією грошей. Монетаристи опрацювали кілька теоретичних моделей встановлення грошової рівноваги на основі взаємодії грошової маси, реальних доходів і норми процента.

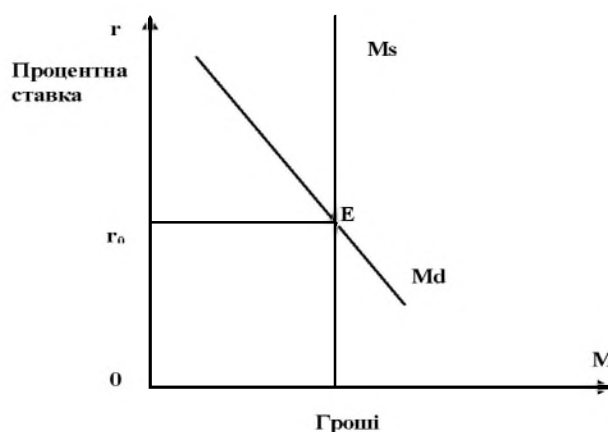

Рис. 3.4. Графічний аналіз грошового ринку.

За вищих процентних ставок суб'єкти ринку переміщують більшу частину своїх грошових залишків до високодохідних активів.

Перетин ліній M_d і M_s у точці (E) визначає не лише момент встановлення рівноваги монетарного ринку, а й показник рівноважної норми процента (r_0), яка в даному разі є похідною величиною.

Переміщення лінії (M_s) пропозиції грошей уліво означає, що за існуючої ставки (r_0), запас грошей не забезпечує потреби суб'єктів ринку в грошах. Менша пропозиція грошей спричинила надлишковий попит на гроші. Суб'єкти ринку починають продавати свої активи і збільшувати запас грошей.

Якщо центральний банк скуповує на відкритому ринку цінні папери і тим самим збільшує пропозицію грошей, змін в монетарній політиці, тоді лінія (M_s) переміститься вправо. Тепер у точці E спостерігається надлишок пропозиції грошей. Нова рівновага буде досягнута в точці E_2 , за нижчої процентної ставки (r_2).

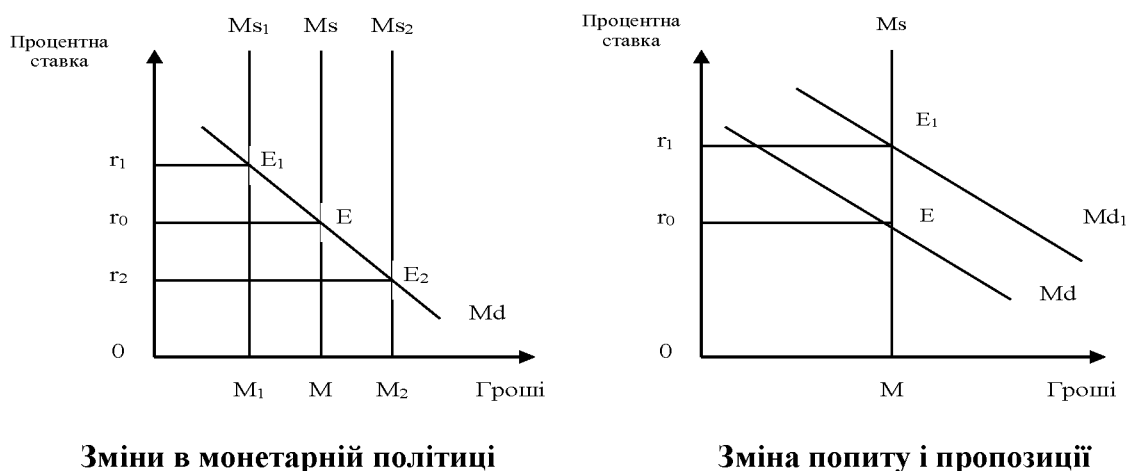

Рис. 3.5. Рівновага на грошовому ринку

Порушення рівноваги на грошовому ринку може спричинятися зміною попиту на гроші. У разі збільшення реального обсягу виробництва або рівня цін попит на гроші збільшується. На монетарному ринку рівень процентної ставки змінюється таким чином, щоб відновити рівновагу між попитом і пропозицією.

План самостійної роботи здобувачів вищої освіти

1. Економічний зміст грошового ринку.
2. Елементи, які описують інституційну модель грошового ринку.
3. Сектори економічної структури грошового ринку.
4. Чинники, що визначають параметри попиту на гроші.
5. Графічне відображення пропозиції грошей.
6. Вплив на грошовий ринок змін у попиті або пропозиції грошей.

Питання для самоконтролю знань до теми 3.

1. Суть грошового ринку.
2. Суб'єкти, об'єкти грошового ринку.
3. Характеристика інструментів грошового ринку.
4. Інституційна структура грошового ринку.
5. Специфіка купівлі-продажу грошей.
6. Особливості функціонування грошового ринку.
7. Поняття, цілі та мотиви попиту на гроші.
8. Графічне відображення попиту на гроші.
9. Суть понять попит на гроші та пропозиція грошей.
10. Механізм визначення пропозиції грошей.
11. Чинники впливу на пропозицію грошей.
12. Рівноважна ставка процента на грошовому ринку.
13. Характеристика мотивів попиту на гроші.

14. Ціна грошей на грошовому ринку та характеристика факторів від яких вона залежить.
15. Складові грошового ринку та їх охарактеризуйте.
16. Охарактеризуйте чинники, що визначають параметри попиту на гроші.
17. Відмінність грошового ринку від ринку капіталів.
18. Критерії та способи структуризації грошового ринку.
19. Відмінності та зв'язки між ринком позичкових зобов'язань, ринком цінних паперів і валютним ринком.
20. Модель грошового ринку.

ТЕМА 4. ГРОШОВІ СИСТЕМИ

Мета лекції: набуття теоретичних знань з приводу сутності, елементного складу та механізму функціонування грошової системи, визначення основних типів грошових систем, із засвоєнням процесу формування сучасної грошової системи України та розуміння змісту її основних елементів; розширення знань здобувачів щодо особливостей державного регулювання грошової сфери економіки та інструментів реалізації грошово-кредитної політики.

План лекційного заняття:

- 4.1. Сутність, принципи організації, підсистеми, елементи і функції грошової системи держави. Випуск грошей та емісія грошей.
- 4.2. Типи і види грошових систем. Характерні риси сучасної грошової системи.
- 4.3. Особливості становлення і розвитку грошової системи України.
- 4.4. Методи регулювання грошового обороту і грошового ринку.
- 4.5. Грошово-кредитна політика центрального банку.

Ключові слова і терміни: грошова система, найменування грошової одиниці, емісійний центр, купюрність грошових знаків, фіскально- бюджетна політика, політика «вмонтованих стабілізаторів», дискреційна фіскально- бюджетна політика, грошово-кредитна політика, політика «дорогих грошей», політика «дешевих грошей».

Література:

Базова: [1, 3, 5, 6]

Допоміжна: [2, 5, 7, 19, 24, 33, 34, 35, 36]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 11, 16]

4.1. Сутність, принципи організації, підсистеми, елементи і функції грошової системи держави. Випуск грошей та емісія грошей.

Основну масу грошових коштів на мікрорівні, суб'єкти економічних відносин забезпечують шляхом накопичення тимчасово вивільнених власних надходжень. Потреби у додаткових коштах індивідуальні учасники мобілізують на грошовому ринку.

На грошовому ринку здійснюється купівля та продаж грошей як специфічного товару, формуються попит, пропозиція та ціна на цей товар.

Грошова система – форма організації грошового обороту, що склалася історично і закріплена загальнодержавними законами. Існує й інший підхід, відповідно до якого грошова система є формою організації грошового обігу.

Грошова система сформувалася в Європі в XVI–XVII ст., хоча окремі її елементи існували набагато раніше. Грошова система формується і функціонує на базі банківської системи. Банки є безпосередніми учасниками грошових відносин. У багатьох країнах правові норми формування грошової системи визначаються безпосередньо банківським законодавством, насамперед законами, що регламентують діяльність центральних банків. Важливо, що кредитна система не є складовою грошової системи.

Принципами організації грошових систем ринкового типу є:

- централізоване регулювання з боку держави;
- наявність механізму прогнозування і планування грошового обороту;
- стабільність та еластичність грошового обігу;
- кредитний характер емісії грошей;
- підзвітність центрального банку парламенту і невідповідальність уряду;
- надання коштів уряду виключно в порядку кредитування (щоб перешкодити фінансуванню бюджетного дефіциту за рахунок додаткової емісії);
- функціонування на території держав національної або колективної валюти і її вільний обмін на інші валюти.

Зміст принципів визначається особливостями окремих країн. Дотримання принципів організації грошової системи спрямоване на забезпечення рівності всіх суб'єктів грошового обороту стосовно доступу на грошовий ринок і правил поведінки.

Грошова система	
Ісектор <i>Державний</i>	Ісектор <i>Комерційний</i>
ЦБ державне казначейство монетний двір	комерційні банки ощадні банки НФКУ

Рис. 4.1. Структурна будова грошової системи

До елементів грошової системи держави відносять:

1. Найменування грошової одиниці та її кратних частин. Грошовою одиницею називається встановлений законом грошовий знак, який служить для вираження і порівняння цін товарів і послуг. Найменування грошової одиниці виникає історично, але повністю залежить від держави.

Існує дві основні версії походження назви української грошової одиниці «гривня»:

- із золота або срібла в стародавній Русі, обруча, який носили на загривку. Частина цієї шийної прикраси (рубана гривня) і була грошима;
- гривнею на території Київської Русі називали злиток срібла певної шестикутної форми вагою приблизно в 200 грамів.

За часів Київської Русі (протягом IX–X ст.) основною грошовою одиницею стає арабський дирг, що поширився в Європі внаслідок тодішньої інтенсивної торгівлі з мусульманськими країнами.

В Україні гривня як грошова одиниця була введена в грошовий обіг в 1918 р. урядом Української Народної Республіки.

Реінкарнація гривні відбулася під час грошової реформи 1992–1996 рр., коли вона була введена як нова національна валюта України.

2. Масштаб цін в класичному розумінні – вагова кількість металу, прийнята в країні як грошова одиниця. Спочатку ваговий вміст монет збігався з масштабом цін, але згодом поступово відокремився від вагового вмісту монет. Сьогодні масштаб цін складається стихійно і потрібен для порівняння вартостей товарів за допомогою ціни. Ціни в одній і тій самій грошовій одиниці можуть істотно змінюватися під впливом інфляції.

3. Види і купюрний ряд / купюрність грошових знаків, що мають статус законних платіжних засобів в країні. Теоретично до видів грошових знаків відносять банкноти, казначейські білети, розмінну монету. У сучасному світі в переважній більшості країн видами грошових знаків є банкнота і розмінна монета. Купюрність грошових знаків – величина номінальної вартості (розмір номіналу), зазначена на грошовому знаку. Безумовно, в Україні розглядалися різні варіанти купюрного ряду, але нинішній ряд визнають оптимальним.

4. Регламентація готівкового грошового обороту і безготівкових розрахунків (містить визначення сфер готівкових та безготівкових розрахунків і режиму використання грошей на рахунках, форми розрахунків, порядок платежів тощо).

Поняття «випуск грошей» і «емісія грошей» нетотожні. Випускаючи гроші в оборот, банки забезпечують поточні потреби клієнтів в готівці і безготівкових платежах. Гроші повертаються в банки і покривають переважну частину випуску. Частина випуску грошей, яка не забезпечується зворотним надходженням грошей в банки і є емісія. Безготівкові гроші випускають в оборот, коли комерційні банки надають позики своїм клієнтам. Готівкові гроші випускають в оборот, коли банки в процесі здійснення касових операцій видають їх клієнтам зі своїх операційних кас.

Отже, існує емісія безготівкових та готівкових грошей (останню називають емісією грошей в обіг).

За об'єктами регулятивного впливу в складі грошової системи виділяють три *підсистеми*:

- систему безготівкових розрахунків
- систему готівкового обороту
- валютну систему

Сеньйораж – емісійний дохід держави (різниця між номіналом і вартістю випуску грошей).

НБУ контролює грошовий обіг, сприяє сталості національної грошової одиниці, регламентує емісію готівки, вдосконалює правила здійснення безготівкових платежів, форм розрахунків, контролює касові операції.

5. Регламентация режиму валютного курсу та операцій з валютними цінностями. Офіційний курс гривні, який використовують суб'єкти господарювання та банки для здійснення поточних операцій, встановлюється Національним банком України.

6. Регламентация режиму банківського відсотка як ціни грошей на грошовому ринку.

7. Державні органи, які здійснюють регулювання грошового обороту і контроль за дотриманням банківського законодавства. Вирішальна роль у забезпеченні ефективного функціонування грошової системи країни належить центральному банку, тому його прийнято вважати інституційним центром грошової системи. Інституцією, яка здійснює грошово-кредитне регулювання і контроль за дотриманням банківського законодавства в Україні, є Національний банк України.

До функцій грошової системи відносять:

✓ *емісійну*, яка проявляється у визначенні форм і видів законних платіжних засобів, порядку їхньої емісії;

✓ *регулюючу*, яка проявляється в регулюванні грошової маси в обороті та її структури відповідно до потреб економіки;

✓ *контрольну*, яка передбачає контроль за дотриманням нормативних засад організації грошового обороту.

Виконання перерахованих функцій сприяє дотриманню принципу стійкості й еластичності в організації грошової системи.

Стійкість грошової системи, яка організована у такий спосіб: вартість грошової одиниці відносно постійна, і гроші в повному обсязі виконують властиві їм функції (в іншому разі виникає необхідність у проведенні грошової реформи)

Еластичність грошової системи, яка організована у такий спосіб: маса грошей в обігу здатна автоматично розширюватися і стискуватися відповідно до потреб економіки в грошах і вимог закону грошового обігу.

За об'єктами регулятивного впливу в складі грошової системи виділяють три підсистеми:

- систему безготівкових розрахунків
- систему готівкового обороту
- валютну систему

Найбільш стабільною і еластичною грошовою системою визнають золотомонетний стандарт.

4.2. Типи і види грошових систем. Характерні риси сучасної грошової системи.

Грошові системи, як особливі форми організації грошового обороту, в кожній країні склалися історично, відображають досягнутий рівень розвитку продуктивних сил та національні особливості країни, а їх принципи організації й нормативні вимоги визначаються загальнодержавними законами. Як віддзеркалення процесу розвитку

товарного виробництва, централізованої держави і національного ринку, грошові системи остаточно сформувалися у XVI-XVII століттях.

Тип грошової системи визначається змістом її елементів та їх взаємодією, які зумовлюють тенденції розвитку та закономірності функціонування грошової системи.

Таблиця 4.1.

Типи грошової системи

Типи за загальними законами функціонування грошей і механізму регулювання грошового обігу			
<i>Саморегульована</i> – тип грошової системи, що базується на використанні благородних металів та обслуговуванні сфери обігу монетами з благородних металів і розміном банкнот на ці метали	<i>Регульована</i> – тип грошової системи, що базується на обігу паперових і металевих грошей, практично позбавлених власної внутрішньої вартості		
	види за ступенем втручання держави в економічні відносини		
	<i>ринкова</i> характеризується переважанням економічних методів регулювання грошового обороту	<i>неринкова</i> характеризується адміністративними методами регулювання грошового обороту	<i>перехідного типу</i> характеризується поєднанням рис грошової системи ринкового та неринкового типу
	види за характером регулювання національної валютної системи		
	<i>відкрита</i> – вид грошової системи, що характеризується мінімальним втручанням держави в регулювання валютних відносин, існуванням повної конвертованості валюти і ринковим механізмом формування валютного курсу	<i>закрита</i> – вид грошової системи, що характеризується існуванням значних валютних обмежень внаслідок ізоляції національної економіки від світової	

Типи за формою, в якій функціонують гроші	
<i>металева</i> – тип грошової системи, за якого в обігу знаходиться грошовий метал / метали, що виконують всі функції грошей, або повноцінні гроші і банкноти, роз-мінні на грошові метали	<i>паперово-кредитна</i> – тип грошової системи, за якого в обігу перебувають нерозмінні на грошовий метал знаки вартості

Види залежно від металу, прийнятого як загальний еквівалент	
<i>Біметалізм</i> – вид грошової системи, за якого в ролі загального еквівалента виступали два метали. Різновиди: – система паралельної валюти; – система подвійної валюти; – система кульгуючої валюти	<i>Монометалізм</i> – вид грошової системи, за якого роль загального еквівалента виконував один метал. Різновиди: – золотомонетний стандарт; – золотозлитковий стандарт; – золотодевізний / золотовалютний стандарт

Види за характером регулювання пропозиції грошей	
<i>Система паперово-грошового обігу</i> , для якої характерна бюджетна емісія для покриття бюджетного дефіциту	<i>Система кредитних грошей</i> , для якої характерний випуск і рух грошових знаків, що виникають на основі кредиту, пов'язаного з виробництвом і реалізацією товарів і послуг

Для різновидів / підвидів біметалізму характерні особливості:

1. *Система паралельної валюти* – співвідношення між золотом і сріблом встановлюється стихійно на ринку (на ринку на один товар встановлювалося дві ціни: у золоті та в сріблі). Золоті та срібні монети карбуються за системою відкритої чеканки.

2. *Система подвійної валюти* – співвідношення між золотом і сріблом регламентується державою. Золоті та срібні монети карбуються за системою відкритої чеканки.

3. *Система «кульгуючої» валюти* – золоті і срібні монети є законними платіжними засобами, але не на рівних підставах (наприклад, золоті монети карбуються у відкритому порядку, срібні – у закритому, тому говорять, що біметалізм «кульгає» на срібну ногу).

Підвидами монOMETALІЗМУ були мідний, золотий, срібний (Китай (до 1935), Індія (1852–1893), Голландія (1847–1875)).

Різновиди / підвиди золотого монOMETALІЗМУ залежно від характеру розміну знаків вартості на золото мали такі риси:

1. *Золотомонетний стандарт* характеризувався вільним карбуванням монет (з фіксованим вмістом золота), що виконували всі функції грошей; вільним розміном знаків вартості на золото; вільним переміщенням золота всередині країни і між країнами.

2. *Золотозлитковий стандарт* допускав в обігу перебування банкнот, розмінних на стандартні золоті злитки (сума банкнот не нижче встановленого мінімуму). Зокрема, в Англії ціна стандартного злитка в 12,4 кг = 1 700 фунтів стерлінгів, а у Франції ціна злитка в 12,7 кг = 215 000 франків.

3. *Золотодевизний / золотовалютний стандарт* – це грошова система, за якої банкноти, які обертаються в країні, є не розмінними на золото, але можуть обмінюватися на девізи – іноземну валюту, розмінну на золото.

Вільна / відкрита система карбування монет – система, за якої кожна приватна особа має право надати на державний монетний двір належний йому метал у злитках для карбування його в монети або безкоштовно, або за незначне монетне мито.

Закрита система карбування монет – система, за якої монети карбуються державою з металу, що належить скарбниці або казні держави.

4.3. Особливості становлення і розвитку грошової системи України.

З проголошенням в 1991 р. України як суверенної держави виникла необхідність створення національної грошової системи. Організаційно-правові основи створення національної грошової системи України були закладені в Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 20 березня 1991 р. Цим законом Національному банку України надавалося монопольне право

здійснювати емісію грошей на території України та організувати їхній обіг, забезпечувати стабільність грошей, проводити єдину грошово-кредитну політику.

Перші практичні кроки зі створення національної грошової системи були зроблені після виходу України зі складу СРСР.

На першому етапі – з 10 січня 1992 р. – як доповнення до рубльової грошової маси були введені в обіг українські купоно-карбованці багаторазового використання (у просторіччі – купони). Паралельне використання в 1992 р. двох валют було вимушеним і обумовлювалося рядом обставин:

- центральний банк Російської Федерації з вересня 1991 р. перестав надсилати в Україну рубльову готівку;
- на межі 1991–1992 рр. Україна стала на шлях лібералізації цін, унаслідок чого середній їхній рівень збільшився майже десятикратно, що значно збільшило попит на готівку;
- Україна не мала тоді власної бази для виробництва грошових знаків, а її фінансове становище не давало змоги замовити за кордоном достатню кількість грошей, щоб замінити ними старі гроші.

На другому етапі для послаблення негативних наслідків паралельного обігу двох валют Указом Президента України «Про реформу грошової системи України» від 12 листопада 1992 р. був впроваджений купоно-карбованець (в сферу безготівкового обороту), а рубль був вилучений з обігу, що ознаменувало остаточний вихід України з рубльової зони. Єдиним платіжним засобом було проголошено український карбованець, який у готівковому обігу був представлений купоном.

Третій етап пов'язаний з проведенням згідно з Указом Президента України та статтями 99 і 102 Конституції України 02–16 вересня 1996 р. заключного етапу грошової реформи і введенням національної валюти України – гривні. За розмінною монетою зберегли назву «копійка». Ескізи гривні виготовив український художник В. І. Лопата. Карбованець ходив паралельно з гривнею з 02 по 16 вересня 1996 р., після чого був вилучений з обігу, але ще довго підлягав обміну на гривню в банках без будь-яких обмежень. Обмін проводився за курсом 1 гривня за 100 000 купоно-карбованців при курсі долара 176 000 купоно-карбованців за 1 долар США.

Сучасна національна грошова система України належить до регульованих грошових систем ринкового типу.

Готівкові гроші емітуються в обіг Національним банком України, а вилучаються під час здачі комерційними банками готівки в підрозділи НБУ.

Безготівкові гроші випускаються :

✓ комерційними банками в процесі вчинення ними кредитних операцій, а вилучення їх з обігу здійснюється під час погашення позик;

✓ Національним банком України під час кредитування ним комерційних банків.

4.4. Методи регулювання грошового обороту і грошового ринку.

Грошово-кредитна політика центрального банку.

Важливе місце в системі державного управління економікою належить регулюванню грошового обороту і грошового ринку. Визначальна роль у системі державного регулювання грошового обігу, кредитних та валютних відносин належить центральному банку країни.

Вплив на основні параметри грошового обороту центральний банк здійснює з використанням двох груп методів:

- *методів прямого / адміністративного впливу* на поведінку окремих суб'єктів грошового обороту, виходячи із загальнодержавних інтересів, на яких переважно базується фіскально-бюджетна політика;
- *методів опосередкованого впливу*, так званих економічних, на яких базується грошово-кредитна політика.

До методів прямого впливу відносять:

- » фіксацію центральним банком абсолютного рівня процентних ставок за депозитами і кредитами комерційних банків, рівня маржі (відхилення процентних ставок комерційних банків від облікової ставки центрального банку);
- » адресне рефінансування центральним банком комерційних банків;
- » законодавчо-нормативні обмеження, аж до заборони на окремі види діяльності банків тощо.

Грошово-кредитна політика – комплекс взаємопов'язаних заходів з регулювання грошового обороту, що здійснюються державою через центральний банк для досягнення певних цілей.

Цілі грошово-кредитної політики поділяють на три рівні:

- ✓ *стратегічні цілі* (економічне зростання, забезпечення високої зайнятості, стабілізація цін, збалансування платіжного балансу);
- ✓ *проміжні цілі* (зміна пропозиції грошей, зміна платоспроможного попиту);
- ✓ *поточні / тактичні цілі* (вибір та застосування найбільш ефективних монетарних інструментів).

Об'єктами грошово-кредитної політики виступають:

✓ пропозиція грошей, швидкість обігу грошей, процентна ставка, валютний курс;

✓ платоспроможний попит.

За напрямом і темпами зміни пропозиції грошей і рівня відсотка виділяють два типи грошово-кредитної політики:

- грошово-кредитна експансія чи політика «дешевих грошей», яка передбачає стимулювання кредитних операцій для пожвавлення економічної кон'юнктури, внаслідок чого гроші стрімко знецінюються;
- грошово-кредитна рестрикція чи політика «дорогих грошей», яка передбачає обмеження кредитних операцій в умовах зростання загального рівня

цін, внаслідок чого гроші стрімко дорожчають, що призводить до різкого падіння ділової активності суб'єктів господарювання.

Інколи грошово-кредитну політику ототожнюють з **монетарною політикою центрального банку** і трактують, як комплекс заходів / дій у сфері регулювання грошового ринку.

Методи опосередкованого впливу базуються на використанні інструментів грошово-кредитної політики.

Інструменти грошово-кредитної політики – певні заходи центрального банку, спрямовані на зміну кон'юнктури грошового ринку, переважно, пропозиції грошей, внаслідок чого змінюється поведінка економічних суб'єктів на інших ринках – товарному, валютному, фондовому.

У світовій практиці найбільш поширені такі інструменти монетарної політики:

1. Операції на відкритому ринку, суть яких полягає в купівлі-продажу центральним банком державних цінних паперів.

2. Зміна норм обов'язкових резервів як певної частки залучених коштів, яку комерційні банки повинні зберігати на безпроцентному кореспондентському рахунку в центральному банку без права використання. Чим вищою встановлює центральний банк норму обов'язкових резервів, тим менша частка коштів може бути використана комерційними банками для активних операцій.

3. Зміна облікової ставки (ставки рефінансування) – процентної ставки за позиками, що надаються центральним банком комерційним банкам у порядку рефінансування в рамках виконання функції кредитора в останній інстанції для підтримки і регулювання ліквідності банків. З 24 квітня 2020 р. облікова ставка НБУ становить 8 %.

План самостійної роботи здобувачів вищої освіти

1. Суть грошової системи, її елементи.
2. Системи обігу повноцінних (металевих) грошей.
3. Біметалізм і його різновидності: системи паралельної, подвійної та «кульгаючої» валюти.
4. Закон Коперника-Грешема і можливості його вияву в сучасних умовах.
5. Монометалізм і його різновидності: мідний, срібний, золотий.
6. Характеристика основних видів золотого стандарту: золотомонетний, золотозлитковий і золотодевізний.
7. Відмінності між паперовими і кредитними грошима.
8. Основні риси нинішньої грошової системи ринкового типу.
9. Політична та економічна незалежність і становлення грошового ринку в Україні.
10. Характеристика елементів сучасної грошової системи України.
11. Сучасний механізм грошової емісії в Україні.
12. Проблеми функціонування грошової системи України.

Питання для самоконтролю знань до теми 4.

1. Поняття грошової системи.

2. Основні елементи грошової системи.
3. Історичні етапи процесу запровадження національної валюти в Україні і розбудови власного емісійного механізму.
4. Системи обігу паперових і кредитних грошей.
5. Види фіскально-бюджетної політики.
6. Види грошово-кредитної політики.
7. Необхідність державного регулювання грошової сфери економіки.
8. Сутність і цілі грошово-кредитної політики.
9. Поняття стратегічних і тактичних цілей грошово-кредитної політики.
10. Експансіоністська та рестрикційна грошово-кредитна політика.
11. Характеристика основних інструментів грошово-кредитного регулювання і впливу на грошовий обіг.
12. Економічні інструменти грошового регулювання.
13. Адміністративні важелі державного впливу на грошову сферу.
14. Взаємозв'язок фіскально-бюджетної і грошово-кредитної політики.
15. Особливості створення грошової системи України.

ТЕМА 5. ІНФЛЯЦІЯ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Мета лекції: надання фундаментальних знань в області інвестиційних процесів та механізму розвитку інфляції; формування розуміння сутності антиінфляційної політики; та грошових реформ; вивчення особливостей проведення реформи грошової системи України.

План лекційного заняття:

- 5.1. Сутність, види та закономірності розвитку інфляції
- 5.2. Види і показники вимірювання інфляції
- 5.3. Економічні та соціальні наслідки інфляції. Державне регулювання інфляції.
- 5.4. Методи оцінки інфляції.
- 5.5. Сутність та види грошових реформ
- 5.6. Особливості проведення грошової реформи в Україні

Ключові слова і терміни: інфляція, повзуча інфляція, помірна інфляція, галопуюча інфляція, гіперінфляція, супергіперінфляція, грошова реформа, грошова реформа паралельного типу, одномоментна грошова реформа, грошова реформа конфіскаційного типу, неконфіскаційна грошова реформа, індексація, девальвація, ревальвація.

Література:

Базова: [2, 4, 5, 7]

Допоміжна: [2, 5, 8, 9, 14, 21, 28, 30, 32, 41, 48]

Інформаційні ресурси: [1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 16]

5.1. Сутність та закономірності розвитку інфляції

Інфляція виступає соціально-економічне явищем, яке характеризує співвідношення між кількістю паперових грошей, обсягом вироблених товарів та послуг і темпами зростання рівня цін.

Інфляція розвивається поступово як тривалий процес, який можна розділити на кілька стадій.

На першій стадії темпи зростання пропозиції грошей випереджають знецінення грошей. Таке співвідношення і його тенденція зумовлюються кількома причинами.

На другій стадії інфляції темпи знецінення грошей випереджають темпи зростання їх пропозиції. Це зумовлюється такими чинниками:

- ✓ у певний момент власники грошових нагромаджень починають розуміти їх надмірність і пред'являють на ринок для купівлі товарів, що прискорює швидкість руху грошей у поточному обігу та збільшує платоспроможний попит порівняно з поточною емісією;
- ✓ одночасно зменшується вплив у нагромадження нових пропозицій грошей, унаслідок чого ще більше зростає швидкість обігу всієї грошової маси;
- ✓ виникають і швидко поширюються бартерні операції, звужуючи товарну основу грошової маси в обігу;
- ✓ знецінення грошей призводить до впливу робочої сили зі сфери виробництва у сферу спекулятивного обміну, що зумовлює падіння виробництва і товарообороту, через що зменшується попит на гроші.

З'являються так звані *інфляційні очікування*, коли економічні суб'єкти починають усвідомлювати неминучість майбутнього підвищення цін.

Інфляція – це знецінення грошей (зниження їх купівельної спроможності) внаслідок підвищення загального (середнього) рівня цін на товари і послуги в країні за певний період.

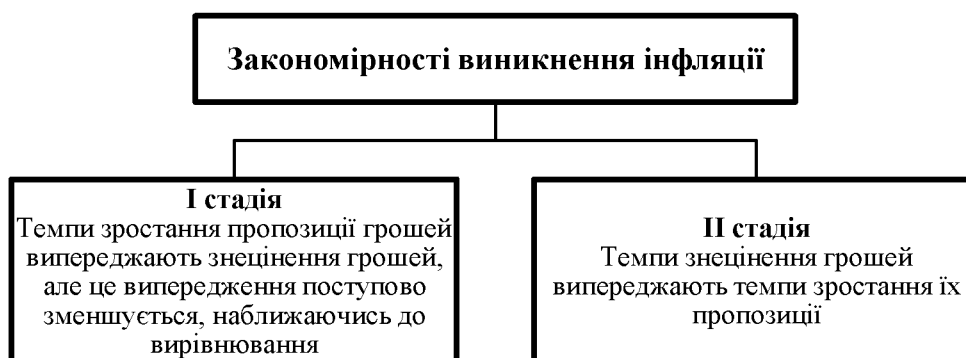

Рис. 5.1. Закономірності виникнення інфляції

Дефляція як економічна ситуація – довгострокове поступове підвищення купівельної спроможності грошей, що проявляється у стійкій тенденції до зниження загального / середнього рівня цін.

Важливим інструментом дефляційної політики є *кредитна рестрикція та пряме лімітування (таргетування)* випуску готівки в оборот.

Кредитна рестрикція, політика центрального банку щодо обмеження обсягу рефінансування кредитних організацій з метою запобігання витоку золотих запасів за кордон, уникнення краху банків та інфляційних процесів.

Таргетування інфляції — це концепція монетарної політики, якою передбачено наявність трьох основних елементів:

- законодавчого закріплення цінової стабільності як прямої мети монетарної політики в довгостроковій перспективі;
- офіційного оголошення центральним банком кількісних цільових показників інфляції на визначений період та відповідальності за їх дотримання;
- роз'яснення дій органів монетарної влади громадськості.

Національний банк України повноцінно запровадив режим таргетування інфляції у 2016 році. Даний режим являє собою систему грошово-кредитної політики, яка передбачає встановлення центральним банком чітких цільових показників стосовно інфляції.

Уповільнення темпів інфляції називається **дезінфляцією**.

Деінфляція – це уповільнення темпів інфляції або її припинення внаслідок вилучення з обігу частини зайвої грошової маси, випущеної в період інфляції. Наприклад, темпи інфляції зменшуються з двозначних до однозначних цифр.

Ситуація, коли загальний рівень цін зростає одночасно зі скороченням рівня виробництва, називається **стагфляцією**.

Стагфляція – це інфляція, яка супроводжується стагнацією виробництва і безробіттям (одночасно зростають ціни і безробіття).

Зовнішні причини інфляції

- світові структурні кризи
- нелегальний експорт золота та валюти;
- скорочення надходжень від зовнішньої торгівлі
- негативне сальдо зовнішньоторговельного та платіжного балансів

Внутрішні причини

- **Негрошові причини**
 - порушення диспропорцій господарства між сферами економіки
 - циклічний розвиток господарства
 - скорочення обсягу виробництва
 - мілітаризація економіки
 - монополізація виробництва та зростання цін
 - незбалансованість інвестицій
 - державно-монополістичне ціноутворення
 - кредитна експансія
 - нестабільність соціально-економічної ситуації в державі
- **Грошові / монетарні причини**
 - дефіцит бюджету та його зростання
 - зростання державного боргу
 - надмірна емісія грошей

- збільшення кредитних засобів обігу внаслідок розширення кредитної системи (неконтрольована кредитна емісія)
- збільшення швидкості обігу грошей

Форми прояву інфляції залежать від механізму господарювання (ринковий, неринковий) і наявності офіційної ціни на золото.

Відкритими формами прояву інфляції в ринковій економіці виступають:

1. Зростання цін на продукцію (товари і послуги) однієї і тієї самої якості, що проявляється у знизенні купівельної спроможності грошової одиниці, хоча інфляція можлива і без зростання цін.
2. Девальвація (*вид грошової реформи*) – зниження офіційного курсу національної валюти відносно твердих валют або міжнародних рахункових одиниць для стимулювання експорту і заборони імпорту, тобто в сучасних умовах – це метод стабілізації національної валюти, а в умовах металевої грошової системи – офіційне зниження золотого вмісту грошової одиниці.

3. В умовах існування офіційної ціни на золото формою прояву інфляції виступали лаж на золото (ажіо) – надбавка до офіційної ціни золота на ринку або ж дизажіо – явище, протилежне ажіо, коли ринкова ціна на золото була нижче за офіційну.

Прихованими формами інфляція в ринковій економіці є:

1. Платіжний дефіцит або відсутність платоспроможного попиту (попит є, грошей на його задоволення немає)
2. Натуралізація господарських зв'язків або бартер як відхід від грошових форм розрахунків.
3. Спад виробництва (навіщо виробляти товар, який не можна реалізувати).
4. Погіршення якості продукції (товарів і послуг) за незмінних цін.

У неринковій економіці (в умовах централізованого механізму ціноутворення інфляція не може відкрито проявитися у зростанні цін) формами прояву інфляції виступають:

- ✓ погіршення якості продукції за незмінних цін;
- ✓ дефіцит або ж перевиробництво товарів;
- ✓ вимивання дешевого асортименту товарів;
- ✓ перетікання товарів на чорний (нелегальний) ринок;
- ✓ талонна і карткова системи розподілу товарів тощо.

Від інфляції як процесу необхідно відрізнити *інфляційний шок* – разове різке підвищення рівня ціни, переважно, на стратегічний товар, яке може стати або не стати імпульсом для прискорення інфляції.

Інфляційні очікування є психологічним феноменом, який обумовлює поведінку як споживачів так і виробників

Інфляційна психологія – впевненість економічних агентів, що інфляція буде збільшуватися далі: працівники вимагають підвищення зарплати, з'являється спіраль «ціни – заробітна плата».

Отже, узагальнення трактувань, які мають місце в науковій та навчальній економічній літературі, дає змогу визначити **інфляцію** як знизення купівельної спроможності грошей внаслідок переповнення каналів обігу грошовою масою

понад потреби товарообігу, що проявляється у зростанні цін на товари / послуги, яке не обумовлено підвищенням їхньої якості.

5.2. Види і показники вимірювання інфляції

Інфляція як складний соціально-економічний процес, що має стадії, які розрізняються темпами зростання (приросту) цін і впливом на економіку.

Темп інфляції – показник, що характеризує розмір знецінення (зниження купівельної спроможності) грошей у певному періоді, виражений приростом середнього рівня цін у відсотках до їх номіналу на початок періоду.

Фактичний темп інфляції – показник, що характеризує реальний приріст середнього рівня цін у розглянутому минулому періоді.

Очікуваний темп інфляції – прогнозний показник, який характеризує можливий приріст середнього рівня цін у розглянутому майбутньому періоді.

Індекс інфляції – показник, що характеризує загальне зростання рівня цін у певному періоді, який визначається шляхом підсумовування базового їх рівня на початок періоду (прийнятого за одиницю) і темпу інфляції в аналізованому періоді (вираженого у десятковому дробі).

Найбільш прийнятною представляється класифікація інфляції відповідно до критеріїв.

Рис. 5.2. Класифікація видів інфляції за ступенем втручання держави в ринкові процеси

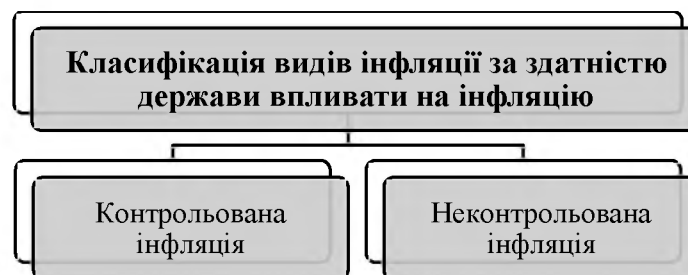

Рис. 5.3. Класифікація видів інфляції за здатністю держави впливати на інфляцію

Рис. 5.4. Класифікація видів інфляції за формою прояву

Рис. 5.5. Класифікація видів інфляції за середньорічним темпом приросту / зростання цін.

До новітніх варто віднести термін *агфляція* (*аграрна інфляція*), процес випереджаючого збільшення ціни продовольства та технічних культур сільськогосподарського походження порівняно із загальним зростанням цін або зростанням цін у несільськогосподарській сфері.

Класифікація видів інфляції за здатністю адаптації економіки до темпу зростання цін:

- ✓ *Збалансована*, за якої ціни зростають повільно та одночасно на більшість груп товарів і послуг
- ✓ *Незбалансована*, за якої ціни на різні товари та послуги зростають нерівномірно

Класифікація видів інфляції за переважанням чинників виникнення

Інфляція витрат / інфляція пропозиції, яка викликана:

- збільшенням витрат виробництва на одиницю продукції;
- неефективною ціновою політикою;
- неефективною податковою політикою;
- товарним дефіцитом;
- структурними диспропорціями в економіці

Інфляція попиту, яка інспірована надлишковим сукупним попитом, а саме:

- емісійним фінансуванням дефіциту бюджету;
- перекредитуванням економіки;
- неефективною валютною політикою

Інфляція попиту – це тип інфляції, який виникає, коли попит на товари та послуги в економіці зростає значно швидше, ніж пропозиція товарів і послуг.

Інфляція витрат або **інфляція пропозиції** виникає, коли витрати на виробництво товарів і послуг зростають, що призводить до зростання цін. Спричинена зростанням вартості сировини, збільшенням витрат на енергоносії, підвищенням вартості робочої сили, підвищення мцін на імпортовані товари.

Поєднання інфляції попиту та інфляції витрат утворює **інфляційну спіраль**.

Класифікація видів інфляції за передбачуваністю

Очікувана / прогнозована – це інфляція, яка враховується в очікуваннях населення. Коригування всіх економічних рішень здійснюється з врахуванням *ефекту Фішера*, згідно з яким рух номінальної процентної ставки (i) повторює темп інфляції ($i = r + \hat{P}$).

Непередбачена / непрогнозована, є результатом стихійних змін у сукупному попиті і пропозиції, і реальний рівень якої виявляється вище очікуваного, призводить до зниження всіх видів фіксованих доходів, погіршує стан кредиторів, але сприяє боржникам.

За тривалістю знецінення грошей

Хронічна / постійна

Нехронічна

У практичних розрахунках для оцінки рівня інфляції у відкритих формах використовуються **індекси цін** (які розраховуються як відношення ціни фіксованого набору благ (ринкового кошика) в поточному році до ціни ринкового кошика у базисному році, помножене на 100 %, тобто, одиниця виміру – рази).

У світовій практиці широко застосовують так званий *індекс вартості життя* – *індекс роздрібних цін певного набору товарів і послуг* (ринкового кошика, який визначається державою), що входять до бюджету середнього споживача.

Державна служба статистики України у процесі вимірювання інфляції в країні (на макрорівні) розраховує такі показники:

1. *Індекс споживчих цін (ІСЦ, те саме, що індекс інфляції)* – індикатор рівня інфляції, який характеризує зміну загального рівня цін на товари та послуги («фіксований кошик»), які купуються населенням для невиробничого споживання. ІСЦ відбиває зміну вартості фіксованого споживчого набору товарів і послуг у поточному періоді щодо попереднього. *Споживчий кошик* – це набір товарів і послуг, необхідних для задоволення наших першочергових потреб у середньому за рік. З 2020 р. кошик містить 296 товарів та послуг. Список товарів і послуг переглядається статслужбою *один раз на п'ять років*. Зазначимо, що товар (послуга) включається у набір споживчих грошових витрат, якщо його вага у витратах становить не менш як 0,1 %.

Індекс споживчих цін протягом останніх років відображає значну мінливість.

Рис. 5. 6. Динаміка індексу споживчих цін (2013-2022 рр.)

Починаючи з 2014 року в Україні спостерігалось значне зростання індексу з приголомшливим значенням 43,3 % у 2015 році. У відповідь на високу інфляцію НБУ запровадив інфляційне таргетування, почавши надавати перевагу саме обліковій ставці, а завдяки валютним інтервенціям НБУ зумів стабілізувати обмінний курс.

У 2020 та 2021 роках пандемія COVID-19 мала значний вплив на економіку України. Пандемія призвела до зростання цін на продукти харчування, що вплинуло на купівельну спроможність споживачів.

Вторгнення та окупація частин України РФ 24 лютого 2022 року стало однією із найсуттєвіших і разом із цим найжахливішою подією та мало руйнівний вплив на українську економіку. З самого початку повномасштабної

війни всі дії НБУ були спрямовані на забезпечення роботи банківської системи, унеможливлення абсолютної девальвації валюти та на недопущення критичного відпливу капіталу закордон. Окрім обмежень на зняття готівки, НБУ почав фінансувати державний бюджет через ОВДП.

2. **Індекс цін виробників** – показник середнього рівня зміни оптових цін на сировину, матеріали та товари проміжного споживання. Відмінність ІЦВ від індексу споживчих цін полягає у тому, що він охоплює тільки товари, але не послуги, і на оптовому рівні їхньої реалізації.

Визначається індекс цін виробника за формулою *агрегатного індексу цін Ласпейреса*:

$$\text{ІЦВ} = \frac{\sum P_1 \cdot q_0}{\sum P_0 \cdot q_0} \cdot 100, \quad (5.1.)$$

де P_0 , P_1 – рівень цін одиниці товару (послуги) поточного і базового періодів відповідно;

q_0 – кількість товарів (випадків надання послуг) у базовому періоді, що взяті в розрахунок.

3. **Дефлятор ВВП** - це індикатор, який показує відношення цін на продукцію поточного року до цін минулого або базисного року, з яким їх порівняння. Дефлятор ВВП, розраховується як індекс Пааше.

$$D \text{ ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}} \times 100\%, \quad (5.2.)$$

При цьому:

$$\text{Номінальний ВВП} = \sum p_i \cdot q_i, \quad (5.3.)$$

де q_i – обсяг виробництва i -го товару в поточному році;

p_i – ціна i -го товару в поточному році.

$$\text{Реальний ВВП} = \sum p_0 \cdot q_i, \quad (5.4.)$$

де p_0 – ціна i -го товару в базисному році.

Реальний ВВП можна розрахувати шляхом коригування номінального ВВП на індекс цін (I_p). Якщо величина дефлятора менша за 1, то відбувається коригування номінального ВВП у бік збільшення, яке називається **інфлюванням**. Якщо величина дефлятора більша за 1, то відбувається коригування у бік зниження, яке називається **дефлюванням**.

5.3. Економічні та соціальні наслідки інфляції

Наслідки інфляції є серйозними і суперечливими.

У соціальній сфері інфляція створює передумови для перерозподілу доходів між найманими працівниками та підприємцями на користь останніх, спричинює соціальну і політичну нестабільність у суспільстві. Негативно впливає інфляція і на фінансову систему, особливо на другій стадії, коли емісія грошей не встигає за їх знеціненням. Особливої уваги заслуговує питання впливу інфляції на зовнішньоекономічні зв'язки. Найбільш узагальненим наслідком її є падіння курсу національної валюти відносно валют країн, де інфляція відсутня чи розвивається нижчими темпами.

Соціальні наслідки:	Економічні наслідки:
• негативне сприйняття громадянською влади • зниження реальних доходів, відповідно, рівня життя населення, і, насамперед, соціальних груп з фіксованими доходами • збільшення розриву в реальних до-ходах різних соціальних груп • знецінення заощаджень • зменшення платоспроможного попиту населення • соціальне розшарування суспільства і загострення соціальних суперечностей • зниження мотивації до трудової діяльності і зростання безробіття	• скорочення обсягів виробництва • розширення бартеру • доларизація економіки • зниження мотивації до інвестування та обсягів інвестицій у народне господарство та підвищення ризику інвестицій • спад НТП • подальша девальвація національної валюти • масовий вивіз національного капіталу за кордон • зменшення реальної вартості державних доходів • зниження економічної активності суб'єктів господарювання і відхід від оподаткування • знецінення фінансових активів з фіксованою вартістю і амортизаційних фондів, що ускладнює відтворю-вальний процес • спекуляції на валютних ринках • активізація тіньового сектора економіки • дезорганізація зовнішньоекономічних зв'язків та відносин

Рис. 5.7. Наслідки впливу інфляції для суспільства.

1. Державне регулювання інфляції.

Антиінфляційна політика – комплекс заходів держави по боротьбі з інфляцією, що спрямовані на забезпечення стійкості грошей.

Існують два основні напрями боротьби з інфляцією:

1. Антиінфляційна стратегія, яка охоплює комплекс заходів, спрямованих на усунення причин і механізмів інфляції в довгостроковому періоді, а саме:

- ✓ погашення інфляційних очікувань через проведення урядом чіткої послідовної антиінфляційної політики;
- ✓ введення жорстких лімітів на щорічний приріст грошової маси;
- ✓ скорочення бюджетного дефіциту за рахунок підвищення податків, але переважно за рахунок зниження державних витрат;
- ✓ послаблення впливу на національну економіку зовнішніх інфляційних імпульсів;
- ✓ підвищення курсу валюти.

До практичних заходів держави, які могли б зменшити негативний вплив інфляції на економіку, варто віднести:

- перехід до ресурсозберігаючих технологій
- оптимізація структури суспільного виробництва
- раціоналізація інвестиційної політики
- конверсія військового виробництва (перепрофілювання підприємств військово-промислового комплексу (ВПК), виробничих потужностей або невиробничих об'єктів, які за своїм цільовим призначенням були спроектовані та побудовані, оснащені спеціалізованим

устаткуванням, технологіями, кадрами для виробництва, обслуговування чи експлуатації лише військової техніки)

- зменшення управлінських структур.

2. Антиінфляційна тактика, яка приносить результати у короткостроковому періоді і носить надзвичайний характер:

- ✓ приватизація державних підприємств (для збільшення надходжень до державного бюджету);
- ✓ підвищення процентних ставок по внесках тощо.

Виділяють такі види антиінфляційної політики:

– **дефляційна політика** – заходи уряду з регулювання попиту на гроші для зниження темпів інфляції на основі штучного вилучення з обігу частини надлишкової грошової маси за допомогою скорочення державних витрат, посилення податкового преса, проведення кредитної рестрикції, випуску державних цінних паперів, лімітування випуску готівки;

– **політика доходів**, здебільшого полягає в «заморожуванні» зарплати і цін на певному рівні або встановленні темпів їхнього зростання в певних межах, жорсткої антимонопольної політики.

Таблиця 5.1.

Антиінфляційна політика	
<i>Дефляційна політика</i>	<i>Політика доходів</i>
Включає ряд методів обмеження платоспроможного попиту через фіскально-бюджетний і кредитно-грошовий механізми	Передбачає державний контроль над заробітною платою та цінами
– скорочення державних витрат; – посилення податкового тиску; – випуск державних цінних паперів; – кредитна рестрикція; – лімітування випуску готівки	– фіксація заробітної плати; – фіксація цін на товари та послуги; – встановлення темпів росту заробітної плати та цін у певних межах проведення жорсткої антимонопольної політики

Частіше має місце поєднання декількох видів заходів держави по боротьбі з інфляцією.

Коли інфляція не перевищує 20-30% на рік, може проводитись **адаптивна антиінфляційна політика**, яка включає:

- поступове обмеження грошового пропонування,
- індексацію грошових доходів,
- стабілізацію інфляційних очікувань,
- регулювання цін і доходів,
- укладання довгострокових угод між підприємцями і профспілками про співвідношення темпів зростання цін і номінальної зарплати.

Існує точка зору, яка вбачає в інфляції чисте зло для економіки, тому її прихильники вважають, що потрібно проводити активну боротьбу з інфляцією, жертвуючи навіть падінням обсягу виробництва.

Активна антиінфляційна політика передбачає:

- різке (шокове) скорочення пропонування грошей шляхом контролю за грошовою емісією,

- заборону емісійного фінансування державного бюджету,
- проведення грошової реформи конфіскаційного типу.

Крім того, в антиінфляційній політиці потрібно враховувати вид інфляції.

5.4. Методи оцінки інфляції.

У фінансово-економічних розрахунках, пов'язаних із інвестиційною діяльністю, інфляція оцінюється та враховується у таких випадках:

- при коригуванні нарощеної вартості грошей;
- при формуванні ставки відсотка(з урахуванням інфляції), яка буде використовуватись для нарощування та дисконтування;
- при прогнозуванні рівня доходів від інвестицій із урахуванням темпів інфляції.

При оцінці інфляції використовують два основних показники:

- *темп інфляції (Ti)*, який характеризує приріст середнього рівня цін в аналізованому періоді та виражається десятковим дробом. *Темп інфляції визначають за формулою:*

$$\text{Темп інфляції} = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}} \times 100\%, \quad (5.1.)$$

де: P_t - рівень цін у поточному періоді;

P_{t-1} - рівень цін у попередньому періоді.

- *індекс інфляції (Ii)*, який дорівнює $1+T_i$.

Крім того, здійснення аналізу впливу інфляції на показники ефективності інвестиційних проектів зумовлює використання при цьому таких понять як номінальна сума грошових коштів та реальна сума грошових коштів.

Номінальна сума грошових коштів не враховує зміни купівельної спроможності грошей внаслідок інфляції.

Реальна сума грошових коштів – це суми грошових коштів з урахуванням зміни їх купівельної спроможності внаслідок інфляції.

5.5. Сутність та види грошових реформ

Грошові реформи – це засновані на теорії грошових відносин перетворення (повні або часткові) грошової системи, проведені державою для її оздоровлення або вдосконалення механізму регулювання грошового обороту стосовно нових соціально-економічних умов, або одне й інше одночасно. Щоб грошова реформа була успішною, повинні існувати або повинні бути створені економічні передумови / умови для її проведення.

До економічних передумов проведення грошової реформи відносять:

✓ нагромадження золотовалютних резервів, необхідних для підтримки стійкості курсу національної валюти;

✓ бездефіцитний бюджет або стійка тенденція до зменшення розміру дефіциту;

✓ активне сальдо платіжного балансу за певний період часу;

✓ зростання обсягів виробництва або стійка тенденція до зниження темпів спаду виробництва.

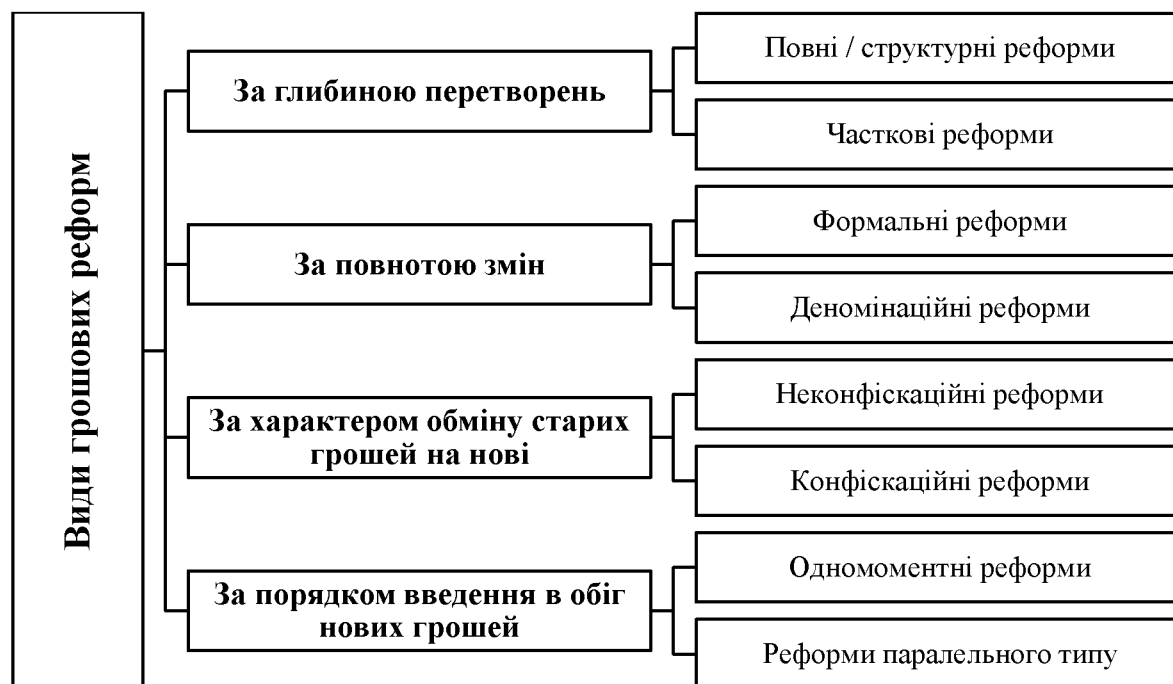

Рис. 5.8. Види грошових реформ

Повні / структурні реформи – це створення нової грошової системи, передбачають не лише впровадження в обіг нової грошової одиниці, а й структурну перебудову, в економіці, державних фінансах, банківській і валютній системах.

Часткові реформи – реформи, які припускають перетворення окремих елементів грошової системи.

Формальні реформи, за яких купюри старого зразка міняють на купюри нового зразка в пропорції 1:1 з одночасним або ж поступовим виведенням старих купюр з обігу.

Деномінаційні реформи - здійснюється деномінація грошей у бік збільшення грошової одиниці (масштабу цін).

Конфіскаційні реформи - співвідношення обміну грошей диференціюється залежно від суми запасу грошей, форми їх зберігання та статусу власника.

Неконфіскаційні реформи - зміна запасів грошей, доходів і цін для всіх економічних суб'єктів здійснюється за єдиним співвідношенням.

Одномоментні реформи - введення нових грошей в обіг здійснюється за короткий строк (7-15 днів).

Реформи паралельного типу - випуск в оборот нових грошових знаків здійснюється поступово і вони функціонують в обігу паралельно зі старими купюрами.

Рис. 5.9. Методи проведення грошових реформ

Українська економіка в результаті війни, яку розпочала РФ, зазнала серйозних інфляційних процесів.

За даними Національного банку України, в 2022 році річний рівень інфляції встановив 26,0 відсотка.

Обсяг грошової маси в Україні за грудень 2022 року зріс на 5,5% до 2507 млрд гривень. За весь рік грошова маса зросла на 21,0% (на 435 млрд гривень).

Обсяг у національній валюті зріс на 17,5% (на 279 млрд гривень) до 1 875 млрд гривень, в іноземній — на 32,9% (на 156 млрд гривень) до 632 млрд гривень. При цьому обсяг готівки поза банками зріс на 14,6% (на 85 млрд гривень) до 666 млрд гривень.

В 2022 році Нацбанк викупив внаслідок проведеної емісії гривні облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) на 400 млрд гривень. Цей обсяг можна порівняти з фінансовою допомогою Україні від США (450 млрд гривень).

ВВП 2022 року скоротився на 30,4%. Раніше максимальне падіння економіки було в 1994 році – 22,9%.

Велику роль у стабілізації економіки та грошової і фінансової системи України відіграла фінансова допомога західних партнерів.

5.6. Особливості проведення грошової реформи в Україні

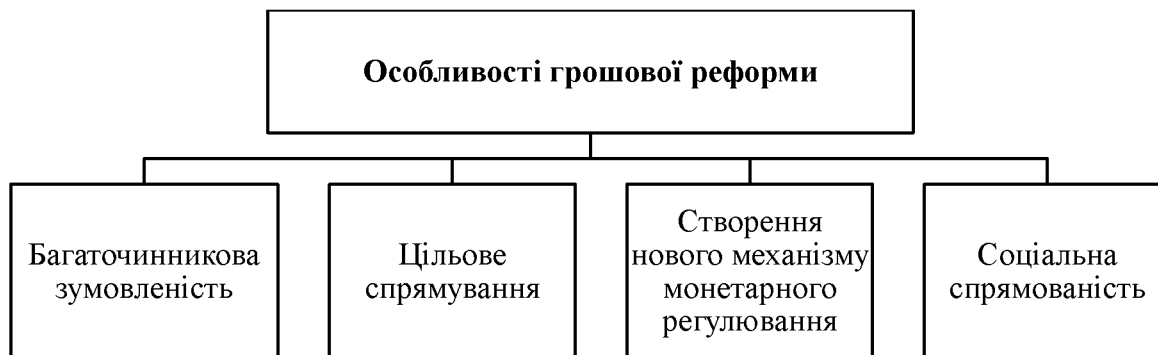

Рис. 5.10. Особливості грошової реформи в Україні

Етапи проведення реформи в Україні		
I етап 01.92р. -11.92р.	II етап 11.92р.-08.96р.	III етап 09.1996р.
У готівковий обіг випущено купонокарбованець і законодавчо забезпечено його функціонування	Український купонокарбованець визнано тирчасовою національною валютою і створено економічні та фінансові передумови її функціонування	Завдяки подоланню гіперінфляції, трансформації економіки, запровадженню в практику інструментів монетарного регулювання грошова реформа завершилась введенням в обіг постійної грошової одиниці - гривні

Рис. 5.11. Етапи проведення реформи в Україні

План самостійної роботи здобувачів вищої освіти

1. Основні теорії інфляції.
2. Монетаристські та кейнсіанські підходи до визначення причин інфляції.
3. Поняття дефлятора ВВП.
4. Механізм розвитку інфляційних процесів.
5. Основні етапи і критична точка інфляції.
6. Чинники, котрі зумовлюють темпи знецінення грошей.
7. Закономірності виникнення інфляції.
8. Дефляція як економічна ситуація.
9. Кредитна рестрикція як один з видів політики центрального банку.
10. Таргетування інфляції як концепція монетарної політики.
11. Кількісні способи оцінки темпів інфляції: розрахунок основних видів індексів цін.
12. Поняття та механізми прояву імпортованої інфляції.
13. Вплив інфляції на виробництво, торгівлю, кредитну і грошову системи.
14. Досвід успішних грошових реформ.

Питання для самоконтролю знань до теми 5.

1. Поняття інфляції, її основні форми прояву та закономірності.
2. Види інфляції: повзуча, галопуюча, гіперінфляція.
3. Характеристика основних причин інфляції.
4. Порівняння інфляції попиту та інфляції витрат.

5. Стадії розвитку інфляції
6. Поняття дефляції і дезінфляції.
7. Поняття стагфляції.
8. Зовнішні причини інфляції
9. Внутрішні причини.
10. Форми прояву інфляції .
- 11.Грошові реформи: поняття, цілі та види грошових реформ.
- 12.Основні способи проведення грошових реформ.
- 13.Повні і часткові реформи.
- 14.Поняття антиінфляційної політики держави.
- 15.Напрями подолання інфляції витрат.
- 16.Способи подолання соціальних наслідків інфляції.
- 17.Особливості розвитку інфляційних процесів в Україні.
- 18.Антиінфляційна політика Національного банку України.
- 19.Основні аспекти фінансової стабілізації.
- 20.Механізм реалізації грошової реформи в Україні.
- 21.Нормативно-правові акти проведення грошової реформи України.
- 22.Основні фактори, які визначили необхідність проведення грошової реформи.
- 23.Етапи грошової реформи та її наслідки для грошової системи і економіки України.

ТЕМА 6. НЕОБХІДНІСТЬ І СУТНІСТЬ КРЕДИТУ

Мета лекції: формування фундаментальних знань з приводу виникнення кредиту і кредитних відносини, з'ясування сутнісних ознак та функцій; набуття вміння розпізнання кредитних операцій і його взаємозв'язків з іншими економічними категоріями

План лекційного заняття:

- 6.1. Передумови та економічні причини виникнення кредиту.
- 6.2. Сутність кредиту.
- 6.3. Стадії та закономірності руху кредиту.
- 6.4. Функції кредиту.

Ключові слова і терміни: кредит, кредитор, позичальник, капіталотворча теорія кредиту, натуралістична теорія кредиту, строкові кредити, споживчий кредит, іпотечний кредит, державний кредит, міжнародний кредит.

Література:

Базова: [1, 3, 4, 6]

Допоміжна: [2, 5, 8, 13, 43, 44, 46]

Інформаційні ресурси: [5, 7, 9, 12, 16]

6.1. Передумови та економічні причини виникнення кредиту

Необхідність кредиту спочатку пов'язувалася зі сферою обміну, але надалі необхідність у ньому була викликана не тільки потребами обміну, а й потребами виробництва і споживання у сфері виробництва.

Необхідність у кредиті була обумовлена дією факторів:

- для організації нового бізнесу, в низці випадків власних коштів у підприємця могло виявитися недостатньо;
- у функціонуючих господарських одиниць потреба в кредиті пов'язана з необхідністю підтримувати безперервність відтворювального процесу за тимчасової недостатності власних коштів.

Економічною основою кредиту є закономірності кругообігу капіталу.

Наявність тимчасово вільних грошових коштів в одних суб'єктів ринку і додаткової тимчасової потреби в них у іншій частині суб'єктів ринку пов'язані з тим, що: на різних підприємствах різний період виробничого циклу; вони по-різному віддалені від постачальників і покупців, а також від залізничних доріг та автодоріг; споживачі їхньої продукції мають різний рівень платоспроможності; на суб'єктів ринку по-різному впливає сезонний фактор. Це протиріччя вирішується за допомогою кредиту.

Тимчасова наявність вільних коштів в одних суб'єктів ринку і додаткова потреба в них у інших суб'єктів ринку може бути не тільки у сфері виробництва, а й у сфері споживання, тому поточні доходи і витрати окремих груп населення також не збігаються в часі. Наявність вільних коштів і додаткової потреби в них може відчувати і держава, оскільки у неї можуть не збігатися обсяги доходів і витрат у кожен певний момент. Все це пояснює необхідність використання кредиту.

Але для того, щоб кредит став об'єктивною реальністю, потрібні відповідні умови (передумови):

- наявність довіри між суб'єктами кредитних відносин;
- повинна бути взаємна зацікавленість сторін;
- юридична самостійність для суб'єкта господарювання та дієздатність для фізичної особи, що вступили в кредитні відносини;
- наявність регулярних доходів у позичальника, які забезпечують джерела повернення кредиту кредиторі;
- для юридичних осіб необхідною умовою є його діяльність на принципах комерційного розрахунку і господарського розрахунку.

Виходячи із вищесказаного, можна зробити висновок, що необхідність кредиту зумовлена існуванням товарно-грошових відносин, а його передумовою є наявність поточних або майбутніх доходів у позичальника.

6.2. Сутність кредиту

Для того, щоб розкрити сутність кредиту, необхідно охарактеризувати ті глибинні процеси, які розкривають його зміст як особливої економічної категорії.

Процеси, які розкривають зміст кредиту як особливої економічної категорії:

- при кредиті виникають відносини між учасниками кредитної угоди, вони носять суспільний характер;
- такі відносини мають економічну природу;
- економічні відносини виникають стосовно руху вартості у товарній і грошовій формі;
- вартість є тимчасово вільною, тому вона може передаватися одним суб'єктом ринку іншому тільки на зворотній основі.

Кредит (лат. «creditum» — позичка, борг; «credo» – вірити) — це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності та добровільності.

Економічні відносини між кредитором і позичальником виникають під час одержання кредиту, користування ним та його поверненням. Сторони, які беруть участь у цих економічних відносинах, називаються їхніми **суб'єктами (кредитори і позичальники)**, а грошові чи товарні матеріальні цінності або виконані роботи та надані послуги, щодо яких укладається кредитний договір, є **об'єктом кредиту**.

Кредитори – це учасники кредитних відносин, які мають у своїй власності вільні кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам.

Кредиторами можуть бути: фізичні особи; юридичні особи (підприємства, організації, установи); держава; банки.

Позичальники – це учасники кредитних відносин, які мають потребу в додаткових коштах і одержують їх у позику від кредиторів. *Позичальниками можуть бути* всі ті особи, що й кредиторами.

У кредитних угодах між кредиторами і позичальниками є тісний взаємозв'язок:

- кредитор не може існувати без позичальника;
- завдяки кредитній угоді кредитор і позичальник мають можливість реалізувати свої економічні інтереси.

Водночас між кредитором і позичальником існують відмінності:

- позичальник не є власником позиченої вартості, а кредитор може бути і не бути власником позиченої вартості;
- кредитор діє у сфері обміну, а позичальник у сфері виробництва та обміну;
- позичальник зобов'язаний повернути позичку кредиторіві, а також сплатити відсотки за користування цією позичкою;
- у кредитній угоді позичальник залежить від кредитора, який визначає умови кредитної угоди;
- своєчасність і повнота погашення заборгованості позичальником має прямий вплив на фінансовий стан кредитора.

Об'єкт кредиту – це тимчасово вільна вартість. На основі руху кредиту виникають економічні відносини між кредитором і позичальником. У кредитних угодах кредитори і позичальники можуть мінятися місцями.

Отже, **суть кредиту** полягає в тому, що це рух вартості на засадах поверненості в інтересах реалізації суспільних потреб.

Кредитні відносини виникають з приводу перерозподілу позиченої вартості на засадах повернення.

Позичена вартість є реальною (у грошовій або товарній формі) й фактично переданою кредитором позичальнику. Така передача оформлюється відповідною угодою з дотриманням вимог чинного законодавства і називається позичкою.

Основні ознаки кредитних відносин:

- економічна самостійність кредиторів і позичальників;
- добровільність та рівноправність;
- не змінюють власника позиченої вартості, з приводу якої вони виникають;
- виникають у зв'язку з рухом вартості (грошей чи матеріальних цінностей);
- нееквівалентність - переміщення позиченої вартості не супроводжується зустрічним рухом відповідного еквіваленту;
- платність - позичальник повертає кредитору більшу масу вартості, ніж одержує від нього.

Кредитні відносини можуть виникати усередині однієї і різних форм власності:

- між тільки юридичними і тільки фізичними особами;
- між юридичними та фізичними особами;
- в середині однієї галузі економіки і між підприємствами різних галузей економіки.

Таблиця 6.1.

Відмінності кредиту від інших економічних категорій

Ознака	Назва економічної категорії	
	Гроші	Кредит
Суб'єкти відносин	Продавець-покупець	Кредитор-позичальник
Характер руху вартості	Зустрічне, еквівалентне переміщення двох різних форм вартості товарної та грошової	Нееквівалентне переміщення вартості у грошовій або в товарній формах
Призначення в процесі суспільного відтворення	Забезпечити реалізацію споживної вартості та довести її до споживача	Задовольнити потреби у додаткових коштах одних суб'єктів та сприяти вигідному розміщенню вільних коштів - для інших
Сфера використання	Обслуговують реалізацію ВВП (крім бартеру)	Обслуговує рух частини ВВП у процесі відтворення
Власник вартості	Право власності на гроші переходить від платника до одержувача	Власником завжди залишається кредитор
Ознака	Фінанси	Кредит
Механізм формування	Формуються в процесі розподілу ВВП	Формується в процесі перерозподілу ВВП
Характер руху вартості	Пов'язаний зі зміною власності, не є зворотним і платним	Вартість передається на умовах строковості, поверненості та платності

Спільні риси кредиту з іншими економічними категоріями:

- вони всі є вартісними категоріями;
- гроші як засіб платежу з'явилися на ґрунті кредитних відносин;

- кредит у функції перерозподілу вартості обслуговує рух капіталу, сприяє формуванню фінансових ресурсів, розвитку торгівлі;
- завдяки розвитку кредиту гроші набувають статусу капіталу.

Доцільним є розгляд основних теоретичних концепцій кредиту, а саме натуралістичної та капіталотворчої теорій кредиту (таблиця 6.2.).

Таблиця 6.2.

Теоретичні концепції кредиту

Теорії кредиту	Сутність теорії	Основоположники	Основні постулати
Натуралістична	Тракує кредит як спосіб перерозподілу капіталів	<i>А.Сміт, Д.Рікардо, Дж.Міль</i> – трактували кредит як засіб перерозподілу матеріальних цінностей у натуральній формі, не визнаючи ролі банків у створенні кредиту, участі кредиту в сприянні розширеного капіталістичного відтворення. Вони обґрунтували ряд положень щодо кредиту: - кредит не створює реального капіталу; - кредит залежить від виробництва; - кредит залежить від позичкового проценту, від коливань і динаміки прибутку	- об'єктом кредиту є тимчасово вільний капітал у натуральноречовій формі; - кредит – це форма руху матеріальних благ, а тому його роль полягає у перерозподілі цих благ у суспільстві; - банки є лише посередниками при наданні кредиту; - пасивні операції банків є первинними порівняно з активними
Капіталотворча	Виходить з того, що кредит створює капітал і є двигуном розширеного відтворення капіталу	<i>Дж.Ло</i> – поняття кредиту поєднував з грошима і багатством. Кредит може створювати багатство і капітал, а банки є творцями капіталу. <i>Й.Шумпетер, Д.Ган</i> – вважали, що кредит може бути безмежним, а тому безмежні капітал і депозити, які він створює. <i>Дж.Кейнс</i> – обґрунтував принципи кредитного регулювання економіки через зниження норми позичкового проценту і розширення інвестицій, що в кінцевому підсумку зменшить безробіття.	- кредит, як і гроші є безпосередньо капіталом, багатством, а тому розширення меж кредиту означає нагромадження капіталу; - банки – це не посередники в кредиті, а творці капіталу; активні операції банків є первинними щодо пасивних

6.3. Стадії та закономірності руху кредиту

Особливістю кредиту як економічної категорії є *стадія руху кредиту*:

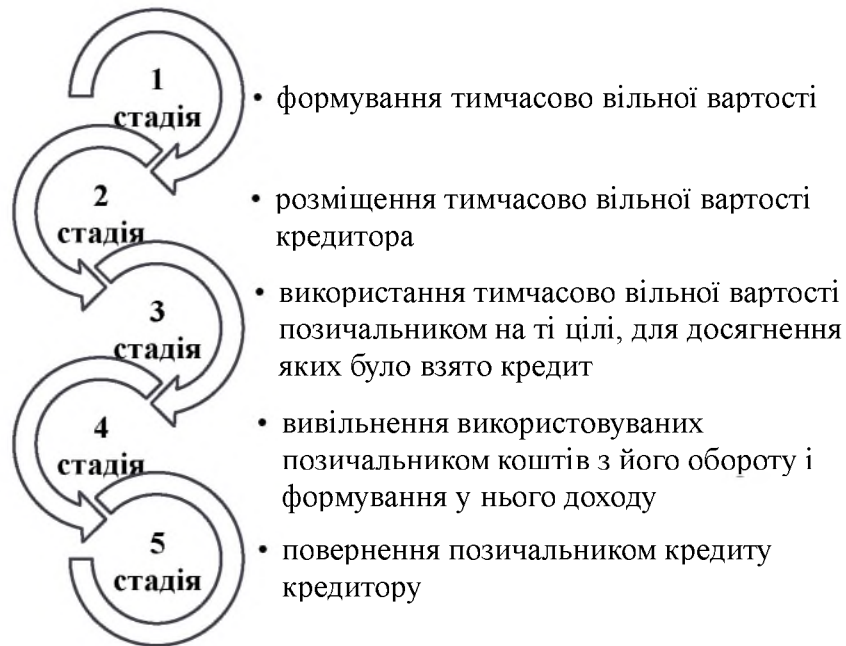

Рис. 6.1. Стадії руху кредиту.

Для руху кредиту характерна низка закономірностей. Охарактеризуємо закономірності руху кредиту пов'язані з його сутністю і принципами.

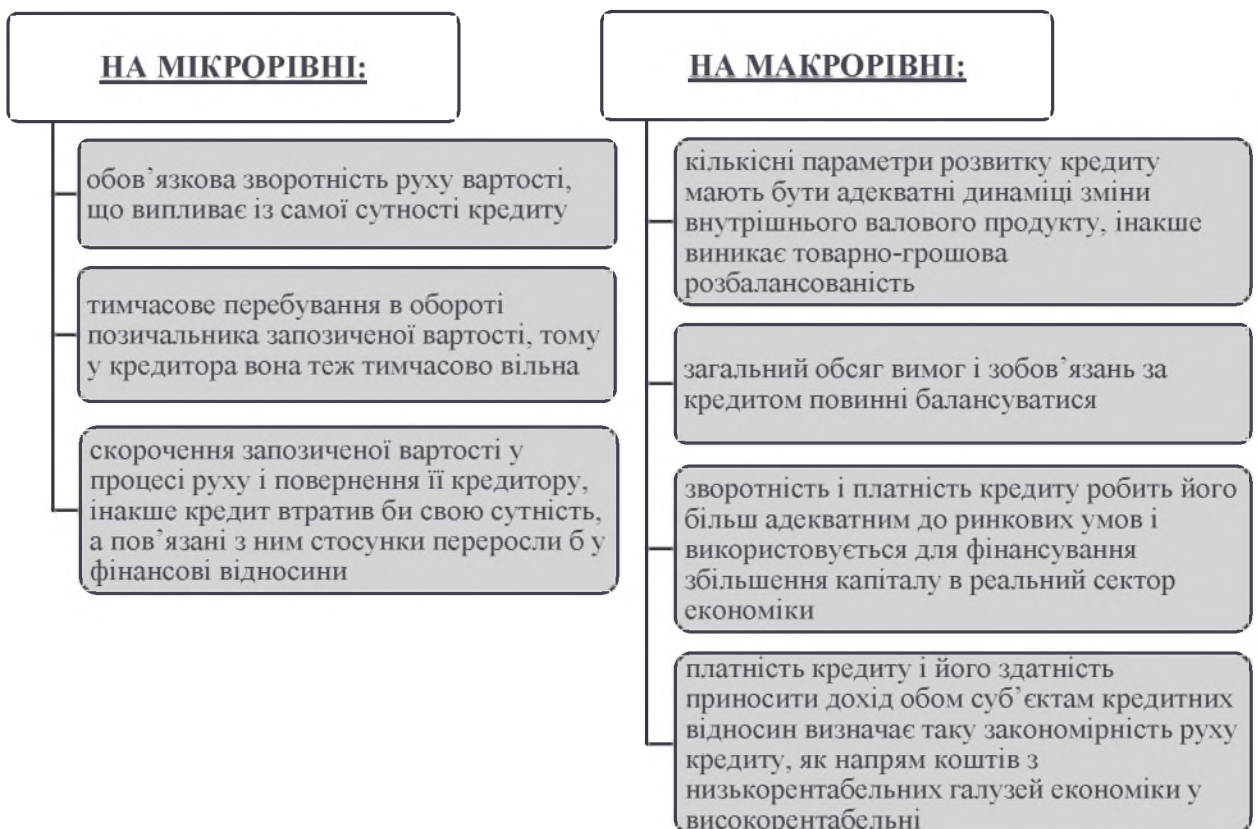

Рис. 6.2. Закономірності руху кредиту.

Економічні межі кредиту – це рівень розвитку кредитних відносин, за якого попит і пропозиція на кредит балансуються зі збереженням стабільної та доступної процентної ставки для позичальників, які нормально працюють.

Мікроекономічні межі кредиту визначають обсяги попиту на кредит окремих позичальників під впливом:

- динаміки ринкової ставки процента;
- характеру коливання потреби позичальника в основному та оборотному капіталі;
- стану забезпечення позичальника власним капіталом та ефективності його використання;
- ефективності та окупності проектів, на реалізацію яких позичаються кошти.

Мікроекономічні межі кредиту можуть порушуватися, коли обсяг позичок перевищує попит на кредит у позичальників через:

- лібералізацію умов кредитування та недотримання його принципів;
- використання незабезпечених векселів та наявність простроченої заборгованості;
- несвоєчасні розрахунки з бюджетом, фондами, із заробітної плати;
- надмірне залучення коштів через облігаційні та вексельні позики.

Макроекономічна межа визначає обсяг кредитних вкладень в економіку в цілому і формується під впливом таких чинників:

- обсяги і темпи зростання ВВП. У разі його зростання збільшуються запаси, витрати, інші потреби в капіталі, що потребує нарощування кредиту;
- структура та стан державних фінансів і фінансів підприємств. Якщо у підприємств значне місце належить власному капіталу, а держава може скоротити рівень оподаткування, то додаткова потреба в кредиті може не виникнути;
- державна грошово-кредитна політика (ставка, грошова маса). Але наявна маса грошей не є об'єктивною межею кредиту.

Закономірності руху кредиту забезпечуються при дотриманні **принципів кредитування** – це вихідні положення, на яких будуються кредитні взаємовідносини між кредитором і позичальником:

- цілеспрямованість кредитних вкладень: обидва суб'єкти кредитних відносин повинні знати цільове призначення кредиту;

- принцип терміновості кредиту: кредит надається на певний термін. В основі певного терміну кредитування лежить певний термін появи джерела для погашення заборгованості за кредитом;

- принцип зворотності: наданий позичальникові кредит повинен бути повернений кредитору;

- принцип платності кредиту означає, що відносини між кредитором і позичальником здійснюються на платній основі;

- принцип забезпеченості – це вторинне джерело погашення заборгованості за кредитом, якщо виникла прострочена заборгованість за позику. Забезпеченням можуть виступати:

- застава – рухоме, нерухоме майно, майнові права тощо;

- порука;
 - страхування;
 - диференційованість кредитних відносин банку з позичальником
- передбачає різновид умови кредитних угод на залежність від надійності кредитного партнера.

6.4. Функції кредиту

Результатом відсутності єдиної методологічної основи аналізу є поява великої кількості функцій, які виділяються різними економістами:

- акумуляція тимчасово вільних коштів;
- розподіл акумульованих коштів між галузями, підприємствами і населенням;
- регулювання грошового обігу шляхом заміни реальних грошей кредитними операціями;
- економія витрат виробництва;
- опосередкування кругообігу фондів тощо.

Традиційно виділяють такі функції кредиту:

- перерозподільну;
- грошову (емісійну);
- контрольну (стимулювальну).

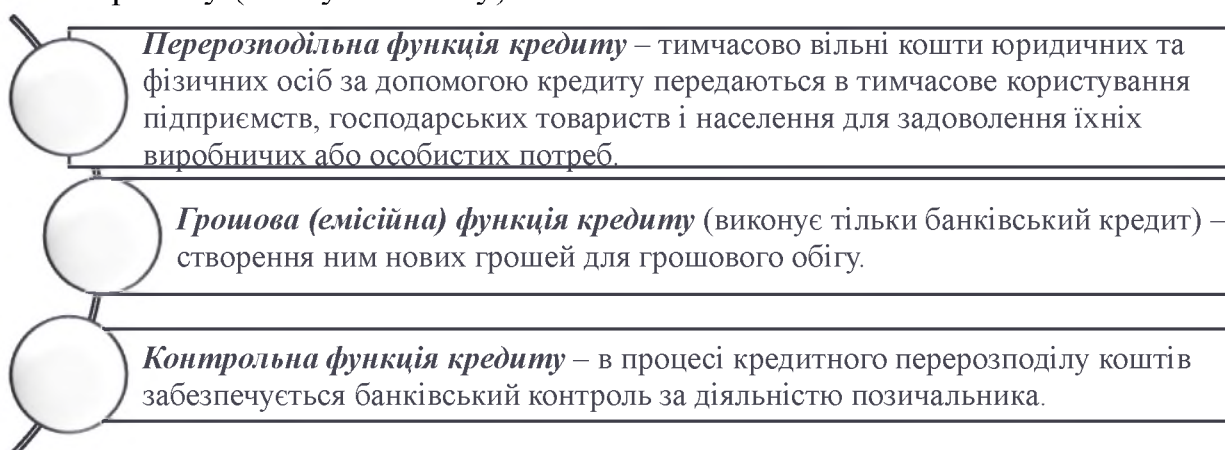

Рис. 6.3. Функції кредиту.

Зворотність кредиту дає змогу не тільки виявити порушення процесу виробництва чи реалізації продукції, а й зацікавлює підприємства, суб'єктів господарювання не допускати їх, оскільки такі порушення призводять до виплат «зайвих» відсотків банку, до обмеження або повного припинення видачі кредитів. Свої функції кредит може успішно виконувати лише в умовах розвиненої ринкової економіки, коли сутність кредиту і закономірності його руху можуть проявитись найбільш повно.

План самостійної роботи здобувачів вищої освіти

1. Необхідність кредиту і передумови формування кредитних відносин.
2. Економічні фактори, що визначають розвиток кредитних відносин у різних галузях господарства.
3. Еволюція форм і видів кредиту в міру розвитку суспільного виробництва.
4. Основні теорії кредиту.
5. Принципи організації кредитних відносин, їх значення в сучасних умовах:
6. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями.
7. Основні напрямки прояву ролі кредиту в економіці.
8. Економічні межі кредиту, поняття меж кредиту, причини та наслідки їх порушення.
9. Позичковий процент. Суть процента за кредит та способи його розрахунку.
10. Критерії визначення форм та видів кредиту.
11. Порівняльна оцінка руху кредиту і позичкового процента.
12. Фактори, що впливають на зміну позичкового процента.
13. Розвиток кредитних відносин у економіці України.

Питання для самоконтролю знань до теми 6.

1. Суть кредиту як економічної категорії.
2. Характеристика основних форм кредиту: товарна і грошова форми кредиту.
3. Зміст та особливості основних видів кредиту.
4. Суб'єкти та об'єкти кредитних відносин, особливості їх взаємодії.
5. Закономірності руху кредиту: поверненість та збереження позиченої вартості позичальником.
6. Функції кредиту.
7. Форми кредиту.
8. Види кредитів.
9. Фактори впливу на розмір процентної ставки за кредитом.
10. Стадії руху кредиту.
11. Суб'єкти кредитних відносин.

ТЕМА 7. КРЕДИТ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Мета лекції: розширення знань здобувачів щодо сутності, особливостей формування і структури кредитної системи та її елементів.

План лекційного заняття:

- 7.1. Класифікація форм та видів кредиту.
- 7.2. Характеристика основних видів кредиту.
- 7.3. Межі кредиту і способи їх відновлення.
- 7.4. Позичковий відсоток і його види. Норма позичкового відсотка.

Ключові слова і терміни: кредитні відносини, кредитор, позичальник, стадії руху кредиту, позичковий капітал, суспільні відносини.

Література:

Базова: [2, 3, 5, 7]

Допоміжна: [2, 5, 8, 12, 18, 20, 21, 22]

Інформаційні ресурси: [5, 7, 9, 12, 16]

7.1. Класифікація форм та видів кредиту

У теоретичному плані класифікація форм і видів кредиту спрощує розуміння взаємозв'язку між окремими проявами кредиту.

Форма – це найбільш загальний прояв певного предмета чи явища, який хоч і пов'язаний з внутрішньою їх сутністю, але не розкриває її. Форма кредиту синтезує зміст та організацію кредитних відносин.

Форма кредиту визначається за такими функціональними ознаками:

- характер кредитних відносин;
- склад учасників (суб'єктів) кредитної операції;
- об'єкт і сфера кредитування.

Залежно від руху позикової вартості існують дві основні форми кредиту: **товарна і грошова**. У **товарній формі** виникають кредитні відносини між продавцями і покупцями, коли останні одержують товари чи послуги з відстрочкою платежу. Прикладом такої форми є комерційний кредит. Переважна частина кредиту надається і погашається в **грошовій формі**. Грошовий кредит виступає, передусім, як банківський кредит.

Товарна і грошова форми кредиту є двома проявами вартісної форми кредиту. Вони внутрішньо взаємопов'язані і доповнюють одна одну: позики, надані у товарній формі, можуть погашатися у грошовій, і навпаки.

Вид кредиту – це підрозділ, який об'єднує низку предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загального явища. Вид розкриває сутність кредиту. Виходячи з цього, розрізняють **види кредитів за різними ознаками**.

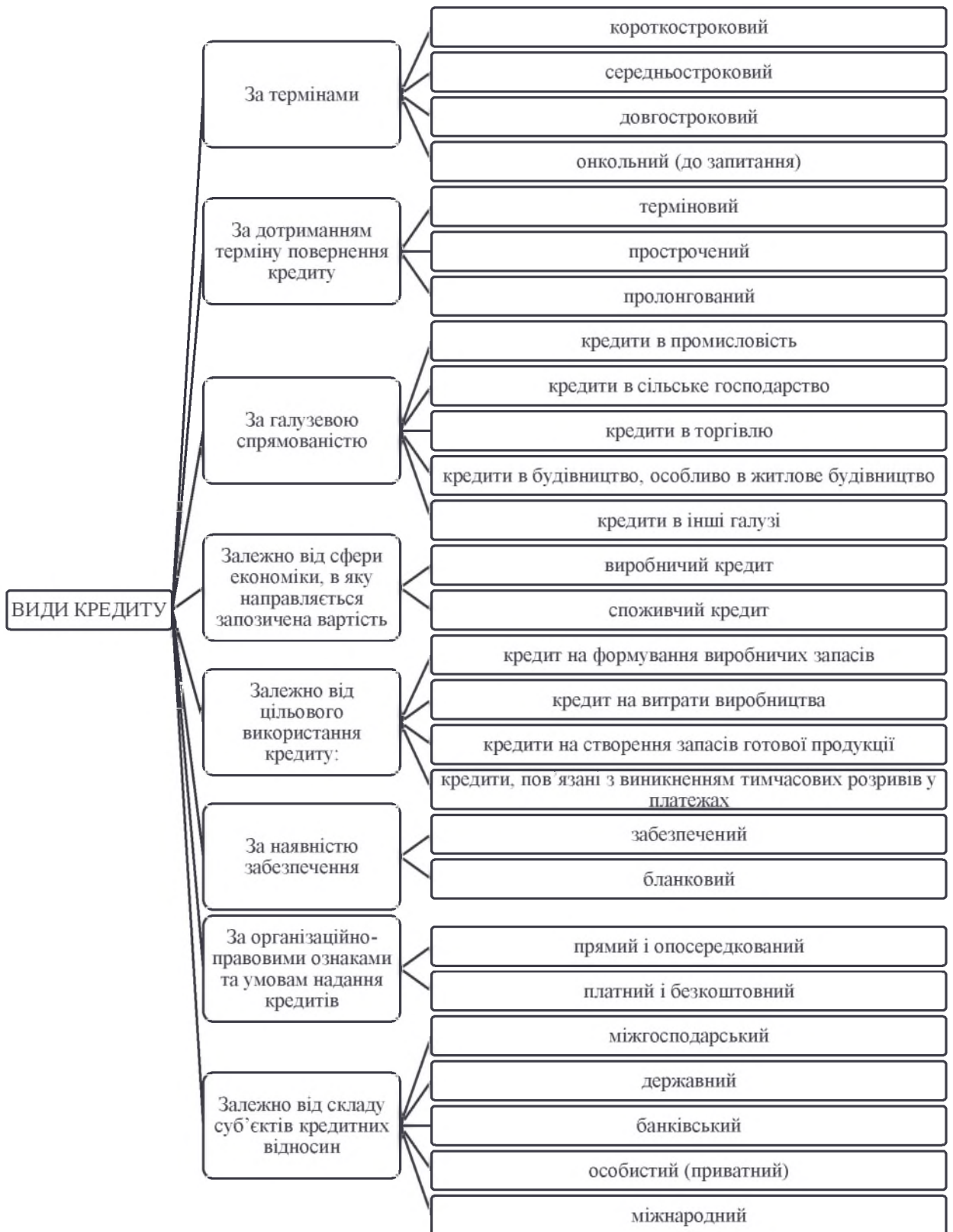

Рис. 7.1. Види кредиту.

7.2. Характеристика основних видів кредиту

В умовах розвиненої ринкової економіки основними видами кредиту, які придбали широке застосування в економічній практиці, є *міжгосподарський, банківський, державний, споживчий (особистий, приватний), міжнародний*.

Міжгосподарський кредит характеризує такі кредитні відносини, які виникають між суб'єктами господарювання.

Його різновидами є *комерційний та лізинговий кредит*.

✓ **Комерційний кредит** – це кредитні відносини, що виникають між суб'єктами господарювання щодо відстрочки платежу за поставлені товари, виконані роботи або надані послуги.

Відмінними характеристиками комерційного кредиту є:

- товарна форма надання;
- обидва суб'єкти кредитних відносин – суб'єкти господарювання;
- можливий тільки між суб'єктами господарювання, що мають ділові зв'язки між собою;
- він має строгу спрямованість руху, надається постачальником покупцеві;
- функціонує поза банківською системою і являє собою неорганізовану форму кредитних відносин;
- межі комерційного кредиту визначаються розмірами тимчасово вільних коштів, що вивільнюються у постачальників або наявністю права у них на отримання банківського кредиту;
- інструментом комерційного кредиту виступає вексель.

Комерційний кредит виконує важливу економічну роль, оскільки:

- сприяє врегулюванню платіжних утруднень;
- сприяє взаємному контролю виконання договірних зобов'язань між постачальником і покупцем;
- прискорює реалізацію товарів;
- забезпечує безперервність відтворювального процесу;
- прискорює оборотність коштів у господарстві.

✓ **Лізинговий кредит** – це відносини між юридично самостійними особами щодо передачі в лізинг основних засобів виробництва або товарів у тривале користування, а також щодо фінансування, придбання рухомого і нерухомого майна, що орендується. Лізинг є формою майнового (товарного) кредиту.

Об'єктом лізингу може виступати майно, що належать до основних фондів, не заборонене до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень для передачі його в лізинг.

Суб'єктами лізингу виступають:

Лізингодавець – юридична особа, яка передає за договором лізингу об'єкт лізингу.

Лізингоодержувач – суб'єкт господарювання, який одержує об'єкт лізингу у тимчасове володіння та користування за договором лізингу.

Виробник – підприємства, організації та інші суб'єкти господарювання, які здійснюють виробництво майна, переданого в лізинг.

Лізингодавець, лізингоодержувач, виробники (постачальники) – це прямі суб'єкти лізингової угоди.

За прямого лізингу власник майна (постачальник, виробник) самостійно, без посередників, здає об'єкт у лізинг (двостороння угода).

Непрямими учасниками угоди можуть бути банки, що кредитують лізингодавця і виступають гарантами угод, страхові компанії, брокерські та інші посередницькі фірми.

Сутність операції зворотного лізингу в тому, що власник майна продає його лізинговій компанії, а потім бере його в лізинг, тобто перетворюється на лізингоотримувача.

Залежно від порядку внесення вартості орендованого майна у вартість знову виготовленого продукту розрізняють **оперативний та фінансовий** лізинговий кредит.

Оперативний лізинговий кредит пов'язаний з орендою майна на строк, менше повного терміну його амортизації. Через це він може надаватися на умовах:

- ✓ після закінчення терміну лізингового договору майно повертається орендодавцю;
- ✓ переукладається договір на новий термін;
- ✓ орендоване майно викуповується за залишковою вартістю.

Характерні риси оперативного лізингу:

- лізингодавець здає предмет лізингу у тимчасове користування кілька разів, зазвичай різним користувачам, щоб компенсувати свої витрати з придбання та утримання предмета оренди;
- договір укладається на строк менше економічного (нормативного) терміну служби майна;
- після закінчення терміну дії договору лізингу і виплат за користування майном воно повертається лізингодавцю;
- ризик псування, втрати об'єкта, його швидкого морального старіння лежить на лізингодавцеві;
- лізингодавець набуває устаткування, ще не знаючи конкретного лізингоодержувача; об'єктом лізингу є найбільш сучасні та популярні машини, обладнання;
- лізингові компанії самі страхують майно, що здається в оренду, забезпечують його технічне обслуговування та ремонт.

Фінансовий лізинг передбачає, що лізингові платежі протягом договору лізингу відшкодують лізингодавцю повну (або велику – не менше 75 %) частину первісної (відновлювальної) вартості об'єкта лізингу.

Основні риси фінансового лізингу:

- наявність кількох учасників
- термін лізингу більш тривалий і збігається із терміном повної амортизації об'єкта лізингу;

- передане лізингодавцю майно є власністю лізингодавця протягом усього терміну дії договору;
- продаж лізингоодержувачу лізингового майна обумовлюється лізинговою угодою.
- викупує обладнання за залишковою вартістю, але за домовленістю сторін воно може бути повернуто або можливе укладення нової угоди вторинного лізингу (лізинг за залишковою вартістю);
- повний набір операцій зі страхування, технічного обслуговування і ремонту покладається зазвичай на користувача лізингового майна.
- Переваги лізингу для виробника (постачальника):
- отримує можливість прискореної реалізації продукції, доведення її до споживача, отримання платежу;
- у кредитора (лізингової фірми) з'являється джерело доходів у вигляді лізингового платежу, сум від продажу лізингоодержувачу майна і різних комісійних винагород за послуги;
- лізингодавець зазвичай застрахований від ризику;
- для погашення зобов'язань він може повернути майно, віддати його в лізинг іншій особі або продати;
- йому гарантовано цілеспрямоване використання, як засобів фінансування, так і майна;
- не потрібно ніякого додаткової застави, крім орендованого активу.

Переваги лізингу для лізингоодержувача:

- * дає змогу уникати втрат, пов'язаних із моральним старінням машин, устаткування, використовувати новітні досягнення науково-технічного прогресу – як вітчизняного, так і зарубіжного;
- * зберігає (підтримує) ліквідність балансу. Якщо придбання машин, обладнання та іншого майна за рахунок банківського кредиту веде до зростання зобов'язань орендаря (зниження ліквідності), то при лізингу це практично виключається;
- * дає можливість укладення договору лізингу і за фінансових негараздів, оскільки розмір плати за лізинг відносно невеликий, порівняно з сумою всієї лізингової угоди;
- * ризик втрати або пошкодження майна, що орендується, лягає зазвичай на його власника, тобто лізингодавця;
- * обслуговування та ремонт обладнання (машин, механізмів) можуть здійснюватися також лізингодавцем;
- * дає змогу вести або збільшувати виробництво без попереднього накопичення капіталу;
- * дає можливість малим підприємствам використовувати дороге обладнання;
- * передбачає більш низькі витрати на здійснення угоди, порівняно з оформленням банківських позик, що має велике значення, особливо для невеликих позичальників;

- * гнучкий в оформленні угоди. Лізингові контракти можуть бути побудовані у такий спосіб, щоб врахувати всі умови як лізингоодержувача, так і лізингодавця.

Банківський кредит характеризує такі кредитні відносини, за яких кредитором виступає банк, а позичальниками можуть виступати суб'єкти господарської діяльності, фізичні особи, держава, банки та інші фінансово-кредитні інститути.

Банківський кредит надається і погашається у грошовій формі. Він може бути класифікований на підвиди за певними ознаками.

Рис. 7.2. Види банківського кредиту

Особливості банківського кредиту:

- банк оперує не стільки власним капіталом, як залученими ресурсами;
- банк позичає вільний капітал, розміщений суб'єктами господарювання на відповідних рахунках;
- банк позичає не просто грошові кошти, а кошти як капітал, що повинно налаштувати позичальника на прибуткове вкладення позичених засобів.

Банківський кредит виконує важливу економічну роль, оскільки:

- ✓ сприяє забезпеченню безперервності відтворювального процесу і його розширенню;
- ✓ забезпечує прискорення оборотності оборотних засобів;
- ✓ сприяє економії витрат обігу;

- ✓ використовується для вирішення важливих соціально-економічних завдань;
- ✓ сприяє зміцненню та розвитку зовнішньоекономічних відносин;
- ✓ забезпечує впровадження досягнень науки і техніки у виробництво.

Державний кредит являє собою систему кредитних відносин, одним із суб'єктів яких виступає держава в особі уряду або місцевих органів самоврядування.

Основними ознаками державного кредиту є:

- обов'язкова участь держави в особі органів виконавчої влади різних рівнів у кредитних відносинах;
- призначення державного кредиту полягає у задоволенні загальнодержавних потреб або потреб, які є пріоритетними у суспільстві;
- ресурси бюджету здебільшого виступають джерелом погашення державних позик, виплати відсотків за ними та надання позик;
- держава не ставить пріоритетною економічну вигоду, беручи участь у кредитних відносинах як позичальник або кредитор;
- наявність підвищеної небезпеки зловживань із боку державної влади у сфері кредитних відносин.

Рис. 7.3. Види державного кредиту.

Форми внутрішнього державного кредиту:

- ощадна справа;
- державні запозичення;
- гарантовані запозичення.

Ощадна справа – форма внутрішнього державного кредиту, ощадні установи виконують роль посередників, надаючи позики державі за рахунок позичкових коштів населення без повідомлення реальних власників про купівлю державних цінних паперів.

Умовною формою внутрішнього державного кредиту є *гарантовані запозичення*. За такої форми уряд виступає гарантом погашення запозичень та виплати відсотків за ними, які здійснені органами влади нижчого рівня або суб'єктами господарювання.

Основною формою державного кредиту є *державні запозичення*. Вони характеризуються тим, що тимчасово вільні кошти населення та суб'єктів господарювання залучаються шляхом випуску і реалізації державних цінних паперів, оформлюються двома видами цінних паперів: казначейськими зобов'язаннями та державними облігаціями України.

Зовнішній державний кредит – це сукупність відносин, у яких держава виступає на світовому фінансовому ринку позичальником або кредитором.

Виділяють дві форми зовнішнього державного кредиту:

- державні запозичення;
- кредити міжнародних організацій та іноземних держав.

Державні запозичення являють собою державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій.

До *кредитів міжнародних організацій та іноземних держав* відносять позики Європейського банку реконструкції та розвитку, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, іноземних держав.

Усі проекти, на які надаються кредити цими організаціями, поділяються на:

- проекти макроекономічної стабілізації;
- проекти структурних перетворень у різних секторах економіки;
- інвестиційні проекти;
- проекти технічної допомоги.

На сьогодні в Україні державний кредит розвивається у площині відносин, коли держава є позичальником. Використання державою у своїй фінансовій політиці залучення коштів на кредитній основі зумовлює формування державного боргу та системи управління ним.

Економічна роль державного кредиту проявляється в такому:

- його використання сприяє зміцненню державних фінансів завдяки скороченню бюджетного дефіциту;
- сприяє вирішенню важливих соціально-економічних завдань;
- сприяє формуванню та розвитку фінансового ринку в країні;
- створює умови для використання ринкових методів та інструментів регулювання грошового обороту в країні;
- створює умови для беземісійного покриття дефіциту бюджету;
- є однією з форм грошових заощаджень населення і способом зниження їх інфляційного знецінення.

Споживчий кредит являє собою кредитні відносини для задоволення споживчих потреб населення. Кредитором можуть виступати як банки, так кредитні установи небанківського типу, а також юридичні та фізичні особи, тому він розподіляється на банківський і небанківський споживчий кредит.

Споживчий кредит може існувати в товарній, натуральній та грошовій формі.

Споживчий кредит може видаватися на всю вартість об'єкта, що кредитується, або тільки на частку. Погашатися споживчий кредит може одноразовим платежем або в розстрочку. Відсоток за споживчим кредитом може сплачуватися при наданні позики, при її погашенні або протягом дії кредитної угоди.

Споживчий кредит може бути цільовим та нецільовим.

За даними Мінфіну, найвідомішими різновидами споживчого кредитування в Україні можна назвати такі:

Автокредитування – це цільове кредитування фізичних осіб на довгострокових засадах для придбання автомобільного транспорту для власного використання.

Овердрафт для зарплатних карток – короткостроковий кредит, що належить до розряду нових банківських продуктів, які надаються клієнтам вітчизняними банками. Сутність овердрафту полягає в тому, що банк оплачує розрахункові документи клієнта на суму, яка перевищує кредитовий залишок на його рахунку, внаслідок чого утворюється дебетове сальдо, тобто оплата здійснюється за рахунок кредиту.

Переваги овердрафту для клієнтів:

- швидкість проведення платежів;
- надається без застави, тому відсутні витрати, пов'язані з оформленням заставного майна;
- не передбачає перевірки цільового використання, а отже, платежі можуть здійснюватися на власний розсуд позичальника;
- погашається автоматично за рахунок щоденних надходжень;
- у разі погашення овердрафту в день, коли виникла заборгованість, проценти за користування кредитними коштами не сплачуються взагалі;
- постійне і поновлюване джерело позикових коштів;
- автоматичне регулювання потреби в обігових коштах на рахунку підприємства.

Переваги овердрафту для банків:

- низькі адміністративно-управлінські витрати банку на оформлення і видачу позички;
- процентна ставка, зазвичай, вища, ніж за іншими кредитами;
- контроль за діяльністю клієнта полегшується тим, що більшість його платіжних операцій буде проходити за рахунком, відкритому у банку-кредиторі;
- можливість періодичного перегляду порядку надання послуг за овердрафтом чи розриву угоди з клієнтом у будь-який момент;
- крос-селенг, тобто банк, має можливість запропонувати інші свої послуги клієнту.

Карткові кредити – надаються фізичним особам з використанням кредитних карток, що мають певний ліміт і за використання коштів

сплачується відсоток. Оформляючи кредитну карту, клієнт сплачує не тільки відсотки за використання позикових грошей, а й за випуск та обслуговування картки. Наприклад, у кредитках з пільговим періодом часто може бути встановлена щомісячна комісія за обслуговування картки.

Роль споживчого кредиту полягає у:

- сприяє більш повному задоволенню споживчих потреб населення;
- сприяє розвитку галузей, що виробляють предмети споживання;
- сприяє раціоналізації споживчого попиту населення;
- стимулює зацікавленість фізичних осіб у зростанні продуктивності праці, щоб отримувати більш високі доходи і швидше розрахуватися з кредитором;
- сприяє підвищенню платоспроможного попиту населення; полегшує процес реалізації продукції (предметів споживання).

Водночас дуже швидкий розвиток споживчого кредиту може мати і негативні наслідки:

- може спотворювати оцінку власних фінансових можливостей і викликати надалі проблеми з погашенням кредиту;
- його активний розвиток у грошовій формі може погіршити стан грошового обігу в країні (може стати інфляційним чинником);
- підвищує для позичальника вартість придбаних товарів.

Міжнародний кредит являє собою економічні відносини у сфері міжнародних кредитних зв'язків. Його суб'єкти ті самі, що і в національному кредиті: банки, підприємства, держава, населення, але кредитор і позичальник належать до різних країн.

Залежно від кредитора міжнародний кредит ділиться на **фірмовий, банківський та урядовий**.

Рис. 3.4. Види міжнародного кредиту.

Значення міжнародного кредиту:

- сприяє скороченню витрат обігу у сфері міжнародних економічних відносин;
- сприяє розвитку національної економіки країн-кредиторів;

- сприяє розширенню взаємного зовнішньоекономічного обороту між країнами;
- сприяє зміцненню міжнародного економічного співробітництва;
- сприяє врегулюванню платіжного балансу країни;
- сприяє зміцненню державних фінансів країн-кредиторів і вирішенню важливих соціально-економічних завдань країн-кредиторів;
- прискорює процес реалізації товарів, розширює межі міжнародної торгівлі;
- забезпечує володіння найважливішими методами конкурентної боротьби на світовому ринку;
- сприяє становленню та розвитку молодих незалежних держав.

Водночас міжнародний кредит має негативні наслідки, оскільки:

- повернення кредиту – це перенесення прибутку з країни-позичальника в країну-кредитора;
- може зумовити політичну та економічну залежність країн одержувачів від країн-кредиторів, спровокувати насадження вигідного країні-кредитору економічного і політичного режиму;
- відволікає кошти із внутрішнього економічного обороту країни кредитора, що знижує її економічний потенціал.

7.3. Межі кредиту

Межі кредиту – це межа відносин щодо передачі вартості у тимчасове користування на умовах повернення і платності.

Кордон кредиту – це та гранична його величина, за межами якої він втрачає свою ефективність, а іноді і свої властивості.

Розрізняють *кількісні та якісні межі кредиту*.

Кількісні межі кредиту визначаються двома факторами:

- наявністю і розміром тимчасово вільної вартості у кредитора;
- рівнем кредитоспроможності позичальника, тобто рівнем його фінансових можливостей повернути кредит у встановлений строк у повному обсязі.

Водночас кредитор повинен враховувати джерела повернення кредиту позичальником, якими можуть бути:

- власні грошові кошти, які позичальник може отримати на власний поточний рахунок у банку;
- реалізація цінностей, переданих у забезпечення, або погашення кредиту замість позичальника гарантом, поручителем чи страховиком;
- отримання нового кредиту для погашення попереднього кредиту.

Якісні межі кредиту пов'язані з тим, що сума кредиту має відповідати потребам товарообігу в додатковій грошовій масі, тобто при наданні кредиту повинен дотримуватися закон грошового обігу.

Межі кредиту необхідно відрізнити від кордонів кредитування. Межі кредитування – це ті розміри кредиту, які не можна перевищувати, кредитуючи конкретного позичальника або групу позичальників. Межі кредитування встановлюються шляхом лімітів розмірів кредиту позичальникові, або лімітів кредиту підрозділу банку.

Дотримання цих кордонів дає змогу:

- запобігти необґрунтовані з погляду грошового обігу та економіки кредитні вкладення;
- запобігти структурним зрушенням в економіці;
- забезпечити своєчасне повернення позичок.

Порушення меж кредиту:

- перекредитування, так само як і недокредитування, має негативний вплив на процес суспільного відтворення і в кінцевому підсумку – до уповільнення темпів його зростання;
- негативно позначається на обсязі грошової маси, а, отже, і на стійкості грошового обігу.

Причинами порушення кордонів кредитування можуть бути:

- незбалансованість розвитку економіки, внаслідок чого зростає необґрунтований попит на кредит;
- погіршення фінансового становища підприємств і на цій основі погіршення їхньої платоспроможності, що призводить до додаткового попиту на кредит і виникнення простроченої позичкової заборгованості;
- криза економіки, внаслідок чого, з одного боку, збільшується попит на кредит, а з іншого боку, – збільшується ризик неповернення позики в строк;
- дефіцит бюджету, внаслідок чого зростає потреба у кредитній емісії;
- нерозвиненість ринку цінних паперів для регулювання грошового обороту і кредитних вкладень;
- надмірно високі процентні ставки за кредитами в умовах важкого економічного стану позичальника, що в низці випадків ускладнює своєчасну сплату відсотків і погашення суми основного боргу;
- видача кредиту некредитоспроможним позичальникам.

Межі кредиту можуть бути відновлені:

- шляхом проведення політики кредитної рестрикції;
- шляхом конверсії позикової заборгованості, що полягає у зміні термінів і умов погашення кредиту;
- частковими методами оздоровлення кредитних відносин, спрямованих на усунення недоліків кредитного механізму. Кредитний механізм – це спосіб реалізації перерозподільної функції кредиту. Його елементами є: об'єкти кредитування; види позик; методи кредитування, порядок кредитування, банківський контроль при кредитуванні;
- шляхом проведення кредитної реформи.

7.4. Позичковий відсоток і його види. Норма позичкового відсотка

Відсоток за кредит або позичковий відсоток означає плату позичальника в боргових (кредитних) відносинах за надані в позику гроші чи матеріальні цінності.

Відсоток належить до категорій товарного виробництва, який визначає сутність кредитних відносин. Величина норми відсотка відбиває економічні

відносини між власником позичкового капіталу і підприємцем, який прибутково використовує у своєму обороті чужу власність, і являє собою ціну капіталу, який взятий у кредит.

Норма відсотка (Н) розраховується за формулою:

$$H = D / C \times 100\% \quad (7.1.)$$

де:

Н – норма позичкового відсотка;

Д – річний дохід на використаний позичковий капітал;

С – середня сума капіталу, наданого в кредит.

У ринковій економіці сутність *показника рівня відсотка* тлумачиться як кількісна характеристика плати за кредит, яка показує міру реалізації власності у формі отриманого доходу від її реалізації. *Норма відсотка* – динамічна величина, яка залежить, насамперед, від середньої в цій країні норми прибутку, як міри прибутку в економіці.

Розмір відсоткової ставки на макрорівні залежить:

- від попиту та пропозиції, які склалися на кредитному ринку;
- стабільності грошового обороту в країні (рівня інфляції);
- рівня облікової ставки центрального банку.

Зазвичай, комерційні банки за основу позичкового відсотка вважають облікову ставку центрального банку з додаванням маржі.

Облікова ставка – ставка відсотка, під який центральний банк країни надає кредити комерційним банкам.

Облікова ставка (discount rate) – один із монетарних інструментів, за допомогою якого НБУ встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів на відповідний період.

Ставка впливає на вартість кредитів, які НБУ надає комерційним банкам. Чим вона вища, тим дорожчі для банків позики рефінансування та банківські кредити для позичальників, тим менше вони оформляють позик. Коли інфляція та ризики макроекономічної нестабільності в країні посилюються, центральний банк повинен вжити заходи для стабілізації.

Маржа (від франц. marge – край) – відмінність між процентною ставкою за наданий банком кредит і ставкою, яку платить банк за куплені ресурси. Її розмір зазвичай не регламентується, але в певних ситуаціях НБУ може це робити, особливо коли кредити комерційними банками надаються за рахунок куплених ресурсів в Національному банку.

На мікрорівні на рівень процентної ставки впливають такі фактори:

- мета кредиту;
- розмір кредиту;
- термін використання кредиту;
- рівень ризику;
- валюта кредиту;
- інші фактори.

Розрізняють *номінальну і реальну процентну ставку*.

Номінальна процентна ставка – це ціна грошової позики, яка визначається як відношення річного доходу, отриманого на позичковий капітал, до суми кредиту без урахування впливу інфляції.

Реальна процентна ставка – це процентна ставка, очищена від інфляції.

Взаємозв'язок реальної, номінальної ставки та інфляції в загальному вигляді описується такою (наближеною) формулою:

$$in = ir - \pi \quad (7.2.)$$

де

in – номінальна процентна ставка;

ir – реальна процентна ставка;

π – очікуваний або планований рівень інфляції.

План самостійної роботи здобувачів вищої освіти

1. Ознаки кредиту в ринковій економіці.
2. Інфраструктура кредитного ринку.
3. роль банківських кредитів у процесах фінансування соціально-економічного розвитку держави.
4. Механізм трансформації грошових нагромаджень у капіталовкладення.
5. Об'єктивні економічні умови формування кредитної системи.
6. Основні етапи розвитку кредитної системи.
7. Принципи побудови кредитної системи.
8. Роль та місце кредитної системи в сучасному економічному просторі.
9. Кредитна система як елемент інфраструктури грошового ринку.
10. Основні типи кредитних систем.
11. Структура кредитної системи.
12. Стійкість кредитної системи.
13. Поняття та значення стійкості кредитної системи.
14. Механізм забезпечення стійкості кредитної системи.

Питання для самоконтролю знань до теми 7.

1. Поняття та необхідність кредитної системи, основні підходи до її визначення.
2. Призначення та види фінансового посередництва в економіці.
3. Складові елементи кредитної системи та їх загальна характеристика.
4. Класифікація форм і видів кредиту.
5. Функціональні ознаки форм кредиту.
6. Поняття міжгосподарського кредиту, його різновиди.
7. Банківський кредит та його види.
8. Особливості банківського кредиту.
9. Економічна роль банківського кредиту.
10. Поняття та види державного кредиту.

11. Основні ознаки державного кредиту.
12. Види державного кредиту.
13. Форми внутрішнього державного кредиту.
14. Роль споживчого кредиту в суспільстві.
15. Міжнародний кредит та його види.
16. Значення міжнародного кредиту.
17. Межі кредиту та кордон кредиту.
18. Кількісні та якісні межі кредиту.
19. Порухення меж кредиту:
20. Причини порушення кордонів кредитування.
21. Відновлення меж кредиту.
22. Відсоток за кредит або позичковий відсоток.
23. Суть норми відсотка.
24. Поняття облікової ставки.
25. Поняття маржі.

Тема 8. ВАЛЮТНИЙ РИНОК. МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФОРМИ ЇХНЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З УКРАЇНОЮ

Мета лекції: набуття теоретичних знань з приводу сутності валюти її видів та валютного ринку, формування розуміння необхідності міжнародних валютно-кредитних організацій та форм їхнього співробітництва з Україною.

План лекційного заняття:

- 8.1. Поняття та види валют. Валютна система.
- 8.2. Валютний ринок. Види операцій на валютному ринку.
- 8.3. Валютний курс.
- 8.4. Міжнародні валютно-кредитні організації та форми їхнього співробітництва з Україною.

Ключові слова і терміни: валюта, національна валюта, іноземна валюта, колективна валюта, конвертованість, повна конвертованість, часткова конвертованість, валютний ринок, валютний курс, фіксований режим валютного курсу, режим плаваючого валютного курсу, валютна система.

Література:

Базова: [1, 2, 4, 6]

Допоміжна: [1, 3, 4, 5, 13, 29]

Інформаційні ресурси: [1, 5, 6, 7, 8, 9, 14, 16, 17]

8.1. Поняття та види валют. Валютна система.

Валюта – це грошова одиниця, що використовується як світові гроші, тобто як міжнародна розрахункова одиниця, засіб обігу і платежу.

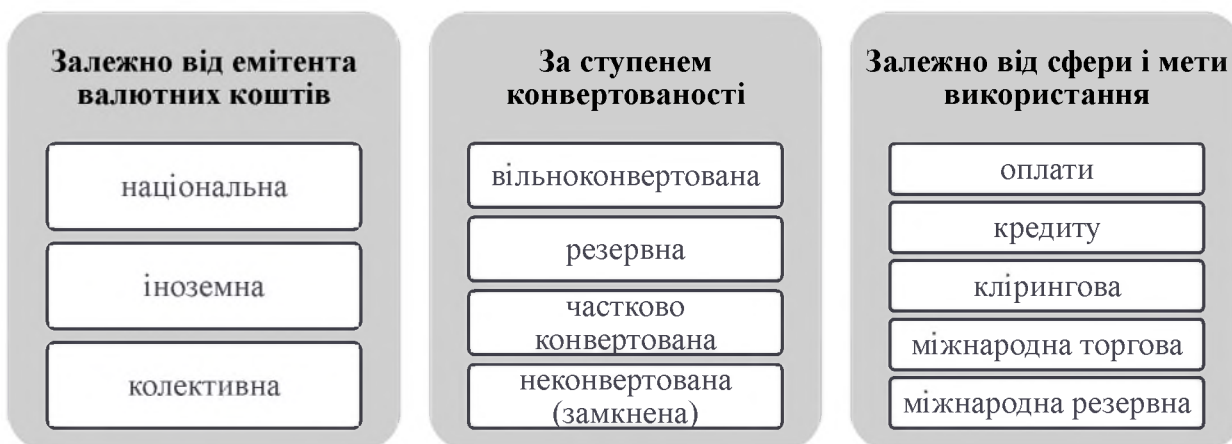

Рис. 8.1. Класифікація валют

Умовою конвертованості валюти є створення її елементів:

- ✓ реального курсу валюти;
- ✓ валютного ринку;
- ✓ свободи експортно-імпортних валютних операцій та використання в них національної валюти.

Валютна система – це державно-правова форма організації міжнародних валютних відносин між державами.

Розрізняють світову, національну, регіональну валютні системи.

Світова валютна система є функціональною організацією валютних відносин на рівні міждержавних зв'язків.

Регіональна валютна система – договірно-правова форма організації валютних відносин між групами країн.

Національна валютна система – це складова грошових відносин окремої країни, функціонування якої регулюється національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права.

Складовими національної валютної системи є:

- національна валюта – грошова одиниця держави;
- валютний паритет як основа валютного курсу;
- режим курсу національної валюти;
- організація валютного ринку;
- національні органи, що регулюють валютні відносини країни;
- умови обміну національної валюти на золото та інші валюти – конвертованість валюти.

До складу національної валютної системи входять відповідні інфраструктурні ланки – банківські та кредитно-фінансові установи, біржі, спеціальні органи валютного контролю, інші державні та приватні інститути.

8.2. Валютний ринок. Види операцій на валютному ринку

Валютний ринок – система стійких економічних і організаційних відносин між учасниками міжнародних розрахунків з приводу валютних операцій, зовнішньої торгівлі, надання послуг, здійснення інвестицій та інших видів діяльності, які вимагають обміну і використання різних іноземних валют.

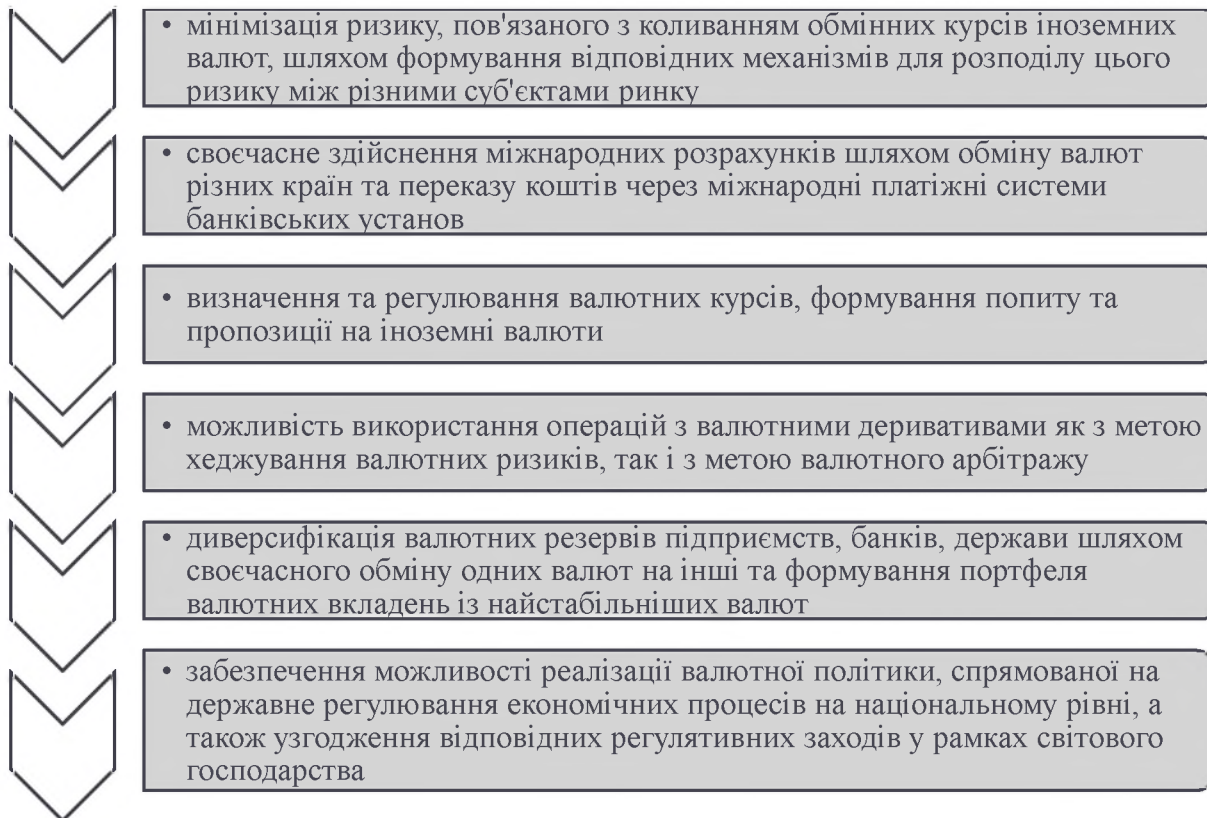

Рис. 8.2. Основні функції валютного ринку

В залежності від характеру купівлі-продажу валюти розрізняють конверсійний ринок та ринок валютних капіталів.

Класифікація валютних ринків залежно від рівня організації торгів:

- *Біржовий* – торгівля валютою здійснюється через валютні біржі на підставі попиту та пропозиції;
- *Позабіржовий* – торгівля валютою здійснюється через міжбанківський валютний ринок, на якому продавці та покупці валюти вступають у прями зв'язки між собою

Класифікація валютних ринків за сферою поширення:

- *Національний валютний ринок* – обмежуються економічним простором країни і регулюються її національним законодавством;
- *Міжнародні валютні ринки* – сформувались у країнах, в яких до мінімуму зведені обмеження на валютні операції; регулюються міждержавними угодами та розміщуються у містах з великою концентрацією транснаціональних банків, небанківських фінансових структур, комерційних компаній;

- *Світовий валютний ринок* – об'єднання окремих міжнародних ринків у єдину систему, що здатна функціонувати цілодобово.

Суб'єктами валютного ринку є учасники валютних операцій, покупці - продавці валютних цінностей, а також суб'єкти, які здійснюють його регулювання: на наднаціональному рівні - Міжнародний валютний фонд, транснаціональні корпорації; на регіональному - Європейський центральний банк; на національному - органи державної влади, фінансові посередники, валютні біржі, суб'єкти господарювання, домогосподарства.

Склад учасників валютного ринку визначає його інституційну структуру.

З інституційного погляду **валютний ринок** - це сукупність комерційних банків, інвестиційних компаній, валютних бірж, брокерських контор, що реалізують угоди з купівлі-продажу іноземної валюти

Операції валютного ринку:

- *ринок конверсійних операцій* є ключовим елементом валютного ринку, на якому купівля-продаж здійснюється в традиційній формі, переважно на еквівалентних засадах шляхом обміну різних валют;
- *ринок депозитно-кредитних операцій* - це сектор валютного ринку, на якому купівля-продаж валюти має умовний характер, що проявляється в залученні банками інвалюти на депозитні вклади та в наданні інвалютних позичок;
- *касові операції* - це купівля-продаж валюти на умовах поставки її не пізніше другого робочого дня з дня укладання угоди за курсом, узгодженим у момент її підписання;
- *форвардні операції* - це купівля-продаж валюти між двома суб'єктами з наступним переданням її в обумовлений строк (1, 2, 3, 6, 12 місяців) і за курсом, визначеним у момент укладання контракту;
- *ф'ючерсні операції* - це зобов'язання двох контрагентів купити-продати певну суму валюти в певний час за курсом, встановленим в момент укладання угоди на валютній біржі;
- *опціонні операції* - це особлива угода, що надає одному з учасників право (але не обов'язок) купити-продати іншому певну суму валюти у встановлений строк і за узгодженим курсом;
- *валютний своп* - це комбінація двох конверсійних операцій з валютами на умовах спот і форвард, які здійснюються одночасно і розраховані на одну валюту;
- *валютний арбітраж* - це комбінація з кількох операцій з купівлі-продажу двох або більше валют за різними курсами з метою одержання додаткового доходу.

8.3. Валютний курс

Стрижнем валютних операцій, що здійснюються на валютному ринку, є валютний курс, рівень якого постійно коливається під впливом попиту й пропозиції учасників цих операцій.

Валютний курс – це ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях іншої країни або міжнародним платіжним засобом (євро).

На основі валютного курсу зіставляються цінові структури окремих країн, розвиток їх продуктивних сил, темпів економічного зростання, а також торговельного і платіжного балансів. Зниження курсу національної грошової одиниці (девальвація) сприяє подорожчання імпорту та зростанню експорту, і навпаки – зростання курсу (ревальвація) призводить до здешевлення імпорту та падіння експорту.

Для різних видів конверсійних операцій можуть існувати різні види валютних курсів:

Валютний курс за безготівковими міжбанківськими угодами – формується в результаті міжбанківських угод з купівлі-продажу безготівкової валюти на валютних ринках (для вільно конвертованих валют – на світових валютних ринках, для курсу долар/гривня – на українському міжбанківському ринку).

Обмінний курс валютних бірж. У тих країнах, де збереглися валютні біржі, через які проходить основний оборот конверсійних операцій, курс, що встановлюється на біржі, є основним курсом внутрішнього валютного ринку, а часто – й офіційним курсом.

Валютний курс готівкових угод – формується на основі попиту і пропозиції на ринку торгівлі готівкової валюти і може значно відрізнятись від безготівкового курсу міжбанківських угод.

При укладанні угод купівлі-продажу на валютному ринку використовуються такі види курсів:

Крос-курс

- Співвідношення між двома валютами, яке встановлюється з їх курсу у відношенні до курсу третьої валюти.

Спот-курс

- Ціна валюти однієї країни, виражена у валюті іншої країни і встановлена на момент укладання угоди з купівлі-продажу валюти за курсом, зафіксованим в угоді, відповідно до якої обмін валют між банками-контрагентами проводиться, як правило, протягом 2-х робочих днів, не враховуючи дня укладення угоди.

Форврд (терміновий) курс

- Ціна, за якою дана валюта продається або купується за умови передачі її на певну дату в майбутньому. При укладанні таких угод сторони намагаються передбачити рівень обмінного курсу.

Ф'ючерс

- Курс в майбутньому, тобто ціна, за якою через деякий час буде здійснена угода. Вона визначається в момент укладання контракту

Рис. 8.3. Види курсів на валютному ринку.

На валютний курс впливають такі фактори, як зміни обсягів ВВП, стан платіжного балансу країни, рівень інфляції, внутрішня та зовнішня пропозиція грошей, відсоткові ставки, співвідношення попиту та пропозиції вільно конвертованої валюти, перспективи політичного розвитку тощо.

Котирування – це встановлення курсів іноземних валют у відповідності з практикою, що склалась, і законодавчими нормами. У світовій практиці існує два методи котирування.

Рис. 8.4. Методи котирування валют

8.4. Міжнародні валютно-кредитні організації та форми їхнього співробітництва з Україною

Міжнародні валютно-кредитні організації – це інститути, створені на основі міждержавних угод.

До міжнародних валютно-кредитних організацій належать:

- Міжнародний валютний фонд;
- Світовий банк;
- Європейський банк реконструкції та розвитку;
- Інші міжнародні фінансові організації.

Виникнення міжнародних валютно-кредитних організацій обумовлено:

- розвитком глобалізації;
- нестабільністю світових фінансових ринків.

Міжнародні валютно-кредитні організації дуже важливі для розвитку міжнародних фінансових відносин, що обумовлено:

- ✓ посиленням інтеграційних процесів, утворенням транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, які виходять за національні кордони;
- ✓ розвитком міждержавного регулювання світогосподарських зв'язків, зокрема міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносин;
- ✓ необхідністю спільного вирішення проблем нестабільності світової економіки.

Основними цілями створення міжнародних валютно-кредитних організацій є:

- сприяння розвитку зовнішньої торгівлі та міжнародного та регіонального валютно-фінансового співробітництва;
- підтримання рівноваги платіжних балансів країн, які входять до них;
- регулювання курсів їхніх валют;
- надання кредитів цим країнам;

- гарантування приватних позик за кордоном.

Міжнародний валютний фонд

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – міжнародна валютно-кредитна організація, має статус спеціалізованої установи ООН.

МВФ було створено 27 грудня 1945 р. після підписання 29-ма державами угоди, розробленої на Конференції ООН з валютно-фінансових питань 22 липня 1944 р. З 1947 р. фонд розпочав свою діяльність і став органічною частиною Бреттон-Вудської валютної системи.

МВФ є інституціональною основою сучасної світової валютної системи та створений з метою регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів і надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті.

Штаб-квартира і правління МВФ знаходиться в м. Вашингтон, США, а його відділення – в Парижі.

До структури МВФ входять Рада керуючих, Тимчасовий комітет, Комітет з розвитку, Виконавча рада, директор-розпорядник.

Вищим керівним органом МВФ є Рада керуючих, що складається з представників країн-членів. У Раді керуючих кожна країна-член представлена керівником і його заступником. Переважно, це міністри фінансів або керівники центральних банків.

Офіційні цілі Міжнародного валютного фонду:

- сприяти міжнародному співробітництву у валютно-фінансовій сфері;
- сприяти розширенню і збалансованому зростанню міжнародної торгівлі в інтересах розвитку виробничих ресурсів, досягнення високого рівня зайнятості і реальних доходів у держав-членів;
- забезпечити стабільність валют, підтримувати упорядковані співвідношення валютної системи серед держав-членів і не допускати знецінення валют з метою отримання конкурентних переваг;
- надавати допомогу у створенні багатосторонньої системи розрахунків між державами-членами, а також в ліквідації валютних обмежень;
- тимчасово надавати державам-членам засоби в іноземній валюті, з метою виправлення порушення рівноваги їх платіжного балансу.

Завдання Міжнародного валютного фонду:

- ✓ сприяння розвитку міжнародної торгівлі і валютного співробітництва шляхом встановлення норм регулювання валютних курсів і контролю за їх дотриманням, підтримки стійкості валютних паритетів, розробки багатосторонньої системи платежів та усунення валютних обмежень;
- ✓ надання кредитних ресурсів своїм членам при валютних ускладненнях, пов'язаних із неврівноваженістю платіжних балансів

Функції Міжнародного валютного фонду:

- сприяння міжнародній співпраці в грошовій політиці;
- розширення світової торгівлі;
- кредитування;

– стабілізація грошових обмінних курсів.

Україна стала членом МВФ у 1992 році відповідно до Закону України від 3.06.1992 № 2402-ХІІ "Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій".

Голова Національного банку України – керуючий від України в Міжнародному валютному фонді (далі – МВФ). Від імені України він голосує за проєкти резолюцій Ради керуючих МВФ – найвищого керівного органу організації – та бере участь у щорічних зборах керівних органів МВФ. Заступником керуючого є Міністр фінансів України.

Основні напрями співпраці України та Національного банку з МВФ:

- співпраця за програмами підтримки платіжного балансу (stand-by та механізм розширеного фінансування);
- щорічні консультації в межах статті IV Статей Угоди МВФ;
- технічна допомога;
- реалізація іншої діяльності в межах членства.

У зв'язку зі збройним нападом російської федерації на Україну наша держава звернулася до МВФ із проханням виділити Україні екстрену фінансову допомогу в розмірі 1,4 млрд дол. США через Інструмент прискореного фінансування (Rapid Financing Instrument, RFI). Виконавча рада МВФ 09.03.2022 ухвалила відповідне рішення.

Програма RFI спрямована на фінансування першочергових витрат та нагальних потреб платіжного балансу, що виникають у зв'язку з триваючим воєнним конфліктом, які, якщо їх не вирішити, призведуть до негайного та серйозного економічного зриву.

30.09.2022 Рада виконавчих директорів МВФ затвердила розширення інструментів антикризового фінансування (так зване антишокове продовольче вікно), що передбачає надання додаткової антикризової допомоги країнам, що потерпають від суттєвого дефіциту платіжного балансу, викликаного глобальною продовольчою кризою. Таке розширення дало змогу Україні звернутися за новим траншем у межах інструменту Rapid Financing Instrument (RFI) і Виконавча рада МВФ 7.10.2022 ухвалила рішення про виділення допомоги в розмірі 1,3 мільярда доларів США.

Для додаткової підтримки України та на звернення окремих держав-членів МВФ (Канада, Польща, Нідерланди, регіональна група північно-балтійських країн) 8.04.2022 МВФ затвердив відкриття адміністрованого МВФ рахунку для зарахування коштів на підтримку України. Відкритий рахунок можуть використовувати для зарахування коштів країни – члени МВФ, їх установи, міжнародні організації та міжурядові утворення.

З використанням зазначеного рахунку станом на кінець I кварталу 2023 року Україна вже отримала кредитні та грантові кошти в розмірі майже 4,5 млрд дол. США від таких країн: Канада, Італія, Німеччина, Бельгія та Нідерланди.

Не зважаючи на війну, Україна на постійній основі наголошувала на спроможності не зупинятися в реалізації реформ та потребі започаткування повноцінної програми, що передбачатиме фінансування. 8.12.2022 для України затверджено чотиримісячну Моніторингову програму із залученням Ради директорів МВФ, успішне виконання зобов'язань за якою мало стати містком для започаткування нової програми з МВФ – Механізму розширеного фінансування.

Програма Механізму розширеного фінансування затверджена Виконавчою радою МВФ 31.03.2023, розрахована на чотири роки та спрямована на вирішення проблем з платіжним балансом та відновлення середньострокової зовнішньої стійкості, відновлення фіскальної та боргової стійкості, а також середньострокової зовнішньої життєстійкості з одночасним сприянням довгостроковому зростанню в контексті післявоєнної відбудови та процесу вступу до Європейського Союзу.

Програма Механізму розширеного фінансування реалізовуватиметься у два етапи:

- на першому – ціллю є збереження макроекономічної та фінансової стабільності в контексті війни з одночасною підготовкою підґрунтя для потужного післявоєнного відновлення;
- на другому – повоєнному – поглиблення структурних реформ і проведення додаткових реформ макроекономічної політики для відновлення середньострокової зовнішньої стійкості, підтримання відбудови та сприяння швидкому довгостроковому зростанню, а також прискорення реалізації зусиль щодо вступу до ЄС.

Обсяг програми Механізму розширеного фінансування становить близько 15,6 млрд дол. США (11,6 млрд СПЗ). Перший транш за програмою в розмірі 2,7 млрд дол. США (2,011.83 млн СПЗ) отримано на рахунок України в СПЗ 31.03.2023 та спрямовано на поповнення загального фонду Державного бюджету України.

Світовий банк

Світовий банк був створений у 1944 р. під час Бреттон-Вудської конференції як Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР). На початку свого існування банк надавав допомогу країнам з метою прискорення ліквідації наслідків Другої світової війни. Зараз спільною метою всіх його структур є надання допомоги країнам, що розвиваються, у підвищенні життєвого рівня населення. Світовий банк не є «банком» у загальному розумінні цього слова. Це міжнародна організація країн-«акціонерів». Спочатку кількість країн-членів дорівнювала 38, поступово воно виросло до 184, тобто це майже всі країни світу.

Група Світового банку складається з п'яти організацій:

- Міжнародного банку реконструкції та розвитку (IBRD),
- Міжнародної фінансової корпорації (IFC),
- Міжнародної асоціації розвитку (IDA),

- Багатосторонньої агенції з гарантування інвестицій (MIGA),
- Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID).

Мета діяльності цих установ – надання фінансової та технічної допомоги країнам, що розвиваються.

Головною установою Світового банку є **Міжнародний банк реконструкції та розвитку** – одна із найбільших і найвпливовіших у світі міжнародних фінансово-кредитних установ. Він надає допомогу країнам із середнім рівнем розвитку. Більшість своїх коштів МБРР одержує через продаж облігацій на міжнародних ринках капіталу. МБРР надає довгострокові позики країнам-членам і гарантує кредити, надані цим країнам приватними банками та іншими кредиторами. Позики надаються на 15–20 років, із п'ятирічним терміном відстрочки платежів під гарантії урядів.

Міжнародна фінансова корпорація була заснована в 1956 р. з ініціативи США, сприяє розвитку країн-членів через фінансування інвестицій у приватний сектор. Статутний капітал МФК створено із внесків країн-членів МБРР, їхній розмір пропорційний часткам внесків до МБРР. МФК надає кредити найбільш рентабельним підприємствам строком до 15 років (здебільшого від трьох до семи років) без вимоги гарантії уряду. Частина акцій цих підприємств підлягає продажу МФК, але за умови, що МФК не є найбільшим їхнім акціонером.

Міжнародна асоціація розвитку створена як філія МБРР в 1960 р., підтримує найбільш бідні країни, в більшості яких дохід на душу населення становить 2 дол. США на добу і нижче. МАР надає таким країнам безвідсоткові позики, технічну допомогу та консультації з питань політики, але стягує комісію в 0,75 %. Термін подання кредитів до 40 років для найменш розвинутих країн і до 35 років для інших країн «третього світу» з терміном погашення через десять років. Кредити надаються під гарантії уряду.

Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій засновано у 1988 р., створює сприятливі можливості для інвестицій в країни, що розвиваються, через надання гарантій іноземним інвесторам на покриття збитків, викликаних некомерційними ризиками:

- експропріація і націоналізація майна інвестора;
- обмеження з переказу коштів за кордон; військові дії;
- невиконання контрактів через зміну уряду та інші форс-мажорні обставини).

БАГІ здійснює гарантування інвестицій строком до 20 років на суму до 90% вкладень, надає консультативні послуги за прямими інвестиціями.

Міжнародний центр врегулювання спірних питань щодо інвестицій засновано в 1966 р., забезпечує механізм врегулювання та вирішення спірних питань через погоджувальні або арбітражні процедури щодо інвестицій між іноземними інвесторами та країнами-одержувачами інвестицій. Центр здійснює також дослідницьку роботу та публікацію матеріалів із питань арбітражного права і законодавства щодо регулювання іноземних інвестицій.

Серед міжнародних фінансових організацій Світовий банк є другим після МВФ фінансовим партнером України.

Україна вступила у Світовий банк 03 вересня 1992 р. відповідно до Закону України від 03 червня 1992 р. № 24022ХІІ «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародну асоціацію розвитку і Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій», що відкрило доступ до порівняно дешевих кредитних ресурсів, які надаються на пільгових умовах.

Керуючим від України у Світовому банку визначено Міністра фінансів України, а заступником керуючого є Перший віце-прем'єр-міністр – Міністр економіки України. Національний банк є банком-депозитарієм.

Україна співпрацює з Міжнародним банком реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародною фінансовою корпорацією (МФК) та Міжнародною асоціацією розвитку (МАР).

Ресурси цих організацій використовуються для фінансової та технічної підтримки державного бюджету, здійснення інституційних та структурних реформ, підготовки та реалізації довгострокових інвестиційних проєктів, які відповідають пріоритетним напрямам економічного розвитку України.

Національний банк разом з Урядом України співпрацює з МБРР та МАР у межах системних проєктів, кошти яких спрямовуються на підтримку державного бюджету та реалізацію в Україні інвестиційних проєктів з метою розвитку фінансового сектору.

У зв'язку зі збройним вторгненням російської федерації в Україну Світовий банк у березні 2022 року затвердив додаткове фінансування для проєкту МБРР "**Позика на політику розвитку у сфері економічного відновлення**", у підготовці якого Національний банк брав участь. Кредитні кошти в межах додаткового фінансування проєкту та гарантії від Королівства Нідерландів та Швеції в сумі майже 490 млн дол. США та пов'язана з проєктом підтримка Японією в розмірі 600 млн дол. США спрямовані на фінансування загального фонду Державного бюджету України. Також для співфінансування цього проєкту залучено більше 1,2 млрд дол. США грантових коштів із Цільового донорського фонду, створеного Світовим банком.

Розмір загального пакета допомоги, який Світовий банк мобілізував разом із партнерами для підтримки України в протистоянні проти агресії російської федерації становить більше 23 млрд дол. США, з яких більше 20 млрд дол. США вже сплачено станом на початок квітня 2023 року.

Європейський банк реконструкції та розвитку

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) є регіональним міжнародним банком, який розпочав свою діяльність у 1991 р.

Європейський банк реконструкції та розвитку – це міжнародна фінансова організація, діяльність якої спрямована на фінансування економічних реформ у країнах Центральної та Східної Європи з метою їх переходу до ринкової економіки.

Банк був створений зі спеціальною конкретною *метою* – сприяти переходу до відкритої економіки, орієнтованої на ринок, а також розвитку приватної підприємницької ініціативи в країнах Центральної та Східної Європи та країнах-колишніх республіках СРСР.

Згідно з Угодою про створення ЄБРР він діє тільки в тих країнах, які дотримуються принципів багатопартійної демократії, плюралізму та ринкової економіки і впроваджують їх у життя. Дотримання цих принципів ретельно контролюється банком.

Банк розташований у Лондоні, має статус міжнародної фінансової установи, до складу якого входить 61 член: 59 держав, серед яких усі європейські країни, країни інших регіонів світу (США, Мексика, Австралія, Єгипет, Японія та ін.), Європейський Союз (ЄС) і Європейський інвестиційний банк (ЄІБ). Статутний капітал банку складає 20 млрд євро. Кожна країна-член представлена у Раді керуючих та Раді директорів банку.

Головною особливістю ЄБРР, що відрізняє його від інших банків розвитку, є те, що банк сприяє організаційному зміцненню та формуванню підприємницького та правового середовища, яке, зі свого боку, сприяє розвитку приватної підприємницької ініціативи.

Україна – член ЄБРР з 1992 року. Керуючим від України в цій організації є Міністр фінансів України, а заступником керуючого є Голова Національного банку.

ЄБРР – один із найбільших інвесторів в Україні, фінансові ресурси якого надають значну підтримку для здійснення економічних реформ в Україні. Банк здійснює фінансування інвестиційних проєктів розвитку в приватному та державному секторах, а також надає технічну допомогу.

У липні 2015 року Національний банк разом з іншими регуляторами фінансового сектору України – Міністерством фінансів України та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку – підписав з ЄБРР Меморандум про взаєморозуміння стосовно співробітництва в розвитку місцевих ринків капіталу. Сторони підтвердили прагнення розвивати ринок капіталу в Україні за підтримки ЄБРР. На виконання цього Меморандуму Національний банк та ЄБРР реалізують низку проєктів технічної допомоги.

У травні 2020 року Національний банк та ЄБРР підписали Договір про здійснення валютних операцій своп гривня/долар США в обсязі до 500 млн дол. США, який сприяє посиленню макрофінансової стабільності в Україні під час глобальної кризи, спричиненої пандемією коронавірусу, а також збільшенню підтримки реального сектору економіки.

У зв'язку зі збройним вторгненням російської федерації в Україну Рада директорів ЄБРР у березні 2022 року ухвалила рішення про початковий "*пакет заходів для стійкості*" для України та країн, постраждалих від агресії в розмірі 2 млрд євро. У межах цього пакета ЄБРР протягом 2022 для України виділив понад 1 млрд євро і має на меті збільшити цю цифру до 3 млрд євро до кінця 2023 року. Його основна увага зосереджуватиметься на допомозі "реальній" економіці – підтриманні енергетичної та продовольчої безпеки,

відновленні залізниці, інфраструктури та підтриманні фармацевтичної промисловості.

Співпраця України з іншими міжнародними фінансовими організаціями

З метою підвищення ефективності співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями, пришвидшення темпів освоєння кредитних коштів за їх проектами, спрямованих на фінансування розвитку економіки країни, в тому числі відновлення банківського кредитування та розвитку фінансового сектору, Національний банк разом з Урядом України співпрацює з іншими міжнародними організаціями, такими як:

- Європейський інвестиційний банк (ЕІВ) (Україна не є членом цієї організації);
- Чорноморський банк торгівлі та розвитку (BSTDB) (Україна є членом цієї організації з 1997 року).

Керуючим від України в Чорноморському банку торгівлі і розвитку є Перший віце-прем'єр-міністр – Міністр економіки України, а заступником керуючого від України є представник Національного банку.

Ресурси цих організацій використовуються для фінансування інвестиційних проектів у державному та приватному секторах економіки України.

План самостійної роботи здобувачів вищої освіти

1. Валютна інтеграція як найвищий ступінь економічної інтеграції. З
2. Види операцій на валютному ринку.
3. Суть складових національної валютної системи.
4. Необхідність валютного курсу.
5. Чинники впливу на валютний курс.
6. Спільні риси МБРР і ЄБРР.
7. Специфіка діяльності Банку Міжнародних розрахунків.
8. Характеристика комітетів, що працюють під егідою Банку міжнародних розрахунків та основні напрями їх діяльності.
9. Посередницькі та довірчі послуги Банку міжнародних розрахунків.
10. Механізм формування ресурсів МБРР.
11. Аналіз проектів, які кредитує МБРР в Україні.
12. Історична необхідність створення Європейського банку реконструкції та розвитку, та його функції.
13. Основні інструменти фінансування, що застосовує у своїй діяльності ЄБРР.
14. Характеристика комітетів з розроблення та погодження нормативних банківських стандартів, що працюють під егідою БМР.

Питання для самоконтролю знань до теми 8.

1. Суть поняття валюти та її видів.

2. Режими конвертованості валюти.
3. Види валютних ринків.
4. Елементи валютної системи.
5. Види валютних систем.
6. Поняття валютного ринку, його функції та класифікація.
7. Валютний курс та наслідки його зміни.
8. Міжнародний валютний фонд та його головні завдання.
9. Формування капіталу МВФ характеристика його джерел.
10. Суть програм за якими співпрацює МВФ з Україною.
11. Характеристичні ознаки Світового банку.
12. Характеристика інституцій, що входять до Групи Світового банку.
13. Діяльність фінансових організацій, що входять до Групи Світового банку.
14. Функції МБРР.
15. Характеристика міжнародних регіональних валютно-кредитних організацій.
16. Характеристика Європейського банку реконструкції та розвитку.
17. Основні напрями співробітництва ЄБРР з Україною.
18. Основні функції, що виконує Банк Міжнародних розрахунків.
19. Відмінності між міжнародними кредитно-фінансовими установами та регіональними міжнародними кредитно-фінансовими інституціями.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С., Мельничук І. С., Ігнатова І. С. Гроші та кредит: навч. посібн. Київ: ТОВ «Август Трейд», 2018. 284 с.
2. Вовчак О. Д., Бучко І. Є., Костак З. Р. Гроші та кредит : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 424 с
3. Іванчук Н. В. Гроші і кредит : навч. посіб. Острогоз : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 332 с.
4. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: навч. посіб. 3-є вид. Київ: Центр учбової літ-ри, 2019. 318 с.
5. Мещеряков А. А., Архирейська Н. В. Гроші та кредит (практикум) : навч. посіб. Дніпро : УМСФ, 2022. 171 с. (Серія «Бізнес. Економіка. Фінанси»).
6. Світлична В. Ю. Гроші і кредит: підручник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. 191 с.
7. Щетинін А. І. Гроші та кредит: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 440 с.
8. Ярошевич Н.Б. Фінанси, гроші та кредит: підручник. Львів: «Новий Світ-2000», 2023. 414 с.

Додаткова

1. Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному

- ринку України : Постанова Правління Національного Банку України від 2 січ. 2019 № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-19#Text>
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
3. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21 черв. 2018 року № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>
4. Про внесення змін до Класифікатора іноземних валют та банківських металів : Постанова Правління Національного Банку України від 19 квіт. 2016 № 269. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/pb16053?an=1&ed=2016_04_19
5. Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків: Закон України від 19.06.2020 р. №738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Про затвердження Змін до Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними : Постанова Правління Національного Банку України від 22 черв. 2023 № 82. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0082500-23#Text>
7. Про затвердження Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними : Постанова Правління Національного Банку України від 29 вер. 2022 № 210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0210500-22>
8. Про затвердження Положення про процентну політику Національного банку України : Постанова Правління Національного Банку України від 21 квіт. 2016 № 277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0277500-16#Text>
9. Про монетарну політику. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/about>
10. Про платіжні послуги : Закон України від 01 квіт. 2023 р. № 1591-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n2>
11. Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі : Закон України від 6 лип. 1999 року № 826-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-14#Text>
12. Про фінансовий лізинг : Закон України від 4 лют. 2001 року № 1201- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-20#Text>
13. Bondaruk T. G., Bondaruk O. S., Bondaruk I. S. Conceptual basis of mechanism of ensuring budget security. *Науковий вісник Полісся*. 2017. № 3 (11). Ч. 1. С. 21-28. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000417411900003>
14. Bondaruk T., Momotiuk L., Zaichko I. (2022). Budgetary policy of Ukraine in time of challenges and its impact on financial security. *STATISTICS IN*

TRANSITION new series and STATISTICS OF UKRAINE. Joint Special Issue: A New Role for Statistics. Vol. 23, №5. Pp. 185-208.

15. Onegina V, Husiatynskyi M., Mayorova T., Bohrinovtseva L., Sedikov D. Informational Support of Cash Flow Management Process in Public Administration. *International Journal of Innovation Technology and Exploring Engineering (IJITEE)*. 2019. Vol. 8. Is. 11. Pp. 2836–2841. <https://doi.org/10.35940/ijitee.K2401.0981119>.

16. Osaulenko O., Bondaruk T., Momotiuk L. Ukraine's State Regulation of the Economic Development of Territories in the Context of Budgetary Decentralisation. *Statistics in Transition new series*, September 2020. Vol. 21. №3. Pp. 129-148. DOI 10.21307/stattrans-2020-048. URL: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_21307_stattrans-2020-048; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57219844998>

17. Romanchenko I., Prokopenko A., Zaichko I., Prokopenko I., Rybalko P., Bobrovytska S., Kyselyova O. (2021). Methods Of Introducing Information Technologies Into The Educational Process Of Higher Education Institutions Of Ukraine. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, Vol. 21 № 5. Pp. 16-22. URL: https://searchworks.stanford.edu/articles/edskst_edskst.JAKO202121055726021:JAKO

18. Zaichko I., Bohrinovtseva L., Verheliuk Yu, Purdenko O. Current challenges and prospects of management of loan portfolio quality in wartime: the case of Ukraine. *Академічний огляд*. 2023. №2 (59). С. 218-234 <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2023/2/16.pdf>

19. Zaichko I., Vysotska M., Miakyshevska O., Kosmidailo I., Osadchuk N. (2021). Modelling of public financial security and budget policy effects. *Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 21, № 9. Pp. 239-246. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202109/20210932.pdf

20. Богріновцева Л. М., Заїчко І.В., Федина В. В. Управління кредитним ризиком банку на фінансовому ринку: теоретичний аспект. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 2(11). С. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/367>

21. Богріновцева Л. М., Козій Н.С. Роль та вплив інституційних факторів на розвиток кредитного ринку в Україні: аналіз, виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2023. №54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2785>

22. Богріновцева Л. М., Заїчко І. В. Інновації в інституційному забезпеченні розвитку кредитного ринку України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2023. №10(78). URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-10-9227>

23. Бондарук Т. Г., Заїчко І. В., Бондарук І. С. Діагностика фінансового стану підприємства та його інвестиційної привабливості в системі фінансового менеджменту. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2022. № 1-2. С. 62-75. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/6274/1/Vis-1-2-2021-Verstka%2b-62-75.pdf>

24. Бондарук Т. Г. Фіскальна політика в умовах воєнного стану як фактор економічного розвитку територій. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/872>

25. Бондарук Т. Г., Богріновцева Л. М., Бондарук О. С. Шахрайство із використанням банківських платіжних карток як спосіб фінансування тероризму та сепаратизму. *Статистика України*. 2023. №2 (101). С. 4-13. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/7711>

26. Бондарук Т. Г., Заїчко, І. В., Заїчко, І. Д. Роль фінансових ресурсів в інноваційно-інвестиційному розвитку підприємств. *Академічні візії*. 2024. Вип.27. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/927>

27. Бондарук Т.Г. Точки зростання та їх роль у забезпеченні стійкого економічного розвитку територій. *Економіка та суспільство*. 2021. № 28. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/532>

28. Вербівська Л. В., Заїчко І. В., Тимченко Т. М. Управління інвестиційно-інноваційними ресурсами підприємств в реаліях цифрової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. № 2. 2022. С. 67-73. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/273/273>

29. Житар, М. та Ліснічук, О. Перспективи інтеграції української економіки до Європейського економічного простору. *Часопис Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. 2022. С. 86–93. URL: <https://doi.org/10.15330/jpnu.9.3.86-93>.

30. Заїчко І. В. Грошово-кредитна політика як метод ефективного управління джерелами фінансування підприємств. *Глобалізаційні виклики економіки, обліку, фінансів та права*: зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава: ЦФЕНД, 2023. С. 52-54. <http://www.economics.in.ua/2023/09/14.html>

31. Заїчко І. В. Загрози та ризики фінансовій безпеці на ринку фінансових послуг. *Study of modern problems of civilization*: зб. тез доповідей V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Осло, Норвегія, 19-23 жовтня 2020 р.). 2020. С. 96-99. URL: <https://isg-konf.com/uk/study-of-modern-problems-of-civilization/>

32. Заїчко І. В. Механізми впливу бюджетної політики на соціально-економічний розвиток держави. *Scientific Collection «InterConf», (38): with the Proceedings of the 1 st International Scientific and Practical Conference «Science, Education, Innovation: Topical Issues and Modern Aspects» (December 16-18, 2020)*. Tallinn, Estonia: Uhingu Teadus juhatus, 2020. С. 277-279. URL: <http://surl.li/umwei>

33. Заїчко І. В. Особливості та основні напрямки грошово-кредитної політики України в умовах воєнного стану. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 2023. №2. <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/95>

34. Заїчко І. В. Оцінка впливу бюджетної політики на забезпечення макроекономічного регулювання. *Бізнес, цифрові інновації та підприємництво: аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25 січня 2020 року)*. Львів: ЛЕФ, 2020. С. 116-119. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/29124/1/lef.lviv.ua_25.01.pdf

35. Заїчко І. В. Теоретичні підходи щодо трактування політики та її впливу на суспільні і фінансові процеси. Економічні та соціальні інновації як фактор розвитку економіки: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 31 жовтня 2020 р.). Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2020. С. 94- 97. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7c85ecbb-139d-468f-9cc4-b8a0a0002540/content>

36. Заїчко І. В. Формування механізму збалансування взаємовпливів макроекономічної та бюджетної політик. *Scientific Bases Of Solving Of The Modern Tasks: Abstracts of XIX International Scientific and Practical Conference (Frankfurt am Main, Germany)*. 2020. Pp. 205-208. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/05/XIX%20Conference%20-01-02-%20Frankfurt%20am%20Main,%20Germany%20book.pdf>

37. Заїчко І. В., Мигович Т.В., Криховецька З. М. Роль монетарної політики та банківського сектору в системі антикризового фінансового управління. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3375/3302>

38. Заїчко І. В., Федина В. В. Цифрова валюта центрального банку: перспективи в Україні. *Сучасні виклики та тенденції розвитку фінансової системи: зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 23 квітня 2024 року)*. м. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2024. С.228-230

39. Заїчко І. В., Яценко О. В., Різник Д. В. Інвестиційні фонди та їх роль на фондовому ринку: ETF, взаємні фонди, хедж-фонди. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практичної діяльності*. 2024. №1. С. 83-98. URL: <http://efm.vsau.org/storage/articles/June2024/NvWludpKhIEYE0Oq7TnJ.pdf>

40. Заїчко І.В. Заїчко І. Д. Заїчко В. І. Внутрішній фінансовий моніторинг грошових потоків підприємства як інструмент управління його фінансовою стійкістю та інвестиційною привабливістю. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. № 1(13), С. 118-130. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/258/214>

41. Заїчко І.В., Різник Д. В., Павленко Н.В. Антикризове управління фінансами: стратегії та інструменти для подолання кризових ситуацій.

Причорноморські економічні студії. Вип. 46. Видавничий дім «Гельветика». 2024. С. 146-153. <http://bses.in.ua/uk/2024>

42. Історія національної валюти України. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/uah/uah-history>

43. Ключка О. В., Богріновцева Л.М., Федорчук Н. М. Особливості використання сучасних банківських продуктів та технологій в діяльності банків як суб'єктів фінансового ринку. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. №12 (270). С. 86-93. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2023/12/12.23._topic_Olha-V.-Kliuchka-Liudmyla-M.-Bohrinovtseva-Natalia-%D0%9C.-Fedorchuk-86-93.pdf

44. Ключка О.В, Богріновцева Л.М, Козій Н.С. Оцінка ефективності впровадження інноваційних технологій в діяльність вітчизняних банків під впливом цифрової трансформації фінансового ринку. *Економіка та суспільство*. 2024. №62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3908>

45. Нікіфоров П. О, Краус Н.М. Краус К.М. Регулювання грошового ринку інструментами монетарної політики. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. № 2 (10), 2022. С. 77-90. URL: <https://doi.org/10.32750/2022-0207>

46. Федина В. В. Кредитний ризик банку: сутність та причини виникнення. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 39. С. 223-228.

47. Федина В. В. Цифровий банкінг: сутність та перспективи розвитку в Україні. *Економіка і управління*. 2021. № 3(91). С.105-112. DOI: 10.36919/2312-7812.3.2021.105

48. Школьник І. О., Ю. М. Огорілко. Міжнародний досвід і впровадження монетарного режиму інфляційного таргетування в Україні. *Problems of Economy*, 2023, Vol 57, Issue 3, p. 227. URL: <https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A14%3A1431966/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A173592198&crl=c>

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasur.gov.ua/ua>
3. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua/>
6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Урядового порталу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

9. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <http://www.me.gov.ua/>
10. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. URL: <https://ufin.com.ua/>
11. Сайт Асоціації українських банків. URL: <https://aub.org.ua/>
12. Сайт Національної асоціації кредитних спілок України. URL: <http://www.unascu.org.ua/>
13. Сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку URL: <https://www.nssmc.gov.ua/>
14. Статистична служба Європейської комісії (Євростат). URL: www.europa.eu.int
15. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
16. Періодичні видання (журнали, тижневики):
 - Актуальні проблеми економіки. URL: <http://eco-science.net/Arhive.htm>
 - Економіка України. URL: <https://journals.ua/business/ekonomika-ukrainy>
 - Економіка, фінанси, право. URL: <http://efp.in.ua/uk>
 - Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. URL: <http://zt.knteu.kiev.ua>
 - Науковий вісник Національної академії статистики, обліку і аудиту. URL: <https://nasoa-journal.com.ua/index.php/journal>
 - Фінанси України. URL: <https://finukr.org.ua>
17. Сайти Інтернет:
 - www.ft.com - Financial Times
 - www.businessweek.com - Business Week
 - www.economist.com - The Economist
 - www.europa.eu.int - Європейський союз
 - www.imf.org - Міжнародний валютний фонд
 - www.worldbank.org - Світовий банк
 - www.wto.org - Світова організація торгівлі